ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ISTORIA ROMÂNIEI

50 DE ANI DE LA MAREA DEMONSTRAȚIE PATRIOTICĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIRĂZBOINICĂ DE LA 1 MAI 1939
MARIN BADEA

★

PROCESUL DE MODERNIZARE ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ
VASILE PUȘCAȘ

OPINII ALE ECONOMIȘTILOR ROMÂNI DIN PERIOADA INTERBELICĂ CU PRIVIRE LA ÎNCADRAREA ȚĂRII NOASTRE ÎN CIRCUITUL ECONOMIC INTERNAȚIONAL
MARIA MUREȘAN

EVOLUȚIA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI MARI ÎNTRE 1919—1939, ÎN VIZIUNEA DIPLOMAȚIEI S.U.A. (I)
NICOLAE DASCĂLU

ISTORIE UNIVERSALĂ

INDEPENDENȚA AMERICII LATINE, MARILE PUTERI EUROPENE ȘI STATELE UNITE ALE AMERICII
CONSTANTIN BUȘE

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

DEMOGRAFIA ISTORICĂ ÎN LUME LA SFÎRȘIT DE MILENIU
LOUIS ROMAN

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

4

TOMUL 42 1989

APRILIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU *(redactor şef)*, ION APOSTOL *(redactor şef-adjunct)*; NICHITA ADĂNILOAIE, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIŢĂ, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ŞTEFAN OLTEANU, POMPILIU TEODOR *(membri)*.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ROMPRES-FILATELIA Departamentul Export-Import-presă P. O. Box 12—201. Telex 10376 prsfi r — Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64—66.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de Redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacţiei:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71247 — Bucureşti, tel. 50 72 41.

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 42, NR. 4
Aprilie 1989

ISTORIA ROMÂNIEI

MARIN BADEA, 50 de ani de la marea demonstrație patriotică, antifascistă și antirăzboinică de la 1 Mai 1939 319

★

VASILE PUȘCAȘ, Procesul de modernizare în România interbelică 335
MARIA MUREȘAN, Opinii ale economiștilor români din perioada interbelică cu privire la încadrarea țării noastre în circuitul economic internațional 349
NICOLAE DASCĂLU, Evoluția economică a României Mari între 1919—1939 în viziunea diplomației S.U.A. (I) 367

ISTORIE UNIVERSALĂ

CONSTANTIN BUȘE, Independența Americii Latine, marile puteri europene și Statele Unite ale Americii 381

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

Demografia istorică în lume la sfîrșit de mileniu *(Louis Roman)* 405

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

Activitatea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de istorie și filozofie (secția istorie-filozofie) în anul 1988 *(Radu Manolescu)*; Simpozion științific al Asociației de studii istorice România—India *(Mihail E. Ionescu)* 415

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

IOAN TALPEȘ, *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești, 1933—1939*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1988, 355 p. *(Traian Udrea)* 411
ANGELA BANCIU, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1988, 222 p. *(Dumitru Almaș)* 423
* * * *Dejiny Slovenska*, vol. IV, *od konca 19. storocia do roku 1918* (Istoria Slovaciei de la finele sec. al XIX-lea pînă la 1918), Veda. Nakladatelstvo Slovenskei Akademie vied, Bratislava, 1986, 535 p. *(Traian Ionescu Nișcov)* 426
* * * *Histoire générale de l'Afrique*, tome IV, *L'Afrique du XIIe au XVIe siècles* (Directeur de volume D. T. Niane), UNESCO/NEA, 1985, 811 p. *(Aurel Filimon)* . . 427

„Revista de istorie", tom 42, nr. 4, p. 317—432, 1989

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 42, N° 4
Avril 1989

HISTOIRE DE LA ROUMANIE

MARIN BADEA, 50 ans depuis la grande démonstration patriotique, antifasciste et antimilitariste du 1er Mai 1939 319

★

VASILE PUȘCAȘ, Le processus de modernisation dans la Roumanie de l'entre-deux-guerres 335
MARIA MUREȘAN, Les opinions des économistes roumains de l'entre-deux-guerres concernant l'intégration de notre pays dans le circuit économique international . 349
NICOLAE DASCĂLU, L'évolution économique de la Grande Roumanie entre 1919—1939 selon la diplomatie des États-Unis (I) 367

HISTOIRE UNIVERSELLE

CONSTANTIN BUȘE, L'indépendance de l'Amérique Latine, les grandes puissances européennes et les États-Unis d'Amérique 381

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE

La démographie historique dans le monde à la fin du millénaire *(Louis Roman)* 405

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

L'activité scientifique des enseignants de la Faculté d'histoire et de philosophie (section histoire-philosophie) en 1988 *(Radu Manolescu)*; Symposium scientifique de l'Association d'études historiques Roumanie—Inde *(Mihail E. Ionescu)* 415

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

IOAN TALPEȘ, *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești, 1933—1939* (Diplomatie et défense. Coordonnées de la politique extérieure roumaine, 1933—1939), Edit. științifică și enciclopedică, București, 1988, 355 p. *(Traian Udrea)* 421
ANGELA BANCIU, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale* (Le rôle de la Constitution de 1923 dans la consolidation de l'unité nationale), Edit. științifică și enciclopedică, București, 1988, 222 p. *(Dumitru Almaș)*. 423
* * * *Dejiny Slovenska*, vol. IV, *od konca 19. storocia do roku 1918* (Histoire de la Slovaquie depuis la fin du XIXe siècle jusqu'en 1918), Veda. Nakladatelstvo Slovenskej Akademie vied, Bratislava, 1986, 535 p. *(Traian Ionescu Nișcov)* 426
* * * *Histoire générale de l'Afrique*, tome IV, *L'Afrique du XIIe au XVIe siècles* (Directeur de volume D. T. Niane), UNESCO/NEA, 1985, 811 p. *(Aurel Filimon)* . . . 427

„Revista de istorie", tom 42, nr. 4, p. 317—432, 1989

www.dacoromanica.ro

50 DE ANI DE LA MAREA DEMONSTRAȚIE PATRIOTICĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIRĂZBOINICĂ DE LA 1 MAI 1939

MARIN BADEA

Procesul luptei revoluționare, al acelei necontenite confruntări de clasă care conferă unul din conținuturile istorice fundamentale ale epocilor modernă și contemporană, adesea apare învesmîntat nu numai cu haina viu colorată a faptelor umane obiectiv determinate, dar și cu aura inestimabilă pe care o oferă ideile și sentimentele, cerințele și simbolurile, în ultimă instanță și ele determinate. Îndeosebi conștiința politică și ideologică a maselor ne apare, nu odată, avidă de asemenea „credințe" și „simboluri", credință în valoarea idealului pentru care luptă, în noblețea misiunii istorice pe care o au de îndeplinit, ca în cazul clasei muncitoare aceea de a elimina exploatarea omului de către om din structurile societății, de a făuri o lume nouă în care omul să fie cu adevărat liber, să fie cu adevărat om.

Un asemenea simbol a fost și este pentru conștiința politică a clasei muncitoare, astăzi a întregului popor român, prima zi a lunii mai, o zi de luptă înfrățită pentru libertate socială, pentru afirmarea necontenită a intereselor fundamentale pe care le-au nutrit clasa muncitoare, masele largi populare, națiunea noastră într-un moment sau altul, într-o perioadă istorică sau alta. Un simbol alimentat și fortificat de însăși tradiția istorică a sărbătoririi de către oamenii muncii a zilei de 1 Mai începînd din 1890 și pînă astăzi. O tradiție luminoasă pe firul căreia strălucește prin imaginea ei atît de bogată în sensuri și semnificații ziua de 1 Mai 1939 cînd marea demonstrație a clasei muncitoare din țara noastră s-a dovedit a fi, după cum pe bună dreptate a apreciat secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „prima mișcare puternică în Europa care a chemat poporul român, clasa muncitoare, dar a chemat, practic, clasa muncitoare de pe întregul continent la lupta împotriva fascismului, pentru apărarea independenței tuturor statelor" [1].

Cum s-a ajuns însă ca, în vîltoarea însăși a istoriei, să ia naștere și să înflorească o asemenea tradiție? Să se facă din prima zi a lunii mai o zi de luptă dar și de cinstire a muncii, a actului creator de valori materiale și spirituale, a formei fundamentale prin care se exprimă însăși esența umană?[2] În diferite forme, popoarele au sărbătorit de-a lungul timpului prima zi a lunii mai ca un simbol al reînvierii naturii, o sărbătoare ce se regăsește și în credința populară românească sub numele de *Armindeni*; o sărbătoare străveche, probabil o moștenire ce o datorăm generațiilor străbune, avîndu-și sorgintea în cultul naturii, al fertilității solului așa

„Revista de istorie", tom 42, nr. 4, p. 319—333, 1989

www.dacoromanica.ro

cum le venerau din vremuri imemorabile geto-dacii [3]. Pentru conştiinţa politică a clasei muncitoare, însă, ideea de sărbătoare a muncii s-a născut din însăşi existenţa ei trudnică ; din efortul diurn al confruntării cu burghezia, cu cei ce profitau de pe urma actului ei de făurire a bunurilor materiale, a înseşi avuţiei naţionale fără a avea şi posibilitatea de a se bucura de roadele muncii proprii, din necesitatea ce a resimţit-o, adesea în forme dintre cele mai acute, de a atenua, pe o cale sau alta, duritatea excesivă a muncii. Fiindcă, de pildă, la o fabrică de mobilă din Iaşi, muncitorii, în 1888, erau „siliţi să lucreze, aşa cum se relata în coloanele unei gazete, cîte 14 — 15 ceasuri pe zi pentru o ticăloasă de plată de 60 bani ; patrusprezece ceasuri, cinsprezece ceasuri pe zi în aerul închis al fabricii, în vuietul maşinilor, flămînd, slab, rău îmbrăcat, e în adevăr muncă de rob şi bieţii lucrători sînt nevoiţi să lucreze ca să nu moară de foame. Lucrătorii sînt amendaţi pe fiecare zi, plata lor ciuntită, furată uneori toată şi munca rămasă de pomană. Şi, cînd noaptea se întorc la cuibul lor, găsesc acasă pe copii, pe femeie flămînzi, aşteptînd pîine, le duc (însă) lacrimi şi sufe-rinţă"[4].

Tendinţa, mai mult sau mai puţin spontană, a muncitorilor români de a acţiona întîi de toate pentru reducerea zilei de muncă fără a se micşora concomitent şi salariul pe care-l primeau îşi avea un corespondent aidoma în lupta ce o desfăşurau şi muncitorii din alte ţări, inclusiv din ţări mult mai dezvoltate din punct de vedere economic decît România. De ani de zile fie prin intermediul presei lor, fie chiar al presei burgheze, îndeosebi al presei democratice aşa cum era, de pildă, marele cotidian „Românul", înfiinţat şi condus multă vreme de cunoscutul democrat burghez C. A. Rosetti, muncitorii erau la curent cu multe din faptele revoluţionare ale fraţilor lor de suferinţă din alte ţări. Ba, mai mult, cu unele din jertfele de sînge pe care le dăduse clasa muncitoare din alte ţări (Anglia, Franţa, Germania, S.U.A. etc.) în confruntarea ei cu burghezia, muncitorii din România sau din teritoriile româneşti aflate încă sub dominaţia străină se solidarizaseră activ, oferiseră sprijinul lor moral şi material celor rămaşi în suferinţă după asemenea aspre confruntări. Nu numai atît dar, în cadrul organizat al mişcării muncitoreşti internaţionale, un cadru ce a încorporat şi adeziunea muncitorilor români aşa cum a fost Internaţionala I, se dezbătuse pe larg necesitatea confruntării susţinute cu burghezia pentru reducerea zilei de muncă la 8 ore ; se adoptaseră, din iniţiativa lui Karl Marx, importante documente programatice menite a călăuzi acţiunea politică de ocrotire a forţei de muncă, acesta fiind doar unul din primii paşi ai luptei proletariatului pentru emancipare sa socială şi, odată cu aceasta, a întregului popor. La Congresul de la Geneva al Internaţionalei I se proclamase cu toată claritatea ideea unităţii de acţiune a proletariatului în lupta împotriva exploatării capitaliste, necesitatea limitării zilei de muncă sau a ocrotirii muncii femeilor şi copiilor. Din acest punct de vedere, pentru cursul istoric al luptelor revendicative ale proletariatului o însemnătate deosebită a avut-o formularea programatică a celebrei lozinci privind reducerea zilei de muncă la 8 ore ca o condiţie necesară pentru „a restabili energia şi sănătatea claselor muncitoare care formează adevăratul corp al naţiunii" [5], ca şi pentru posibilitatea reală „a dezvoltării intelectuale, a relaţiilor sociale şi a desfăşurării activităţii politice şi sociale" [6]. Pentru Marx şi adepţii săi a ocroti forţa de muncă şi, în primul rînd, forţa de muncă

www.dacoromanica.ro

a copiilor și adolescenților era o chestiune vitală întrucît „viitorul omenirii depinde întru-totul de educarea tinerei generații de muncitori" [7]. Iar „acest lucru, scria Marx mai departe, se poate realiza numai pe calea transformării *conștiinței sociale într-o forță socială*, iar în condițiile date aceasta se poate dobîndi numai prin intermediul *legilor generale* aplicate de puterea de stat. Impunînd asemenea legi, clasa muncitoare nu contribuie nicidecum la consolidarea puterii guvernului. Dimpotrivă, ea transformă puterea care astăzi este folosită împotriva ei într-o armă a ei"[8].

Ideea aceasta a fost reluată în cursul lucrărilor primului congres al Internaționalei a II-a, desfășurate la Paris în iulie 1889. Și a fost reluată datorită caracterului presant al necesității impunerii unei noi condiții de existență pentru cei care trudeau în fabrici și uzine, o necesitate în virtutea căreia acționaseră viguros muncitorii din S.U.A. de-a lungul anilor 1884—1889. Au devenit cu adevărat memorabile luptele de la Chicago din mai 1886 cu numeroși morți și răniți sau ale muncitorilor din Franța în cursul anilor 1886—1888, astfel încît ca un omagiu adus victimelor ce căzuseră deja pe frontul dur al luptelor muncitorești reclamînd o mai bună condiție de existență, dar și ca o expresie a necesității lărgirii frontului solidarității proletare, de sprijin reciproc în desfășurarea confruntărilor cu burghezia la Congresul muncitoresc de la Paris în 1889, unde s-a hotărît făurirea Internaționalei a II-a, s-a adoptat și o noțiune în legătura cu necesitatea organizării unei manifestații concomitente în toate țările menite a impune ziua de muncă redusă la 8 ore pentru adulți ca și alte măsuri legislative apte a ocroti forța de muncă a societății. S-a stabilit că „Muncitorii diferitelor națiuni vor organiza aceste manifestații după felul cum li se va părea mai potrivit cu împrejurările din țările lor" [9], noțiunea ca atare fiind îmbrățișată imediat și de proletariatul român reprezentat la congresul de la Paris de o delegație formată din Dimitrie Voinov, Emil Racoviță, Dionisie Many și Ion Procopiu, iar proletariatul român și-a însușit repede această idee fiindcă și în România cei care munceau în fabrici și ateliere erau pătrunși de același gînd de dezrobire ce anima conștiința muncitorilor din alte țări; fiindcă și în România muncitorimea putea „dovedi că știe să răspundă la glasul de deșteptare, că-i vrednică de o stare mai bună" [10]. Ba, mai mult, printr-unul din primele materiale de presă ale anului 1890, întîiul an în care se hotărîse să se pună în practică ideea manifestării concomitente a muncitorilor din diferite țări, se făcea o extindere sensibilă a evantaiului de revendicări ce trebuiau formulate, respectiv micșorarea „zilei de muncă la cel mult opt ceasuri pentru cei în vîrstă; interzicerea muncii copiilor mai mici de 14 ani și pentru cei de la 14 la 18 ani, de amîndouă sexele, reducerea zilei la șase ceasuri; oprirea muncii de noapte, afară de acele ramuri de industrie a căror natură nu rabdă întrerupere; interzicerea muncii femeilor în toate ramurile de industrie care vatămă cu deosebire organismul femeiesc; oprirea muncii de noapte pentru femeile și muncitorii mai mici de 18 ani; odihnă neîntreruptă de 36 de ceasuri cel puțin pe săptămînă pentru toți muncitorii"[11]. Erau măsuri care nu puteau decît să contribuie la ameliorarea condiției de existență a celor mulți, măsuri necesare pe care burghezia nu putea consimți la acceptarea lor de bună voie, fiindcă, odată acceptate, cum ar fi fost și firesc, muncitorii se puteau gîndi și la alte revendicări, „se vor gîndi la emanciparea lor desăvîrșită".[12] De la început, presa socialistă din

www.dacoromanica.ro

România prezenta ziua de 1 Mai, „ziua în care muncitorii din Europa, America, Oceania, de pe întreg pămîntul vor sărbători înfrăţirea lor pentru o mişcare solidară, va fi o zi a cărei faimă va pluti la nesfîrşit pe veacuri"[13].

La prezentarea pe larg a semnificaţiei politice pe care trebuie s-o releve „întîia mişcare uriaşă a muncitorilor din toată lumea menită să sărbătorească frăţeşte ziua muncii" se revenea la 3 martie 1890 consemnîndu-se ideea că „Întîiul pas pentru curmarea răului va fi cucerirea zilei de muncă de opt ceasuri ... Odată această mare cucerire făcută, vom păşi mai departe, liniştit ... pînă cînd poporul muncitor va deveni stăpîn pe sine"[14].

Dînd curs chemărilor lansate de Clubul muncitorilor, la prima acţiune revoluţionară care a marcat ziua de 1 Mai 1890, numai în Bucureşti au ieşit pe stradă peste 5 000 de muncitori care s-au adunat mai întîi la sediul Clubului, arborînd drapele roşii şi lozinci ca *Ajung 8 ore de lucru pe zi*!, pentru ca, de acolo, în ritmul muzicii care cînta cu predilecţie imnul *Deşteaptă-te române*!, au demonstrat pe străzile Capitalei cu direcţia Dealul Filaretului, Grădina Trocadero. Acolo a fost organizată o mare întrunire publică în cadrul căreia au vorbit conducători cunoscuţi şi recunoscuţi ai mişcării muncitoreşti ca Alexandru Ionescu, Constantin Mille, Ioan Nădejde, Panait Muşoiu, muncitori ca tipograful Mirescu ş.a. Ei au relevat convingător semnificaţia acţiunii ca atare; au exprimat hotărîrea de a o realiza în fiecare an. Şi ca să se exprime cu adevărat ca o sărbătoare închinată muncii, întrunirea publică a fost urmată de acţiuni cu caracter cultural ce s-au prelungit pînă seara tîrziu. „Bărbaţi şi femei, toţi lucrători, toţi soldaţi devotaţi ai partidului muncitorilor s-au întrecut să ia parte la această măreaţă sărbătoare a muncii. Cel puţin 5 000 de oameni au fost în Grădina Trocadero însoţiţi de femei şi de copii"[15].

Sub formă de întruniri, demonstraţii şi chiar acţiuni de protest, în funcţie de condiţiile concrete existente într-un oraş sau altul al ţării, în România veche sau în teritoriile româneşti aflate încă sub dominaţie străină, ziua de 1 Mai a prilejuit desfăşurarea unei prime acţiuni politice muncitoreşti la scara întregii ţări. În cele mai multe localităţi muncitorii s-au exprimat ca şi cei din Bucureşti, în forme paşnice, prilej de a se face cu adevărat o trecere în revistă a forţelor proletare de care dispunea la acea dată poporul român. Au fost însă şi locuri în care primul 1 Mai a fost un prilej nimerit de exprimare viguroasă a protestului celor ce munceau ca la Galaţi unde muncitorii au trecut peste dispoziţiile arbitrare ale autorităţilor, au părăsit locurile de muncă şi au marcat serbarea muncii chiar în ziua de 1 mai. Iar în unele localităţi din Transilvania, pe lîngă manifestaţia de stradă, au recurs şi la acţiuni greviste, unele prelungindu-se şi după aceea, aşa cum s-a întîmplat la Dognecea în Banat.

Pentru conştiinţa politică a clasei muncitoare din ţara noastră prima sărbătoare a muncii era deja o dovadă concludentă „că partidul muncitorilor există; că este puternic, plin de viaţă şi de voinţă de a lucra şi lupta", că în lupta pe care se angajase s-o poarte, o luptă ce „se aseamănă cu un vîrtej uriaş a cărui putere zbuciumă ţările şi arată în chip hotărîtor că, în sfîrşit, ceasul dezrobirii muncitorilor a sunat", proletariatul român pornise hotărît pe calea ordonării rîndurilor sale. Sau, pentru a relua cuvintele unuia din conducătorii de atunci ai mişcării socialiste, Constantin Mille, în ziua de 1 Mai, „una din acele zile care vor rămînea în istoria

www.dacoromanica.ro

poporului român" în această zi s-a arătat tuturora că un alt partid s-a ridicat în țară, că o altă clasă de oameni cere dreptul la viața politică și socială" și, deopotrivă, că „*partidul muncitorilor* are temeinice baze și adînci rădăcini împlîntate în inima poporului"[16].

Aceeași manifestație, prin care s-a marcat prima sărbătoare a muncii de către clasa muncitoare, a pus în evidență sentimentul nobil al solidarității internaționaliste care anima atît de puternic conștiința politică a muncitorilor români, sau, cum pe bună dreptate scria socialistul Constantin Mille, reținînd principalele concluzii ale evenimentului, prima zi a lunii mai „a arătat că lucrătorul român se simte frate cu lucrătorii din toate celelalte părți ale lumii, că în el ca și în dînșii bate o inimă caldă și se zbate un suflet arzător pentru aducerea pe pămînt a dreptății și a frăției"[17]. Diversificată ca formă de manifestare, serbarea muncii, serbarea primei zile a lunii mai, a relevat de la un an la altul, pe de o parte, sporirea sensibilă a efectivelor celor atrași de noblețea ideilor socialiste, iar, pe de altă parte, a pus în evidență amplificarea continuă a procesului de conștientizare a celor ce urmau mesajul luminos de libertate al doctrinei socialiste astfel că, numai la București, în 1892, „la un moment dat cel puțin 10 000 de oameni" erau înrolați în coloanele demonstranților. Și ca efective scoase în stradă, și ca forme de exprimare, demonstrația de la 1 Mai arăta prin remarca unui cronicar al timpului că mișcarea socialistă din România „are toate caracterele mișcării apusene. Muncitorii au început a fi conștienți de drepturile și datoriile lor și manifestațiunea uriașă de la 1 Mai dovedește că proletariatul bucureștean și în genere proletariatul român este la înălțimea partidelor muncitoare din celelalte țări"[18]. O remarcă urmată de concluzia fermă cu privire la necesitatea angrenării muncitorilor „în cadrele bine hotărîte ale unei organizațiuni serioase". Faptele însele și îndeosebi aderența tot mai masivă a muncitorilor la „programul, ideile și tactica partidului socialist al muncitorilor" îi determinau pe conducătorii mișcării socialiste să rețină imperativul că „trebuie a ne pune pe muncă pentru a organiza clasa muncitoare, a face din ea o adevărată putere *disciplinată* și gata de luptă"[19].

Sub aceeași impresie, a modului concret cum s-au desfășurat manifestațiile prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai 1892, în coloanele gazetei „Munca" se publică articolul-îndemn *Să ne organizăm*! Prin el se concludea: „Atragem atenția tuturor grupurilor, tuturor comitetelor executive și tuturor gazetelor socialiste din țară să se ocupe grabnic și foarte serios de organizația partidului și să hotărască ziua și locul unde va trebui să ne adunăm cu toții într-un congres național și să ne sfătuim, să ne federăm, să ne dăm o linie de purtare bine hotărîtă și să ieșim odată din haosul în care ne aflăm. Să ne organizăm și să ne organizăm cît mai curînd și cît mai bine s-o putea"[20].

La 2 mai, în ședința Clubului muncitorilor din București, se lua hotărîrea de principiu de a se trece la „ținerea unui congres socialist român în timpul cel mai scurt posibil"; de a se pregăti, împreună cu reprezentanții organizațiilor muncitorești din țară, problemele ce trebuiau discutate în cadrul lui, astfel încît să se dea „partidului un program de acțiune bine determinat" și care „să fie expresiunea voinței tuturor socialiștilor din țară"[21]. Era o acțiune cu atît mai necesară, cu cît, așa cum se concludea,

www.dacoromanica.ro

cu deplin temei, în coloanele gazetei „Munca" din 10 mai 1892, „Astăzi planta exotică (socialismul, așa cum îl caracterizau ideologii burghezi care negau viabilitatea ideilor socialiste pe solul istoric al României — n.n.) a prins rădăcini numeroase și puternice în țara românească, putem zice chiar că nici un partid politic din țară n-are partizani mai sinceri și simpatii mai numeroase ca noi"[22].

La sfîrșitul lunii martie, începutul lunii aprilie 1893 proiectul făuririi partidului politic al clasei muncitoare avea să fie concretizat, odată cu crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, după definitivarea unui program de acțiune în care era analizată pe larg orînduirea capitalistă, erau relevate contradicțiile generale și specifice societății românești, erau înfățișate atît caracterul inevitabil al pieirii societății burgheze cît și misiunea istorică a clasei muncitoare, necesitatea organizării pe baze noi a relațiilor dintre oameni.

Țelurile programatice fixate la Congresul de făurire a P.S.D.M.R., mijloacele de acțiune și, de fapt, întreg procesul istoric de implantare a ideilor socialismului științific în conștiința politică și ideologică a clasei muncitoare, a reprezentanților altor forțe sociale care s-au lăsat atrași de noblețea idealurilor libertății sociale și naționale, se regăsesc în imaginile anuale ale serbării zilei de 1 Mai, ea însăși o formă concretă de acțiune menită a-i face pe muncitori conștienți de puterea și misiunea lor istorică, „a-i pregăti, cum spunea militantul socialist Alexandru Ionescu la 1 Mai 1893, pentru evenimentele din ziua de mîine și a-i face tot atît de buni și devotați soldați ai partidului". Și tot el, reafirma ca un îndemn semnificativ adresat proletariatului român că „ținta de căpetenie pentru triumful socialismului e *cucerirea puterii politice* spre a putea aduce la îndeplinire reformele de care poporul are atîta nevoie" [23].

De-a lungul anilor aniversarea zilei de 1 Mai avea să capete accente noi, conținutul revendicărilor formulate de clasa muncitoare cu aceste prilejuri avea să evolueze în raport direct cu însăși dezvoltarea luptei sale. Îndeosebi după crearea P.C.R., demonstrațiilor muncitorești organizate cu prilejul zilei de 1 Mai au căpătat dimensiuni din ce în ce mai ample, mai viguroase, cu un mai pronunțat caracter revoluționar, dovadă între multe altele și gîndurile exprimate cu un asemenea prilej, în 1923, spre pildă, de militantul Constantin Mănescu care spunea că: „numai prin victoria clasei muncitoare, prin cucerirea puterii de stat, întreg poporul oprimat și batjocorit va putea spera la o viață mai bună, mai liberă, mai senină"[24].

Un caracter aparte a fost imprimat acțiunilor muncitorești din prima zi a lunii mai în anii deceniului patru. Au fost acei ani de aspre confruntări nu numai cu forțele represive ale burgheziei dar și cu pericolul deosebit de grav al fascismului, cînd în joc erau interese majore ale poporului român ca integritatea teritorială, independența și suveranitatea națională și cînd P.C.R. a ținut să avertizeze nu odată că „Fascismul înseamnă terorizarea cea mai sălbatică a muncitorilor și țăranilor cu ajutorul poliției, armatei, al bandelor de bătăuși plătiți și înarmați de burghezie. Fascismul înseamnă legi de exploatare și mai sălbatică. Fascismul înseamnă militarizarea și fascizarea tineretului, încercarea de a îndrepta pe tineri pe drumul urii de neam, înseamnă creșterea primejdiei războiului"[25].

www.dacoromanica.ro

Comuniștii întîi de toate, dar și alte forțe politice, animate de vederi progresiste, democratice și umaniste, n-au putut să nu se opună activității desfășurate de Garda de Fier, sprijinită îndeaproape, după venirea nazismului la putere, de Germania hitleristă, care se întemeia aproape exclusiv pe forță și asasinate, vizînd, prin proiectele de politică externă, o subordonare directă a țării intereselor puterilor fasciste. Altfel spus, organizația legionară Garda de Fier, ca principală agentură a hitlerismului în România, promova o politică profund antinațională, cu totul contrară intereselor poporului nostru, ceea ce nu putea să nu sensibilizeze conștiința clasei muncitoare, în primul rînd, dar și a altor forțe social-politice cu vederi progresiste sau democratice. A fost elementul esențial al unei situații istorice concrete care i-a determinat pe comuniști dar și alte forțe social-politice să se înroleze din primele momente ale apariției gardismului într-o luptă susținută pentru distrugerea lui, pentru eradicarea din viața social-politică a țării a celui mai perfid și mai periculos dușman al intereselor majore ale națiunii. „Cine vede clar primejdia care amenință țara din partea lui Hitler — se scria, de pildă, în coloanele ziarului „Scînteia" din noiembrie 1938 — nu poate să nu recunoască că înaintașul țării, dușmanul principal, acela care în prima linie trebuie demascat, gonit din sînul maselor, nimicit cu desăvîrșire, este agentura plătită a lui Hitler în România. Trecutul acestei organizații este un trecut de asasinate, de spionaj în favoarea Germaniei. Activitatea ei actuală este o activitate de distrugere a forțelor dornice de apărare a libertății și independenței țării".

Apelul comuniștilor la luptă împotriva fascismului intern, avînd rezonanțe posibile deosebite pe planul conștiinței tuturor celor care erau în măsură a reflecta la destinele istorice ale națiunii române, apărea din toamna anului 1938 și prima parte a anului următor ca deosebit de actual întrucît acordul de la München (septembrie 1938) și ocuparea integrală a Cehoslovaciei în martie 1939 aduseseră trupele Germaniei naziste în apropierea granițelor României. E de remarcat că, în ciuda condițiilor vitrege în care era nevoit să acționeze, condiții determinate mai ales de ostilitatea autorităților care au recurs nu odată la interzicerea organizării de întruniri și demonstrații (în 1938, de exemplu), cu tot ceea ce însoțea în mod obișnuit revărsarea rîndurilor organizate ale clasei muncitoare în prima zi a lunii mai : pancarte cu lozinci revendicative, steaguri și cocarde etc., Partidul Comunist s-a văzut în situația, desigur dificilă, de a desfășura o susținută muncă ilegală, conspirativă, pentru a face în așa fel încît și cu prilejul zilei de 1 Mai să apară la suprafață ideile sale programatice ; să pună în evidență mai ales contextul extern al momentului respectiv caracterizat prin creșterea sensibilă a pericolului hitlerist ; în sfîrșit, să folosească tradiționala sărbătoare a oamenilor muncii pentru a fortifica legăturile cu masele, pentru a le înfiora voința de acțiune atît pe frontul viu al confruntărilor de clasă, cît mai ales pe terenul apărării fruntariilor naționale.

Punînd în valoare întreaga forță a patriotismului lor fierbinte și întreaga capacitate de mobilizare a maselor, comuniștii au găsit calea de acțiune cea mai justă. Împreună cu socialiștii și social-democrații ei au acționat, cu fermitate în sensul făuririi instrumentelor necesare creșterii potențialului de luptă a poporului român pentru a fi în măsură să facă

www.dacoromanica.ro

față presiunilor externe. Ei au afirmat cu tărie, în acele momente de cumpănă pentru existența națională a poporului nostru, că proletariatul este forța socială capabilă de cele mai grele jertfe pe altarul patriei și că suprema datorie a comuniștilor, atunci în primăvara anului 1939, era de a acționa ferm și convingător pentru apărarea țării sau, după cum se consemna într-o scrisoare a conducerii P.C.R. adresată celor aflați în închisori, prin care aceștia din urmă erau informați în legătură cu ceea ce se discutase și se hotărîse în cadrul Conferinței din februarie 1939, „azi, în fața pericolului de agresiune directă din partea Germaniei, Ungariei, Bulgariei, noi depunem toate puterile noastre pentru a mobiliza masele largi de la orașe și sate pentru apărarea integrității, independenței, demnității și libertății României"[26]. Iar una din multiplele dovezi ale acestei atitudini a constituit-o entuziasmul cu care muncitorii au răspuns în martie 1939 mobilizării ordonate de guvern, context în care comuniștii nu numai că au aprobat actul guvernului, dar s-au angajat ei înșiși să pregătească starea de spirit a maselor pentru a răspunde pozitiv unei asemenea chemări. În plus, ei au fost în primele rînduri ale celor care au trecut sub arme, ori s-au deplasat în locurile favorabile contactului direct cu cei mobilizați, îndemnîndu-i prin viu grai sau cu ajutorul manifestelor să meargă hotărîți la fruntariile țării pentru a le apăra în fața agresiunii externe. Nu întîmplător la una din întrunirile lucrătorilor metalurgiști ai Capitalei, unul din vorbitori, adresîndu-se celor prezenți, spunea : „Conducătorii țării să facă apel la clasa muncitoare că ea va fi gata să se ducă la graniță, la Sighet pentru ca să rupă capul lui Hitler acolo la granița țării românești și să nu ne ia petrolul nostru și bogățiile noastre ... Salutăm, dacă, în adevăr, statul este decis să apere granițele. Vom merge alături de orice țară ce ne vine în ajutor pentru apărarea independenței românești"[27].

Pe fundalul unei asemenea stări de spirit au avut loc întrunirile și demonstrațiile din ziua de 1 Mai 1939. Acestea au fost pregătite cu minuțiozitate de Partidul Comunist Român. Pentru atingerea scopului propus fusese mai dinainte desemnată o comisie conspirativă din care făcea parte ca reprezentant al tineretului, militantul revoluționar Nicolae Ceaușescu. Nu numai atît, dar, consecvent concepției sale tactice, conform căreia o mișcare revoluționară trebuie să aibă un profund caracter popular, să se bizuie pe participarea activă și conștientă a unor mase largi de oameni ai muncii, pe de o parte, obligat, pe de altă parte, să ia în considerație contextul politic existent, Partidul Comunist, prin Comitetul său local din București, a hotărît ca întreaga pregătire a zilei de 1 Mai „să se desfășoare în cadrul și prin breslele muncitorești" create de regimul dictaturii regale în octombrie 1938, după desființarea sindicatelor. Concomitent, se elaborase indicația de a fi folosite toate mijloacele posibile, cum erau „asociațiile profesionale, cercurile culturale, sportive și orice alte organizații legale în care partidul comunist are influență "astfel încît sărbătorirea zilei de 1 Mai să se desfășoare „în cadrul programului aprobat de autorități dar pentru îndeplinirea programului Partidului Comunist"[28].

Atenția deosebită acordată de Partid organizării manifestațiilor de 1 Mai în urmă cu 50 de ani, la care o contribuție deosebită și-a adus-o tineretul comunist și antifascist, îndeosebi prin activitatea plină de abnegație a militantului revoluționar Nicolae Ceaușescu, avînd-o alături pe tînăra comunistă Elena Petrescu, se explică și prin preocuparea pentru

www.dacoromanica.ro

a dejuca intenția cercurilor guvernante de a conferi zilei de 1 Mai un caracter oficial, de aprobare și susținere a regimului dictaturii regale, ceea ce, firește, nu concorda cu adevăratele aspirații ale maselor, ale clasei muncitoare în primul rînd. „Guvernul și ajutorii lui — avea să scrie, după evenimente, ziarul „Scînteia" —, făcuse sforțări pentru a deruta masele muncitoare de pe drumul de luptă împotriva exploatării capitaliste, făcuse încercări de a preface această zi într-o manifestație pentru regimul actual. Muncitorii comuniști și social-democrați conștienți au știut însă să mobilizeze masele muncitoare și mic burgheze la lupta contra fascismului și a guvernului de dictatură regală, pentru apărarea independenței naționale a țării, contra agresorilor fasciști..., pentru cele mai arzătoare revendicări ale maselor; pentru restabilirea regimului democratic"[29].

În dimineața zilei de 1 Mai 1939 mii de oameni ai muncii, bărbați, femei, tineri, în coloane impresionante ce afluiau din mai toate cartierele Capitalei, s-au îndreptat spre principalele săli de întrunire existente în București, îndeosebi grădina cinematografului „Tomis" din calea Călărași nr. 11 și „Eintracht" str. Academiei. Pe fața aspră a muncitorilor se putea citi cu ușurință hotărîrea fermă de a se împotrivi nu numai exploatării și asupririi de clasă, capitaliste, regimului dictaturii regale dar îndeosebi pericolului extern ce plana asupra țării vizînd integritatea teritorială, independența și suveranitatea ei națională. Pancartele înseși purtate de brațe vînjoase oglindeau aceste aspirații iar, prin tonul în care erau formulate revendicările, voința de acțiune a celei mai hotărîte și mai combative forțe sociale a poporului nostru : *Vrem 8 ore de muncă! Cerem mărirea salariilor! Trăiască independența națională a țării! Să apărăm granițele împotriva agresorului hitlerist! Jos fascismul!. Vrem front patriotic! Unire cu toate popoarele democratice! Trăiască pacea!* [30]

După terminarea întrunirilor, demonstranții s-au îndreptat către sala cinematografului ARO (azi „Patria) unde se desfășurau lucrările Congresului breslelor și în cadrul cărora primul ministru Armand Călinescu ținuse să sublinieze semnificația deosebită a gestului clasei muncitoare „care hotărîse, printr-o moțiune votată în congres, de a contribui cu valoarea unei zile de muncă la eforturile de înzestrare a armatei ... El dovedește că națiunea, fără deosebiri sau ezitări, s-a rostit : *România trebuie apărată*". În același timp, primul ministru al României, după ce a exprimat răspicat, în numele său, al guvernului pe care-l conducea, dorința poporului român de a trăi în pace și bună înțelegere cu națiunile lumii, avertiza : „Cînd însă se va schița de undeva o încercare de atingere a teritoriului nostru, ea se va izbi de cea mai hotărîtă și cea mai neclintită rezistență ... Această politică nu este numai politica guvernului sau politica unui grup de oameni, aceasta este politica țării, este politica națională"[31].

Cei care luau parte la Congresul breslelor și la demonstrație și-au unit apoi rîndurile pentru ca, într-un șuvoi unic, să se îndrepte spre Palatul regal iar ulterior către Parcul „Carol" (azi Parcul Libertății).

Remarcabil este faptul că de-a lungul întregii desfășurări pe care au cunoscut-o marile manifestații revoluționare de la 1 Mai 1939, a fost pusă în evidență poziția hotărîtă a participanților de condamnare a Gărzii de fier ca principală agentură a hitlerismului în România, ca dușman înverșunat al intereselor naționale ale poporului român. Lozinci ca : „Jos

www.dacoromanica.ro

Garda de Fier", „Jos gardismul", „Jos agenţii hitlerişti", „Jos agenţii trădători de ţară" s-au putut auzi în toate momentele demonstraţiei ceea ce era cu adevărat o dovadă elocventă a antifascismului consecvent al clasei muncitoare, al însesi fiinţei poporului român.

Punctul terminus al demonstraţiei l-a constituit Mormîntul Eroului Necunoscut existent în Parcul Carol unde s-au depus coroane de flori. Era acesta un gest simbolic, deosebit de semnificativ, însemnul concret al preţuirii pe care poporul român o acorda eroilor neamului, celor care, de-a lungul timpurilor, se jertfiseră pentru cauza unităţii şi independenţei naţionale.

Este aceasta, fără îndoială, trăsătura caracteristică fundamentală a evenimentelor revoluţionare de acum 50 de ani pe care a subliniat-o cu tărie secretarul general al Partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, spunînd : „Creşterea avîntului mişcării antifasciste din România se oglindeşte în valul acţiunilor de luptă care au loc în această perioadă, în marile demonstraţii antifasciste organizate de 1 Mai 1939 sub semnul împotrivirii poporului nostru Germaniei fasciste, pentru libertăţi democratice, pentru apărarea independenţei ţării. În Bucureşti peste douăzeci de mii de cetăţeni au manifestat în stradă împotriva Germaniei hitleriste şi, ca un simbol al hotărîrii de luptă pentru apărarea patriei, au depus coroane de flori la Mormîntul Eroului Necunoscut"[32].

Din iniţiativa comuniştilor şi a muncitorilor social-democraţi manifestările au continuat a se desfăşura şi în partea a doua a zilei sub forma acţiunilor cultural-educative, prilej de organizare şi a altor acţiuni mai mult sau mai puţin secrete ceea ce, într-o formă anume, ţineau să pună în evidenţă doi reporteri comunişti, Miron Radu Paraschivescu şi Gh. Dinu, în coloanele ziarului „Timpul" cînd scriau că : „Oamenii se duc în natură nu ca să se refugieze, ci ca să fie între ei şi numai între ei"[33]. Era o realitate prea evidentă al cărei conţinut mai profund nu scăpa nici atenţiei trimişilor organelor de stat însărcinate cu supravegherea activităţii comuniştilor, unul dintre ei informînd, de pildă, că „Iliescu Eftimie şi Nicolae Ceauşescu, ultimul fost condamnat la 3 ani închisoare pentru activitatea comunistă, pedeapsă executată, au strigat în timpul serbării lozinca comunistă *Trăiască Frontul Popular*"[34].

Organizată şi desfăşurată în condiţiile în care fascismul internaţional era în plină ofensivă, cînd unele popoare căzuseră deja victimă agresiunii naziste iar altele erau direct ameninţate, evenimentele de acum cinci decenii sînt expresia pilduitoare a nobilelor aspiraţii de libertate, independenţă şi suveranitate naţională nutrite de poporul român, a voinţei sale de acţiune pentru împlinirea lor.

Ele au pus în evidenţă forţa şi capacitatea de iniţiativă a clasei muncitoare sub conducerea înţeleaptă a Partidului Comunist căruia, într-un autentic front comun de luptă, i s-au alăturat partidele socialist şi social-democrat, actul în sine exprimînd voinţa de unitate şi de acţiune a proletariatului, spiritul său de jertfă în slujirea cu credinţă a intereselor naţiunii. Aceiaşi doi reporteri ai timpului, Miron Radu Paraschivescu şi Gheorghe Dinu, relatînd, într-unul din organele de presă acceptate de regim, deja menţionat, despre manifestarea care a avut loc, scriau că „dacă Armindenul anului acestuia a fost, ca-ntotdeauna, o sărbătoare universală, sensul pe care noi l-am acordat a fost unul de unitate naţio-

www.dacoromanica.ro

nală, de cimentare și deplină afirmare a clasei muncitoare în corpul națiunii ... Ziua aceasta a însemnat sărbătorirea și legămîntul muncitorimii românești pentru apărarea și cimentarea unității și independenței naționale"[35].

Acest mesaj istoric a fost reținut cu rigoare și de comuniști și de socialiști; ei l-au raportat neîncetat și unii și alții practicii lor politice al cărei fruct a fost cules în aprilie 1944, cînd s-a realizat Frontul Unic Muncitoresc și al cărui pogram de acțiune a fost lansat printr-un binecunoscut manifest tot cu prilejul zilei de 1 Mai. „În ziua de 1 Mai, consemna acest manifest, ziua ei de luptă și de speranțe, muncitorimea organizată, unită de la comuniști pînă la social-democrați, cheamă întreaga clasă muncitoare, pe toți muncitorii organizați și neorganizați, întreg poporul român, toate clasele și păturile sociale, toate partidele și organizațiile, indiferent de culoare politică, credință religioasă și apartenență socială, la lupta hotărîtă pentru pace imediată, răsturnarea guvernului Antonescu, formarea unui guvern național din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste, izgonirea armatelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinii de război germane"[36].

Se lansa astfel către poporul român un adevărat program de luptă imediată pentru salvarea țării, pentru recîștigarea integrității teritoriale și refacerea demnității naționale, pentru reîncadrarea poporului român în rîndul popoarelor iubitoare de pace, toate fiind de fapt adevăratele sale deziderate și, în ultimă instanță, adevăratul său mod de a gîndi, de a acționa, de a-și pune în valoare capacitatea de creație, umanismul profund și noblețea-i spirituală. Prin el se prefigura întreg ansamblul măsurilor organizatorice, politice și militare a cărui concretizare în fapt avea să conducă către victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, prolog al unei epoci de împliniri istorice multiple între care și aceea a dreptului poporului român de a trăi liber, de sine stătător, de a se dezvolta corespunzător intereselor și aspirațiilor sale fundamentale, fără nici un amestec din afară, condiție indispensabilă a aportului său eficace la lupta înfrățită a popoarelor pentru pace, libertate și progres, pentru o lume mai dreaptă și mai bună.

În perspectivă istorică imediată, evenimentelor revoluționare de acum cinci decenii au prefațat cît se poate de elocvent angajarea fermă a clasei muncitoare, a altor forțe social-politice progresiste, cu vederi democratice, practic a marii majorități a poporului român în lupta contra fascismului și războiului. De pe pozițiile clasei muncitoare și în condiții istorice determinate, comuniștii români, cu claritatea scopurilor politice urmărite, cu supleţea ce au conferit-o tacticii Frontului Unic, cu abilitatea de care au dat dovadă în lupta pentru ralierea într-un larg front de luptă antifascistă a tuturor celor nemulțumiți de situația creată de război, au putut conduce poporul român pe calea victorioasă a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944.

Eroismul clasei muncitoare, al maselor largi de oameni ai muncii, în frunte cu comuniștii pe baricadele revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, spiritul de jertfă al poporului român în lupta pentru eliberarea patriei de sub dominația nazistă, cu prelungirea efortului său militar și economic dincolo de frontariile țării, pentru a oferi alături de armatele sovietice un ajutor generos

www.dacoromanica.ro

popoarelor ungar, ceh și slovac, iar apoi zbuciumata luptă a maselor populare pentru instaurarea unui guvern democrat și reforme social-economice profunde sînt imagini relevante pentru sublinierea forței de creație a națiunii române, a patosului revoluționar de care au fost animați comuniștii, a patriotismului ardent care avea să împingă ca un adevărat resort, alături de clasa muncitoare, și alte forțe democratice și progresiste pe făgașul revoluției și construcției socialiste.

Într-o lume a interdependențelor, a legăturilor multilaterale dintre națiuni, cu atît mai diversificate și mai trainice cu cît circulația valorilor materiale și spirituale este mai intensă, evenimentele semnificative, îndeosebi cele care se înscriu pe traiectul indicat de necesitatea istorică, în sensul împlinirii acesteia, produc aproape inevitabil ecouri ample care, nu o dată, pot fi regăsite cu mult peste granițele politice ce despart o țară de alta. Și dacă epoca în care se produc asemenea evenimente este ea însăși una frămîntată, asemenea ecouri apar și mai clare, rezonanța lor este cu atît mai amplă. Unui asemenea gen de situații se circumscriu și evenimentele revoluționare din România de la 1 Mai 1939, ecoul lor extern înregistrîndu-se în planul opiniei publice cu precădere în țările în care continuau să funcționeze regimuri politice democratice : Anglia, Franța, Elveția, S.U.A. ș.a.m.d. Un ecou aparte au produs în U.R.S.S. multe organe de presă, îndeosebi „Izvestia", relatînd pe larg despre amploarea demonstrației muncitorilor din București, despre manifestațiile din diverse orașe ale țării.

Unele relatări ample, însoțite de preocuparea pentru a descifra semnificațiile majore ale evenimentelor din România petrecute în urmă cu cinci decenii, au fost înregistrate în Elveția. La Basel, de exemplu, revista „Rundschau" consemna că „Manifestările de 1 Mai din București și din provincie au relevat intensificarea activității antifasciste a maselor, ca și o creștere a influenței partidului comunist, a capacității sale de a mobiliza masele"[37]. În același context era pus în evidență caracterul profund patriotic și totodată internaționalist de vreme ce forța demascatoare a evenimentelor viza Germania hitleristă și necesitatea înregimentării României alături de puterile democratice pentru contracararea politicii de expansiune declanșate de statele fasciste. „Numeroase pancarte — — scria în acest sens revista menționată — exprimau necesitatea apărării independenței și integrității țării, abrogarea tratatului economic cu Germania, alianța cu Franța, Marea Britanie și Uniunea Sovietică".[38]

De remarcat că în relatarea aceleiași reviste nu se eluda caracterul ostil al demonstației față de regimul dictaturii carliste, o orientare imprimată cu precădere de comuniști, de vreme ce se consemna că „Pe Calea Victoriei, în momentul în care cei 25 000 de demonstranți (o cifră puțin amplificată — n.n.) au trecut prin fața palatului regal și a regelui, s-au auzit lozinci cerînd restabilirea regimului parlamentar constituțional, front unic și popular, reprimirea muncitorilor concediați, arestarea fasciștilor și a spionilor germani"[39].

Despre ecoul care a putut ajunge dincolo de ocean, în S.U.A. există la îndemînă unele știri din referatele diplomaților români, ataşatul de presă al Legației române la Washington informînd Ministerul de Externe că presa, radioul au relatat pentru opinia publică americană despre ceea ce se petrecuse în capitala României cu remarci speciale în ceea ce privește

www.dacoromanica.ro

caracterul antifascist și antirevizionist al lozincilor purtate de către demonstranți[40].

Din surse documentare similare se poate reține ecoul nefavorabil pe care l-au provocat evenimentele de acum 50 de ani în Germania și Italia, presa din aceste țări formulînd critici severe la adresa regimului dictaturii lui Carol al II-lea pentru că a permis asemenea fapte. Iar ministrul de externe al României, care tocmai atunci făcea o vizită la Roma, era obligat să înregistreze „nemulțumirea guvernului italian față de guvernul român care a permis manifestanților libertatea exprimării părerilor lor, fără să ia nici o măsură de represiune". Aceleași motive au făcut ca întrevederea Gafencu-Mussolini să se desfășoare într-o atmosferă „deosebit de rece"[41].

Este în schimb de menționat că evenimentele revoluționare care au dat culoare scenei politice românești la 1 Mai 1939 au avut un răsunet deosebit în cadrul lucrărilor Conferinței internaționale cu privire la problemele democrației, păcii și apărării persoanei umane desfășurat la Paris în zilele de 12 — 14 mai 1939. Acolo unde, prin intervenția ei, delegația română a exprimat convingător voința de pace a poporului român, o voință susținută de fapte concrete între care și imaginea impunătoarei demonstrații de la 1 Mai. În plus, pe adresa Conferinței au ajuns numeroase telegrame de salut venite din România, de adeziune la programul și hotărîrile acesteia. La rîndul ei Conferința de la Paris a apreciat în cuvinte deosebite aportul poporului român la desfășurarea luptei generale împotriva pericolului de război, pentru apărarea păcii, a liniștei, a înțelegerii și cooperării dintre popoare. În ultima zi a acestei reuniuni internaționale, președintele Zdének Firlinguer, ministrul Cehoslovaciei la Moscova, în cuvîntul său de redeschidere a lucrărilor a ținut să-și exprime satisfacția că în sală se afla „o importantă delegație venită de la București. Aceasta este o dovadă că poporul român împărtășește grijile acestei conferințe. Aceasta este o dovadă că el se raliază mișcării noastre antifasciste și că dorința sa este de a lupta activ împotriva agresorului și contra fascismului. Numeroasele mesaje ale intelectualilor, muncitorilor și țăranilor care ne-au provenit din România demonstrează voința poporului român de a apăra libertățile și instituțiile sale democratice"[42].

NOTE

[1] „Scînteia" din 27 ianuarie 1989.

[2] Imaginea istorică a zilei de 1 Mai, a semnificațiilor ei pentru cursul luptei clasei muncitoare, a poporului român a fost deja înfățișată în cîteva lucrări: Olimpiu Matichescu, Elena Gerogescu, *1 Mai în România, 1890—1970*, Colecția „Mica bibliotecă de istorie", București, 1970; Olimpiu Matichescu, *1 Mai 1939, moment semnificativ în lupta poporului român împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea independenței și suveranității naționale*, Edit. politică, București, 1974; Marin Badea, *Sub cerul deschis al lunii mai*, Edit. Albatros, București, 1985.

[3] *Arminderi. Versuri, Proză. Publicistică* (Antologie de T. Pintean. Cuvînt înainte de N. Copoiu), Edit. Minerva, București, 1984, p. VII—VIII.

[4] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1879—1892*, Edit. politică, București, 1973, p. 584.

[5] *La Première Internationale. Recueil de Documents* (sub direcția lui Jacques Freymond), vol. I, Geneva, 1962, p. 31.

www.dacoromanica.ro

[6] *Ibidem*, p. 32.
[7] Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 16, Edit. politică, București, 1969, p. 206.
[8] *Ibidem.*
[9] William Foster, *Istoria celor trei Internaționale*, Edit. politică, București, 1959, p. 160.
[10] „Munca" din 25 februarie 1890
[11] Ibidem.
[12] Ibidem.
[13] Ibidem.
[14] Ibidem din 3 martie 1890.
[15] Ibidem, din 29 aprilie 1890.
[16] Ibidem.
[17] Ibidem.
[18] Ibidem.
[19] Idem, din 3 mai 1892.
[20] Ibidem.
[21] *Documente... 1879—1892*, p. 777.
[22] *Ibidem*, p. 776.
[23] „Munca" din 18 aprilie 1893.
[24] „Socialismul" din 6 mai 1923.
[25] „Tînărul leninist" din mai 1933.
[26] Arh. I.S.I.S.P., fond II, dosar 847, vol. III C.
[27] Idem, fond VI, dosar 817, vol. II.
[28] Cf. Olimpiu Matichescu, *op. cit.*, p. 37.
[29] „Scînteia" din 1 iunie 1939.
[30] Ibidem.
[31] „Timpul" din 3 mai 1939. A se vedea și *23 August 1944. Documente*, vol. I, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1984, p. 20—21.
[32] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Edit. politică, București, 1968, p. 372.
[33] „Timpul" din 3 mai 1939.
[34] Arh. C. C. al P.C.R., fond 1, dosar 227, f. 385—386.
[35] „Timpul" din 3 mai 1939.
[36] „România liberă" din 26 mai 1944.
[37] „Rundschau", an VIII, nr. 31, din 25 mai 1939, p. 866.
[38] Ibidem.
[39] Ibidem.
[40] Cf. Olimpia Matichescu, *op. cit.*, p. 59.
[41] *Ibidem*, p. 60.
[42] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 211, f. 169; vezi și Al. Gh. Savu, *Dictatura regală*, Edit. politică, București, 1970, p. 327—328.

50 ANS DEPUIS LA GRANDE DÉMONSTRATION PATRIOTIQUE, ANTIFASCISTE ET ANTIMILITARISTE DU 1er MAI 1939

Résumé

Se fondant sur les événements historiques, l'étude montre en premier lieu comment on est arrivé à proclamer le 1er Mai comme date qui marque la lutte et la solidarité internationale des ouvriers des différents pays, décision adopée à Paris il y a 100 ans, lors du Congrès de la IIe Internationale (juillet 1889).

L'auteur met en évidence le caractère historique concret des formes qu'ont vêties les démonstrations ouvrières de notre pays dès 1890, et le processus de l'élargissement continu de l'éventail de revendications éco-

www.dacoromanica.ro

nomiques, sociales et politiques formulées par la classe ouvrière et ses organisations à l'occasion du 1er Mai. On démontre aussi que l'histoire du 1er Mai en Roumanie, de même que dans d'autres pays, est une histoire condensée du chemin de luttes que la classe ouvrière a constamment suivi.

La majeure partie de l'étude est consacrée à la mise en évidence des dimensions et des significations de la grande démonstration révolutionnaire et patriotique, antifasciste et antimilitariste du 1er Mai 1939. Un rôle particulièrement important, souligné comme tel sur la foi des témoignages documentaires, revint au jeunes militants communistes Nicolae Ceaușescu et Elena Petrescu (Ceaușescu) qui furent chargés par le Parti Communiste d'organiser cette démonstration. On relève aussi le large écho international de l'événement qui eut lieu il y a 50 ans.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

PROCESUL DE MODERNIZARE ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

VASILE PUȘCAȘ

Subiectul apariției și dezvoltării națiunii a fost tratat amplu de toate științele sociale. Istoriografia a realizat semnificative acumulări pentru sintetizarea concluziilor privind evoluția ideii de națiune și a realității naționale. Într-o recentă lucrare, care excelează prin profesionalism și obiectivitate, profesorul Keith Hitchins a expus modul cum concepția modernă despre națiune a fost încorporată în procesul constituirii națiunii române care, de la 1848, a ajuns să conștientizeze faptul că progresul națiunii depinde de obținerea libertății de a-și determina ea însăși viitorul sub conducerea propriilor aleși [1]. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ideea înfăptuirii statelor naționale a fost fermentul politic cel mai puternic din Europa. Această tendință a fost asociată cu fenomenul dezvoltării și modernizării tuturor componentelor vieții naționale, considerîndu-se că numai statul național are autoritatea și capacitatea afirmării și protejării intereselor națiunii [2]. Profesorii C. E. Black și E. C. Helmreich apreciază, astfel, că noua realitate național-statală din Europa Central-Sud-Estică de după primul război mondial nu a fost atît rezultatul războiului cît al străduinței națiunilor asuprite din cele trei imperii din zonă de „a înfăptui o cale mai modernă de viață prin mijlocirea autodeterminării naționale" [3]. Această afirmație trebuie completată cu specificarea faptului că fenomenul constituirii statelor naționale din Europa Central-Sud-Estică se încadrează în procesul general de creare a statelor naționale pe principii democratice din întreaga Europă — cu evidentele decalaje cronologice ale stadiului de dezvoltare și modernizare—fiind, așadar, o necesitate legică a istoriei societății europene moderne [4].

Existența amintitului decalaj între Europa Central-Sud-Estică și Europa Occidentală a făcut ca întreg comportamentul din cele două părți ale continentului să aibă, după primul război mondial, multiple specificități. Pe cînd în Occident tonusul moral-creator era exprimat în termenii sentimentului decadenței, așa cum o făcea Osvald Spengler sau, ceva mai tîrziu, Jacques Maritain *(Crépuscul de la Civilisation)* [5], în Europa Central-Sud-Estică a dominat mai mult optimismul istoric. Aceasta pentru că energia națională care a fost canalizată spre lupta pentru eliberare și unitate națională, uneori cu vădite sacrificii în domeniile economicului și socialului [6], după constituirea statelor naționale a putut să fie dirijată spre constructivism și creativitate în toate sectoarele societății moderne. Un asemenea deziderat a fost enunțat și în *Rezoluția* Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918), la punctul III care conținea „principii fundamentale la alcătuirea noului stat român" [7].

„Revista de istorie", tom 42, nr. 4, p. 335—348, 1989

www.dacoromanica.ro

Conținutul idealului național, după făurirea statului național unitar român, relevă valențele creativității totale ale națiunii, așa cum arăta și Constantin Rădulescu-Motru, în „Ideea Europeană", atunci cînd susținea că „menirea sa (a idealului național = n.n.V.P.) însă de-abia începe. Pînă acum el n-a dobîndit decît dreptul să aibă o menire. Menirea sa adevărată începe cu autonomia națiunii întregite după război" [8]. Sau Lucian Blaga care prin *Poemele luminii* (1919) anunța intrarea într-o nouă epocă creatoare, aceea de „plenitudine istorică" pe care a și teoretizat-o într-o lecție inaugurală la Universitatea din Cluj (1938) [9], demonstrînd că unitatea spiritului european se înfățișează și prin „momentele fericite ale istoriei" națiunilor Europei Central-Sud-Estice de după primul război mondial, care au fost „momente de supremă plenitudine și înflorire" cu aport substanțial la cultura și civilizația modernă europeană.

Subiectul căii de evoluție a României, după 1918, a fost unul dintre cele mai insistente în dezbaterile teoretice din societatea românească interbelică [10]. În general se apreciază că aceste dezbateri au susținut două mari direcții, care veneau chiar dinspre sec. al XIX-lea : „tradiționalism" și „europeism" [11]. La acestea, însă, credem că trebuie adăugată încă o formulă, ce se originează în ansamblul caracteristicilor proiectate de relațiile internaționale după prima mare conflagrație mondială, solicitîndu-se, așadar, și o raportare la „universalism" [12]. Absolutizarea oricăreia dintre aceste căi era sortită eșecului. În realitate, între cele trei concepții s-a căutat, cel mai adesea, și canalul de comunicație cel mai eficient pentru a înscrie civilizația românească pe traiectoria progresului.

Procesul integrării provinciilor unite în noul stat unitar românesc a fost pe cît de complex pe atît de dificil. Cu toate acestea, realizarea realei unități statale n-a întîmpinat greutățile cunoscute în alte zone central-sud-est europene [13]. S-a pornit de la păstrarea tuturor elementelor modernizatoare care s-au validat înainte de 1918 în societatea românească, propunîndu-se și altele noi, provenite atît din noile condiții postbelice cît și din experiența europeană și universală [14]. Iar dacă dreptul era considerat a fi conceptul fundamental pentru teoria statului modern [15], înseamnă că problema unificării legislative avea o importanță cu totul deosebită pentru statul român postbelic. Din acest punct de vedere, după 1918, statul român a operat cu principii și modalități similare altor state din zonă, adică prin extinderea legislației din România antebelică în celelalte provincii, menținerea, pentru un anumit interval de timp, a legislației existente în momentul Unirii, elaborarea unor noi legi. Această procedură a urmărit ca procesul integrării instituționale și unificării legislative să se realizeze „printr-o sinteză originală, care să valorifice cît mai mult posibil toate tradițiile istorice viabile și să degaje o sinteză nouă, adaptată noului stat" [16]. De aceea, activitatea legislativă a fost pe cît de intensă pe atît de diversă în România interbelică. Sistemul legislativ a cuprins domeniile economic, politic, social, cultural, administrativ etc., răspunzînd necesităților obiective ale epocii. În general, normele legislative au statuat rolul politic și economic al burgheziei și, cu unele limite, au perfecționat sistemul parlamentar-democratic, au vizat situația socio-economică și politică a țărănimii și proletariatului, au reglementat raporturile dintre stat și cetățeni, au avut în vedere întărirea capacității de apărare a țării și au proiectat direcțiile de acțiune în politica externă. Cu alte cuvinte,

www.dacoromanica.ro

așa cum arăta recent și Em. Bold, activitatea legislativă din România interbelică s-a situat pe traiectoria „exigențelor statului întregit și modern, stat ce-și căuta calea demnității naționale și un loc onorabil în relațiile internaționale" [17].

Într-un consistent studiu informativ, elaborat la mijlocul perioadei investigate de noi, se constata că România postbelică diferea mult de cea antebelică, iar aceasta nu doar sub aspect teritorial, ci și prin realizările socio-economice și ale sistemului politic. Chiar dacă anomalii socio-politice mai persistau, ele fiind datorate manipulărilor vechii clase dominante, se aprecia că în România de după 1918 au avut loc „adevărate schimbări revoluționare" [18]. Iar aceste schimbări s-au reflectat și în Constituția din 1923. Fiind adoptată într-un moment cînd criza social-economică postbelică era depășită, iar diferitele grupări burgheze s-au lansat în direcția consolidării și dezvoltării pozițiilor lor economice și politice, Constituția din 1923 a conferit temei juridic acestor tendințe [19]. Preocupată a da un caracter unitar organizării de stat și legislative a țării, întrunind caracteristicile principalelor constituții burgheze din epoca respectivă, noua Constituție a admis și unele concesii maselor populare. Ea a fost, însă, și de această dată, ceea ce Marx spunea în legătură cu specificul constituțiilor burgheze: „fiecare articol al constituției, conține propria sa antiteză și anume — în formularea generală — libertatea, iar în adnotarea marginală — suprimarea libertății" [20]. Chiar dacă nu în toate compartimentele politicului și modalității de exercitare a puterii modernizarea a făcut progrese considerabile [21], prevederile constituționale din 1923 au reprezentat consfințirea unor instituții și a unui regim politic mai înaintate [22], corelate cu dezideratul edificării statului modern în contextul socio-economic intern și internațional [23]. Cu toate limitele de clasă, înscrierea unui set apreciabil de drepturi și libertăți democratice în Constituție, în condițiile cînd unele state din Europa Central-Sud-Estică — exemplu Ungaria, Italia, Bulgaria [24] — erau preocupate de restrîngerea și lichidarea libertăților democratice sau chiar instaurarea unor regimuri autoritare și fasciste, avea menirea să contribuie la mai buna organizare a vieții economice și social-politice a poporului român după desăvîrșirea unității sale naționale și statale.

„Independența națională a mers mînă în mînă cu democrația parlamentară" [25] în noile state postbelice din Europa Central-Sud-Estică, scria renumitul istoric american R. Paxton. Și el are dreptate, dacă avem în vedere regimurile politice care au prezidat la constituirea statelor naționale din acea zonă, chiar dacă aceste regimuri n-au funcționat în toate respectivele state pe întreaga durată a intervalului interbelic. România, însă, în cele două decenii interbelice, a evoluat ca un stat național unitar, prezentînd un regim politic burghezo-parlamentar (1918—1938), în cadrul unei monarhii constituționale (pînă în septembrie 1940) [26].

Configurația partidelor politice din România interbelică înfățișează o polarizare structurală similară tipului societății capitaliste, prezentînd, desigur, și specificități geopolitice [27]. Deși existau numeroase partide și grupări politice, s-a desprins categoric o formațiune puternică a partidelor burgheze (alcătuită din Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc) și una a clasei muncitoare (Partidul Comunist Român și Partidul Social Democrat). Caracteristic perioadei, precum și zonei central-sud-est

www.dacoromanica.ro

europene este însă și tendința exprimării politice a țărănimii, care s-a străduit să îmbine condițiile social-economice agrariene cu tendințele generale spre modernizare, inclusiv la nivel de partid politic [28]. Extrema dreaptă din România s-a manifestat în numele „marginalismului social" [29], iar acțiunile sale social-politice au fost marcate și de aspectele competiției existente între modelele sistemelor politice din acea epocă [30].

Este de domeniul evidenței faptul că politica României interbelice a fost determinată, în principal, de competiția bipolară a liberalilor și național-țărăniștilor. Dar trebuie remarcat că partidele burgheze postbelice—atît cele vechi cît și noile formațiuni—și-au propus formulări și restructurări ale programelor și strategiilor politice care să corespundă noilor realități ale țării și să țină pasul cu spiritul vremii. Enunțurile programatice și doctrinare ale acestor partide au numeroase puncte de apropiere, după cum există și deosebiri care vizau, îndeosebi, căile de dezvoltare ale României după 1918. În plan social-economic și ideatic se confruntau forțele tradiționalist-conservatoare (cu opinii preponderent agrariene) și cele care optau pentru înnoirea modernă a structurilor românești în direcția unei civilizații de tip industrial [31]. Partidul Național Liberal a susținut această din urmă cale, lansînd și teza „prin noi înșine", în timp ce adepții țărănismului prevedeau primatul agriculturii în economia națională, admițînd industrializarea doar în legătură cu prelucrarea materiilor prime agricole și forestiere. Dacă avem în vedere că, în acea perioadă, concepția lui Max Weber, conform căreia *Weltanschauung*-ul industrial desemna destinul lumii moderne, este simplu a preciza care dintre partidele burgheze interbelice erau convinse a acționa pentru modernitate în planul civilizației.

Dintr-o asemenea perspectivă se impune a fi analizat și fascismul. În general, istoriografia recentă a acestui „metafenomen politic" — cum îl numea Ernst Nolte—admite că fascismul a fost un fel de a reacționa în sensul unui conservatorism plebeian, fiind, în fapt, produsul intruziei capitalismului în economia rurală și a încordării acute în faza postliberală a industriei capitaliste. Tot Nolte susține că fascismul a fost o „revoltă antimodernistă" [32], adică a celor loviți—direct sau indirect, temporar sau permanent — de industrialism. Avînd în vedere că procesul industrializării este irezistibil în secolul al XX-lea, înseamnă că revolta fasciștilor contra acestuia poate fi interpretată ca o atentare la însăși civilizație (în felul acesta se explică și „neobarbarismul" nazist ca și reverberațiile sale în plan european) [33]. Lucrețiu Pătrășcanu a subliniat pertinent asemenea caracteristici ale mișcării fasciste din România ca și preferința acesteia pentru mediile rurale și categoriile mijlocii și declasate urbane [34].

Într-o manieră mai complexă se raportează la fenomenul modernismului partidelor clasei muncitoare. Proletariatul modern, ca produs al industrialismului și căilor moderne de dezvoltare socio-economică, se considera o clasă revoluționară care avea o menire istorică în evoluția societății românești. Spre deosebire de partidele burgheze, cele ale clasei muncitoare au înaintat soluții de dezvoltare a României prin modificarea totală a organizării sociale burgheze. Acțiunea de transformare radicală a structurilor societății românești de către proletariat era prevăzută a se realiza prin lupta de clasă deschisă și viguroase manifestări politice.

www.dacoromanica.ro

Obiectivele imediate ale acestei lupte erau : dezvoltarea industriei naţionale şi îngrădirea capitalului străin, etatizarea marilor întreprinderi industriale, a mijloacelor de transport, a instituţiilor de credit şi asigurări, adoptarea unei legislaţii moderne a muncii care să ducă la îmbunătăţiri ale condiţiilor de muncă şi trai ale proletariatului [35]. Înţelegînd dezvoltarea şi modernizarea în termenii proiecţiei unui „nou ideal" de societate, îndeosebi comuniştii susţineau că în practica luptei de clasă se impunea un „spirit nou", revoluţionar, care să se manifeste prin intermediul unui „partid de mase revoluţionare" [36].

J. R. Pole sublinia că una din funcţiile principale ale Parlamentului este dată de calitatea reprezentării, adică de modul cum comunităţile sînt reprezentate în această instituţie [37]. De aici ideea ce se remarcă realist, anume că este vorba de reprezentarea intereselor în Parlament [38]. Dar doctrina reprezentării intereselor trebuie acordată cu reprezentarea poporului, a naţiunii. Atît ideea reprezentării cît şi a suveranităţii poporului se asociază perfect în formele constituţionale, dar este reflectată realist prin prisma puterii politice şi a oligarhiei sociale. De aici presiunea continuă pe care o înregistrează istoria acestei instituţii de a se obţine deschiderea spre o mai largă reprezentare [39], condiţie care depinde atît de principiile de instrucţie generală cît şi de educaţia politică a cetăţenilor, dar nu se poate omite legătura între reprezentarea intereselor şi principala caracteristică a societăţii burgheze, aceea a protecţiei proprietăţii.

Constituţia din 1923 a consacrat suveranitatea naţională, principiu întemeiat pe ideea potrivit căreia naţiunea, în totalitatea ei, deţine puterea politică, avînd drept de control asupra activităţii organelor de stat, fiind reprezentată prin membri aleşi de ea (art. 42). Înfăptuirea practică a principiului suveranităţii naţionale impune o largă participare a tuturor cetăţenilor la exercitarea drepturilor politice, la alegerea organelor reprezentative etc.

Sistemul electoral s-a modificat în România postbelică, s-a modernizat, dar nu într-un asemenea grad încît să asigure alegerea unor organe de stat care să reprezinte real întreaga naţiune. Deşi sistemul censitar s-a desfiinţat şi în locul lui s-a legiferat votul universal, totuşi, din populaţia totală a ţării continuau să fie excluse femeile şi unele componente socio-profesionale care reprezentau aproape jumătate din populaţia ţării. Parlamentul României interbelice reprezenta, în realitate, raportul de forţe dintre partidele politice burgheze, avînd calitatea reprezentării intereselor acestei clase sociale, fiind, aşadar, un „organism reprezentativ pentru democraţia burgheză" [40].

Făcînd apel la un element al criticismului weberian, anume acela al fenomenului „birocratizării" vieţii politice moderne şi fatalităţii cezarismului în „democraţia de mase", ne asociem opiniei lui George Em. Marica, de acum aproape o jumătate de veac, subliniind că această optică este specific germană. Dar nu numai psihicul naţiunii germane a cauzat-o ci şi modul cum Germania a înţeles a-şi moderniza structurile de bază, printr-un uriaş şi rapid proces de industrializare care a dislocat violent aşezămintele tradiţionale [41]. O asemenea strategie a determinat, conform concluziilor reputatului sociolog amintit, incongruenţa şi lipsa de coerenţă a vieţii germane moderne, cu implicaţiile istorice cunoscute.

www.dacoromanica.ro

Comparația procesului similar român cu experiența germană apare, într-adevăr, interesantă și sugestivă. Aceasta a fost sesizată de Ștefan Zeletin, atunci cînd spunea că în acea fază de dezvoltare a României (și pornind pe calea industrialismului) doar o guvernare absolutistă era posibilă, chiar dacă s-ar fi realizat cu mijloacele regimului parlamentar [42]. El vorbea chiar de „dictatura politică a oligarhiei financiare", în timp ce Lucrețiu Pătrășcanu semnala existența în România, încă de la începutul deceniului patru, a unei noi forțe politice, susținută de „un al doilea centru financiar" [43]. Acest fenomen economico-politic era rezultatul afirmării și dezvoltării marii industrii care avea neapărat nevoie de sprijinul statului. Iar concluzia lui Pătrășcanu prezintă deosebit de convingător motivația de fond a modificărilor regimului politic, în anul 1938: „În tendințele ei monopoliste, în încercarea de a-și subordona în întregime și fără rezerve statul trebuie văzute adevăratele cauze pentru care acea parte a burgheziei române legată de industria grea a sprijinit făți toate mișcările de extremă dreaptă. Tot din aceleași cauze — susține valorosul teoretician marxist — în momentul în care s-a pus problema unei lichidări a regimului parlamentaro-constituțional, a inițiat, a mașinat și sprijinit efectiv forțele oculte din jurul regelui Carol al II-lea, care au instaurat dictatura" [44]. Era, așadar, o tentativă de a elimina divergențele dintre interesele publice și cele private, sub scutul statului, dar în favoarea exponenților acelei orientări industrialiste. Acest proces de erodare a sistemului parlamentar-burghez din perioada interbelică a fost insistent discutat de istoriografia contemporană și uneori s-a precizat foarte clar că el este tocmai rezultatul modului cum a fost transpus principiul industrialismului în România [45].

Dar aceasta nu este totul. Mai poate fi adăugată și o anume „tradiție" instaurată în viața politică din România, ca și în alte state din Europa Central-Sud-Estică. Este vorba de ceea ce adesea se amintește în literatura de specialitate a fi influența birocrației asupra politicului, fenomen care s-a exercitat prin intermediul instituțiilor parlamentare și a dus la o interferență administrativă cu procesul electoral [46]. Și tot la rezultatul amintit a dus și o altă caracteristică a sistemului partidist din acea vreme, anume prevalența decizională a liderului partidului atît în chestiunile de partid cît și în cele de politică generală [47]. După cum credem că merită a fi luată în considerare și observația profesorului Andrew C. Janos care arată că „impactul modernizării" a avut, în deceniul al patrulea, efecte interesante în Europa Central-Sud-Estică, îndeosebi în legătură cu tentativele reorganizării economiei, după puternica criză mondială, care au subordonat întreaga viață socială și politică a națiunilor din zonă. Este perioada cînd s-a impus pregnant și un nou tip de lideri, îndeosebi din rîndul militarilor de carieră și a experților economico-financiari. Exemplu concludent este dat de Mihail Manoilescu, în România, dar și de Stojadinoviç, (Jugoslavia) și Bela Imrèdy (Ungaria). Aceștia au intenționat să impună principiile tehnocratice, dar așa-zisul „managerial experiment", cu încercarea de atragere a maselor, a fost tradus în realitate doar în România și Polonia [48], spre finalul perioadei.

În felul acesta, privit în contextul Europei Central-Sud-Estice, sistemul parlamentar-burghez din România interbelică poate fi apreciat ca o încercare de conservare a valorilor politice liberale (în forma neo-

www.dacoromanica.ro

liberalismului) spre care a aspirat statul român modern și înainte de prima conflagrație mondială. Doar că, după realizarea unității depline național-statale, strategia dezvoltării economico-sociale a României a primit contururi mai precise, modernizarea ansamblului societății românești fiind o dominantă a epocii. Dar noile tendințe economico-sociale au contribuit și la susținerea unui criticism adresat sistemului politic existent care putea evolua spre perfecționarea lui ori către alterare. Este cert că tendințele perfecționării sistemului burghezo-parlamentar au fost cenzurate și deturnate și de presiunea contextului internațional care a favorizat mult acele forțe politice interne care erau orientate spre autoritarism[49]. Oricum, dintre statele central-sud-est europene, în perioada interbelică numai Cehoslovacia și România au reușit păstrarea democrației parlamentar-burgheze pînă spre finalul deceniului patru, cele două țări avînd, însă, un set de probleme diferențiate care fac din experiența românească nu o simplă încercare de copiere a modelului occidental, ci o apreciabilă racordare la spiritul european, în condiții socio-economice și geopolitice distanțate de cele ale Apusului.

Este adevărat, însă, că dezbaterea teoretică a subiectului modernității în secolul al XX-lea s-a raportat cel mai frecvent la modelul occidental. În perioada dintre cele două războaie mondiale, în opinia românească se considera necesară o analiză a acestui model, dar se avea în vedere exemplul unor țări care mai optaseră pentru respectiva cale (îndeosebi Germania și Japonia). Astfel, în România a fost destul de influentă concepția lui Max Weber și Werner Sombart[50]. În lucrările lor, Ștefan Zeletin și Mihail Manoilescu au ținut cont de concluziile și sugestiile sociologiei germane de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și prima parte a veacului nostru. În spiritul acesteia, Zeletin arăta că „România se află pe aceeași cale pe care au străbătut-o toate burgheziile înainte"[51]. Chiar dacă în perioada postbelică „mentalitatea agrară" mai era încă puternic înrădăcinată, el aprecia că drumul devenirii civilizației române moderne era spre „o nouă producție, o nouă societate, o nouă morală"[52]. Calea, mijlocul indicat era numai „schimbarea modului de producere sub influența unei industrii naționale". Dacă asociem aceste reflexii la ceea ce spune în *Neoliberalismul* — „Plămădirea României moderne se contopește în unul și același proces cu plămădirea capitalismului român"[53] sînt indiscutabile preluările din teza weberiană (dezvoltată mai apoi de Sombart), că societatea modernă s-ar caracteriza prin organizarea pe baze capitaliste a industriei[54].

Concepția lui Sombart, anume că ceea ce caracterizează epoca modernă este economicul, continuă tradiția științifică inaugurată de Marx. Dar ceea ce ne interesează în analiza noastră este că o apreciere reală a stadiului, gradului modernizării unei societăți se află în directă corelare cu factorul economic. Iar noul cadru statal și de evoluție a națiunii române, după anul 1918, a favorizat și contextul dezvoltării economice. Pornind de la un anumit stadiu și caracter al economiei românești, după primul război mondial, industrializării i s-a precizat un rol extrem de important[55]. S-a susținut, îndeosebi, teza înfăptuirii unui tip de industrializare care să pornească de la realitățile social-economice ale țării și avînd ca scop valorificarea surselor de materii prime și energie, precum și prelucrarea superioară a producției agricole. Chiar dacă în conținutul ei

www.dacoromanica.ro

calitativ industrializarea nu a urmat calea ideală, spre sfîrșitul perioadei analizate se constată că economia românească a evoluat spre un caracter agrar-industrial [56], ceea ce demonstrează sugestive mutații atît în structura socială cît și în calitatea vieții. Cert este că modernizarea economică a fost concepută a se face — și de altfel s-a și realizat — prin dezvoltarea industriei. Aceasta înseamnă că, în perioada interbelică, a fost verificată și în România teza lui Max Weber care proiecta destinul lumii moderne prin dimensiunile industrialismului.

Este necesar a se avea în vedere că evoluția economică a României interbelice, ca și a majorității celorlalte state central-sud-est europene, s-a înfăptuit în condițiile reorganizării și restructurărilor impuse de noua realitate politico-statală de după 1918. Astfel încît, intensitatea modernizării nu a fost egală în toate compartimentele producției. Pe cînd industria fusese nevoită a proceda la ample modificări structurale, pentru a obține o dezvoltare și piețe avantajoase, în agricultură modernizarea nu a fost spectaculară [57], acest domeniu înregistrînd doar un progres moderat [58]. În procesul modernizării industriei românești *taylorismul* și *fordismul* erau considerate experiențe notabile ale capitalismului [59], iar „spiritul european", așa cum îl definea Paul Valéry — „maximul de *trebuințe*, maximul de *muncă*, maximul de *capital*, maximul de *randament*, maximul de *ambiție*, maximul de *forță*, maximul de *modificare a naturii exterioare*, maximul de *relațiuni* și de *schimburi*" [60], s-a înstăpînit în gîndirea și practica economică, avînd insistențe notabile îndeosebi în deceniul al patrulea. Dar dacă industria reprezenta sectorul cel mai dinamic al procesului de dezvoltare și modernizare economică, agricultura avea încă o pondere apreciabilă în totalul venitului național. Așa încît factorul corelării celor două ramuri economice devenea un coeficient de importanță majoră pentru însăși realizarea procesului de modernizare economică. Numai că introducerea moderată a elementelor modernizatoare în agricultură a creat disfuncționalități care s-au răsfrînt asupra întregii economii naționale. Aceasta a fost o fațetă a gravelor contradicții care s-au manifestat în economia capitalistă din România interbelică.

Dar modernizarea nu poate fi interpretată doar în termeni economici sau politico-instituționali. Căci modernizarea „este mai mult decît industrializare", după cum se exprima James O'Connell cînd scria despre conceptul de *modernizare* [61]. Ea este un proces istoric ce denotă și o „atitudine mentală" [62]. Iar conștiința necesității realizării unor transformări ample ale întregii societăți era puternic implantată în opinia românească postbelică. Războiul mondial a prilejuit și o confruntare între generații, demonstrîndu-se multiplele disponibilități creatoare în plan economic, social, cultural și politic. Adesea erau adresate critici stărilor antebelice, îndeosebi cercurilor diriguitoare care nu au fost suficient și corect ancorate în „spiritul vremii". Este constatabilă, însă, după primul război mondial, și orientarea spre ceea ce O. Onicescu numea „mentalitatea industrială" [63], ca expresie a noilor opțiuni economico-sociale din România, care infuzau o adevărată atmosferă de „romantism industrial". Pentru a corela această direcție cu realitatea românească, se sublinia că o asemenea transformare de mentalitate se asociază cu o mulțime de dificultăți și solicita un considerabil interval de timp. Prezentînd trăsăturile Europei moderne, Constantin Rădulescu-Motru menționa: „Europeanul

www.dacoromanica.ro

modern are credința că stă în puterea lui să schimbe condițiile vieții în care trăiește ; el crede în progres. Îndreptată spre lumea materială, această credință a dus la cîștigarea tehnicii industriale, la așa-numitul mecanism ; îndreptată spre lumea socială, ea a dus la respectul autonomiei personale, din care a ieșit, prin extindere, naționalismul. Europa este industrială și naționalistă, fiindcă ea crede că invențiunea și personalitatea sunt factorii cei mai puternici ai progresului" [64]. Asocierea pe care o face Motru între modernitate și progres este o tendință care a dominat în gîndirea economică și socială românească din perioada interbelică. Dar, deși a afirmat că popoarele Europei „sînt înfrățite prin această credință în progres", el a adăugat că aceasta nu are aceeași intensitate la toate popoarele europene, depinzînd de „rezultatul experienței". Într-o asemenea optică, înseamnă că nu se urmărea o transpunere mecanică a stărilor occidentale ci, mai degrabă, o raportare la „spiritul european", avîndu-se în vedere stadiul de dezvoltare a civilizației românești și disponibilitățile creatoare — materiale și spirituale ale națiunii române.

În domeniul culturii, în România interbelică s-a realizat ceea ce Eminescu susținea, adică o înaintare dinspre „periferia" civilizației occidentale *întru* civilizația modernă europeană și universală. Investigația sociologică și istorică a culturii interbelice demonstrează cu deosebită pregnanță efectele benefice ale Marii Uniri în planul creației spirituale. S-a atins „un nivel european" nu numai în gîndirea filosofică [65], dar și în artă, literatură, știință și învățămîntul universitar, s-a manifestat specificul național prin corelare valorică cu creațiile majore universale [66]. Iar dacă ar fi să-l parafrazăm pe Tudor Vianu, din *Scriitori români din secolul XX*, am putea afirma că și cultura românească din perioada interbelică a realizat tendința fundamentală a întregii societăți.

Importante împliniri au fost obținute și în direcția răspîndirii culturii în mase precum și în cea a transformării științei și culturii în eficiente stimulatoare ale dinamicii vieții economice și sociale a societății românești [67]. Profesorul Virgil Bărbat aprecia chiar că națiunile moderne sînt „expresia colectivă a acestui dinamism liberator și creator" [68] pe care-l impulsionează cu deosebire știința și cultura. O recentă lucrare argumentează tocmai acest aspect, adică maniera în care activitatea culturală și științifică din România interbelică s-a dezvoltat în directă conexiune și cu procesele economico-sociale pe plan național [69].

Probabil chestiunea relațiilor internaționale a fost una dintre cele mai discutate după primul război mondial. Dacă acceptăm etapele propuse de Pearson și Rochester, atunci după 1918 s-a ajuns la trecerea spre un adevărat *sistem al relațiilor internaționale* care cuprindea actorii — state naționale și conștientizarea interdependențelor, inclusiv la nivel de instituționalizare [70]. Politica externă românească a *statu-quo*-ului urmărea impunerea principiului respectării tratatelor internaționale, iar în domeniul relațiilor internaționale a militat pentru democratizarea raporturilor dintre state, așezarea lor pe bază de norme de drept, susținerea și perfecționarea activității Societății Națiunilor și a securității colective [71]. Atît prin ideologia *statu-quo*-ului cît și prin celelalte modalități de influențare a sistemului relațiilor internaționale, România și alte state din Europa Central-Sud-Estică au acționat contra tendințelor imperialiste [72], pentru a impune idealul păcii și respectării dreptului

www.dacoromanica.ro

internațional. Tocmai de aceea, România a susținut sistemul tratatelor de la Versailles [73], a inițiat instrumente și căi eficiente de dialog și cooperare internaționale. Într-o lume a confruntărilor între concepțiile, metodele vechi și noi din domeniul relațiilor internaționale, organizarea regională de tipul Micii Înțelegeri a fost un adevărat „simbol al păcii și stabilității" [74], datorită propunerilor concrete de menținere a păcii, protejarea independenței statelor și frînarea influențelor destabilizatoare ale Marilor Puteri [75]. Chiar dacă, în perioada interbelică, atît Europa Occidentală cît și cea Central-Sud-Estică au fost străbătute de puternice crize [76], cu efecte perturbatorii asupra sistemului relațiilor internaționale, credem că este meritorie activitatea majorității statelor din Europa Central-Sud-Estică (ne referim la acelea din Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică) care, prin formulele amintite au dovedit a fi puternic atașate principiilor de ordine și organizare internațională în această zonă a continentului [77]. În felul acesta, România s-a înscris ca un element constructiv în sistemul relațiilor internaționale, prin sublinierea importanței interdependențelor existente în zonă și a necesității unei organizări internaționale (trecînd prin faza regională) durabilă, bazată tocmai pe solidaritatea regională, europeană și universală.

Mișcarea națională pentru realizarea unității naționale și constituirea unor noi state naționale, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai insistent după primul război mondial, au favorizat puternic transformările sistemului internațional „clasic" [78]. Înnoirile solicitate după prima conflagrație mondială erau, cîteodată, chiar de natură „revoluționară" și în domeniul relațiilor internaționale [79]. Maurice Vaïsse arată că în perioada interbelică au apărut și s-au dezvoltat „noi condiții diplomatice" [80], de la diplomația deschisă și multilaterală pînă la aprecierea influenței propagandei și opiniei publice. Aceste „noi condiții" au impus necesitatea specializării diferitelor funcții diplomatice, modernizarea metodelor în sfera activității relațiilor internaționale și chiar restructurări ale departamentelor de profil în cele mai multe țări europene. În România aspectul modernizării și activizării constructive a diplomației și acțiunilor de constituire rațională a sistemului internațional au fost mereu în atenția factorilor politici cu responsabilități decizionale între cele două războaie mondiale [81]. Mai multe lucrări istoriografice recente subliniază viabilitatea unor experiențe și acțiuni ale României interbelice chiar pentru zilele noastre [82], cînd omenirea caută iarăși noi căi de conduită internațională care să servească intereselor tuturor statelor și națiunilor planetei.

„A fi modern — scria Adrian Marino — înseamnă a fi stăpînit de o stare specifică, reflex al epocii și al spiritului său caracteristic [83]". Reconstituind istoriografic perioada interbelică, deci un segment concret al realității istorice românești, se constată că modernul a fost încorporat nu doar în mentalitate, sensibilitate, gustul timpului ci în întreaga realitate obiectivă, materială și spirituală. Chiar dacă mai există încă aprige dezbateri privind conceptul de *modernizare* [84], este indiscutabil faptul că sensul său principal invită la analiza unui proces complex social-economic, cultural și politic care a determinat asemenea schimbări, în timp, încît a creat un anumit tip de societate și un comportament specific în toate sectoarele vieții sociale [85]. Iar realizarea statului național unitar român, în 1918,

www.dacoromanica.ro

a favorizat tocmai un asemenea proces istoric, detectabil în toate structurile societății românești din perioada interbelică [86]. În același timp, accelerarea procesului de modernizare în România interbelică a apropiat civilizația românească de principalele tendințe modernizatoare ale epocii, creînd un fructuos cadru de dialog cu universalitatea.

NOTE

[1] Keith Hitchins, *Idea of Nation*, Bucharest, 1985, p. 216.

[2] C. E. Black, E. C. Helmreich, *Twentieth Century Europe. A History*, Fourth Edition, New York, 1972, p. 22.

[3] *Ibidem*, p. 108; Hans J. Morgenthau afirmă că principiul autodeterminării a stat la baza eliberării națiunilor din Europa Central-Sud-Estică, în 1918, prin distrugerea „vechii ordini imperiale" și impunerea idealului păcii și respectarea dreptului internațional (vezi în *International Politics and Foreign Policy*, Ed. by James N. Rosenau, New York, 1965, p. 174—175).

[4] Franjo Tudjman, *Nationalism in Contemporary Europe*, New York, 1981, p. 26.

[5] Vezi pe larg această temă la Denis de Rougement, *Vingt-huit siècles d'Europe*, Paris, 1961, p. 311—332.

[6] C. E. Black, E. C. Helmreich, *op. cit.*, p. 21; Keith Hitchins, *Le paysanisme, une vision roumaine du Tiers Monde*, în *Populismes d'Europe Centrale et Orientale: Restauration et utopie*, Cahiers 6, Paris, 1987, p. 103.

[7] Ștefan Pascu, Liviu Maior, *Culegere de texte pentru istoria României*, vol. I, București, 1977, p. 315—316.

[8] „Ideea Europeană", VI, nr. 146, 1—8 iunie 1920, p. 1.

[9] Lucian Blaga, *Despre plenitudinea istorică*, în „Gând Românesc", 1939, VII, nr. 1—6, p. 3—15.

[10] Detalii în Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, 1981.

[11] *Ibidem*; Keith Hitchins, *Studies on Romanian National Consciousness*, Roma, 1983, p. 231—258.

[12] Mihail Manoilescu, *Forțele naționale productive și comerțul exterior*, București, 1986; Virgil Bărbat, *Premisele umane ale culturii moderne*, Cluj, f.a.

[13] René Ristelhueber, *Histoire des peuples balkaniques*, Paris, 1950, p. 355—356.

[14] Vezi *Dezvoltare și modernizare în România interbelică. 1919—1939*, Coord. Vasile Pușcaș, Vasile Vesa, București, 1988.

[15] H. Krabbe, *The Modern Idea of the State*, New York, 1922, p. LXXIV.

[16] A. R. Ionașcu, *Problema unificării legislației civile în cugetarea juridică românească (1919—1941)*, în „Pandectele române", 1942, XXI, partea a IV-a, p. 148; vezi și Gh. Ianeu, *Unificarea legislativă. Sistemul administrativ al României (1919—1939)*, în *Dezvoltare și modernizare în România interbelică*, p. 42.

[17] Emilian Bold, *Consolidarea unității național-statale românești. Măsuri legislative, economice, politice și sociale*, Iași, 1987, p. 102.

[18] *Post-War Rumania*, în „Foreign Policy Association. Information Service", Vol. III, No. 24, Febr. 3, 1928, p. 379.

[19] Pe larg în Eufrosina Popescu, *Din istoria politică a României. Constituția din 1923*, București, 1983.

[20] Karl Marx, *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, București, 1954, p. 29.

[21] Vasile Avramescu, *Sistemul constituțional din România în anii 1923—1938*, în *Contribuții la studierea istoriei contemporane a României*, I, București, 1980, p. 107.

[22] *Ibidem*.

[23] Evoluția instituțiilor și funcțiile statului modern prin raportare la criteriul socio-economic și cultural al epocii este de maximă însemnătate, vezi *The Modern State*, Ed. by Mary Adams, New York, 1969.

[24] Eufrosin Popescu, *op. cit.*, p. 227.

[25] Robert Paxton, *Europe in XXth Century*, New York, 1975, p. 260.

[26] *Dezvoltare și modernizare în România interbelică*, p. 12.

[27] O tipologizare a partidelor la H. Seton-Watson, *The East European Revolution*, 3rd Edition, London, 1956, p. 23.

www.dacoromanica.ro

[28] Vezi I. Scurtu, *Din viața politică a României (1918—1926). Întemeierea și activitatea partidului țărănesc*, București, 1977; Luchian Deaconu, *Țărănimea română în anii 1934—1944*, Craiova, 1984; Gh. Ioniță, Gh. Tutui, *Frontul Plugarilor*, București, 1970; *Populism. Its Meanings and National Characteristics*, Ed. by Ghiță Ionescu and Ernest Gellner, London, 1969, p. 99; Interesante considerații prezintă Keith Hitchins, *Le paysanisme...*, în *loc. cit.*, p. 99—123.

[29] Joseph Rotchild, *East Central Europe between the Two World Wars*, University of Washington Press, 1974, p. 309.

[30] *The Place of Fascism in European History*, Ed. by Gilbert Allardyce, New Jersey, 1971, p. 172.

[31] Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, 1980, p. 304.

[32] *The Place of Fascism in European History*, p. 144—161.

[33] *Ibidem*, p. 169.

[34] Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, București, 1970, p. 54—57, 214—237.

[35] *Mișcarea muncitorească din România, Partidul Comunist Român în perioada interbelică*, în „Anale de istorie", 1979, XXI, nr. 1, p. 136.

[36] Vasile Pușcaș, *Idealul comunist în mișcarea muncitorească din România (1918—1921)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Historia, 1981, XXVI, nr. 1, p. 7.

[37] J. R. Pole, *Political Representation in England and the Origins of the American Republic*, University of California Press, 1971, p. 5—6;

[38] *Ibidem*, p. 527; vezi și H. Krabbe, *The Modern Idea of the State*, New York, London, 1922, p. 161—162.

[39] H. Krabbe, *op. cit.*, p. 162.

[40] Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, Vol. II, Partea I, București, 1986, p. 343.

[41] George Em. Marica, *Problema culturii moderne în sociologia germană*, București, 1935, p. 134.

[42] Ștefan Zeletin, *Burghezia română*, București, 1925, p. 163.

[43] Lucrețiu Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 25.

[44] *Ibidem*, p. 31 32.

[45] Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România. 1919—1940*, București, 1976, p. 78 82; J. Rothchild, *East Central Europe...*, p. 312.

[46] Andrew C. Janos, *The One. Party State and Social Mobilization: East Europe between the Wars*, în *Authoritarian Politics in Modern Society. The Dynamics of the Established One-Party System*, Ed. by Samuael P. Huntington and Clement H. Moore, New York, London, 1970, p. 206.

[47] Joseph S. Rouček, *The Politics of the Balkans*, New York, 1939, p. 14—15; Marin Nedelea, *Aspecte ale vieții politice din România în anii 1922—1926*, București, 1987, p. 30—31.

[48] Andrew C. Janos, în *loc. cit.*, p. 213—215.

[49] Rudolf Schlesinger, *Central European Democracy and its Background*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1981, p. 357.

[50] Vezi George Em. Marica, *Problema culturii moderne în sociologia germană*, București 1935, p. 65—120; D. Mureșan, *Concepția economică a lui Ștefan Zeletin*, București, 1975, p. 35—40.

[51] Ștefan Zeletin, *Burghezia română*, p. 132.

[52] *Ibidem*, p. 13.

[53] Idem, *Neoliberalismul*, București, 1927, p. 4.

[54] George Em. Marica, *op. cit.*, p. 94.

[55] Vezi studiile lui N. Păun, M. Știrban și L. Báthory, în *Dezvoltare și modernizare în România interbelică*, p. 68 138, 173 275.

[56] *Ibidem*, p. 279.

[57] Situația este caracteristică întregii Europe Central-Sud-Estice, cf. I. T. Berend, G. Ránki, *L'Evolution économique de l'Europe Orientale entre les deux guerres mondiales*, în „Annales", 1978, XXXIII, nr. 2, p. 395.

[58] Vezi și studiul lui Gh. Hristodol, în *Dezvoltare și modernizare în România interbelică*, p. 139—172.

[59] „Idcea Europeană", VIII, nr. 193, 1 noiembrie 1926, p. 3.

[60] Idem, nr. 192, 15 oct. 1926, p. 3.

[61] *Comparative Modernization*, Ed. by Cyril Blake, New York, 1976, p. 15.

[62] *Ibidem*, p. 17.

[63] Octav Onicescu, *Romantismul industrial. Un nou aspect al sufletului românesc după război*, în „Idcea Europeană", III, nr. 79, 6—13 noiembrie 1921, p. 1—2.

[64] Idem, VI, nr. 146, 1—8 iunie 1924, p. 1.

www.dacoromanica.ro

[65] Dumitru Ghișe, *Valorificarea—dimensiune necesară a construcției culturale*, în *Lucian Blaga — cunoaștere și creație* (Coord. D. Ghișe, A. Botez, V. Botez), București, 1987, p. 17; *Istoria filozofiei românești*, vol. II, București, 1980.

[66] Vezi enunțuri și analize la această temă în *Aesthesis Carpato-Dunărean*, Antologie de Florin Mihăilescu, București, 1981.

[67] M. Todosia, I. Saizu, *Cultură și economie*, Iași, 1986, p. 14, 275—277.

[68] Virgil Bărbat, *Premisele umane ale culturii moderne*, p. 20.

[69] M. Todosia, I. Saizu, *op. cit.*

[70] Frederic S. Pearson, J. Martin Rochester, *International Relations. The Global Condition in the late Twentieth Century*, Addison-Wesley Publishing Company, 1984, p. 56—57.

[71] M. Iacobescu, *România la Societatea Națiunilor (1919—1929)*, București 1988; P. Bărbulescu, *România la Societatea Națiunilor (1929—1939). Momente și semnificații*, București, 1975; vezi și studiul lui V. Vesa în *Dezvoltare și modernizare în România interbelică*, p. 255—272.

[72] Hans J. Morgenthau, în *loc. cit.*, p. 174.

[73] Vasile Pușcaș, Vasile Vesa, *Opinia României față de tratatele de pace de la Paris în deceniul al III-lea*, în „Studia Univ. Babeș-Bolyai", 1987, XXXII, 2, p. 62—73.

[74] Robert L. Rothstein, *Alliance and Small Powers*, New York, London, 1968, p. 168.

[75] *Ibidem*, p. 170.

[76] Barbara Jelavich, *History of the Balkans. Twentieth Century*, Vol. 2, Cambridge University Press, 1986, p. 134.

[77] I. Neustadt, *Le problème de l'organisation internationale en Europe Centrale (1919—1939)*, Paris, 1939, p. 290.

[78] Pierre Renouvin, Jean-Baptiste Duroselle, *Introduction to the History of International Relations*, New York, 1967, p. 147—151; Frederic S. Pearson, J. Martin Rochester, *op. cit.*, p. 47.

[79] Asit Kumar Sen, *International Relations since World War I*, New Delhi, 1967, p. 4.

[80] Maurice Vaïsse, *L'adaptation du Quai d'Orsay aux nouvelles conditions diplomatiques (1919—1939)*, în „Revue d'histoire moderne et contemporaine", T. XXXII, Jan. —Mars 1985, p. 148.

[81] V. Vesa, *Tradiție și modernizare în politica externă a României în perioada 1919—1939*, în *Dezvoltare și modernizare în România interbelică*, p. 255—272.

[82] *Titulescu și strategia păcii* (Coord. Gh. Buzatu), Iași, 1982, p. 349—360.

[83] Adrian Marino, *Modern, modernism, modernitate*, București, 1969, p. 72.

[84] Vezi volumul *Comparative Modernization*, Ed. by Cyril E. Black, New York, 1976 sau studiul recent al profesorului Leonard Binder (University of California, Los Angeles), *The Natural History of Development Theory"*, în „Comparative Studies in Society and History", Vol. 28, No. 1, Jan. 1986, p. 3—33.

[85] A. R. Desai, *Need for Revaluation of the Concept*, în *Comparative Modernization*, p. 91.

[86] Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, București, 1986, p. VII.

LE PROCESSUS DE MODERNISATION DANS LA ROUMANIE DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES

Résumé

L'évolution de la Roumanie après 1918 a été un sujet souvent abordé au cours des débats théoriques dans la société roumaine de l'entre-deux-guerres. Ces débats ont mis en évidence deux directions qui s'étaient constituées dès le XIXe siècle : le „traditionalisme" et „l'européanisme", auxquelles il faut ajouter, selon l'auteur, une troisième, „l'universalisme".

En reconsidérant du point de vue historique l'entre-deux-guerres, c'est-à-dire un fragment concret de la réalité historique roumaine, on constate que le moderne a été assimilé non seulement par la mentalité,

www.dacoromanica.ro

la sensibilité et le goût de l'époque, mais aussi par l'entière réalité objective, matérielle est spirituelle.

La modernisation est un processus socio-économique, politique et culturel complexe qui a provoqué des changements à tel point, qu'il a créé à la longue un type de société et un comportement nouveaux. Ce processus, qu'on peut identifier dans la Roumanie de l'entre-deux-guerres aussi, fut favorisé indéniablement par la réalisation de l'unité absolue de l'Etat roumain en 1918.

En même temps, l'accélération du processus de modernisation dans nôtre pays a rapproché la civilisation roumaine des principales tendances novatrices de l'époque contemporaine.

www.dacoromanica.ro

ISTORIE UNIVERSALĂ

INDEPENDENȚA AMERICII LATINE, MARILE PUTERI EUROPENE ȘI STATELE UNITE ALE AMERICII

CONSTANTIN BUȘE

Descoperirea, stăpînirea și jefuirea Americii au coincis în timp cu perioada ascensiunii capitalismului în Europa apuseană, ascensiune la care resursele Lumii Noi, cu precădere metalele prețioase, au contribuit substanțial. Între 1492 și 1700 America a furnizat 78 % din producția mondială de argint. Conform datelor oficiale spaniole, numai între 1503 și 1660, în portul San Lucar di Barrameda au fost descărcate de pe vase 185 000 kg aur și 16 886 815 kg argint, cantitatea de argint revărsată asupra Spaniei într-un secol și jumătate fiind de trei ori mai mare decît totalul rezervelor de care dispunea Europa.

Dacă se iau în considerație cantitățile dispărute prin fraudă și contrabandă, totalul producției de aur adus în Spania s-ar fi ridicat la 300 tone, iar cel al producției de argint la 25 000 tone.

Cantitatea produsă și rămasă în America ar fi fost de 7000 — 8000 tone echivalent argint, între 1493 și 1600 și de 3 000 — 4 000 tone argint exporturile spre Extremul Orient între 1570 și 1780.

Producția în echivalent argint a Americii spaniole și portugheze ar fi fost de 45 000 — 50 000 tone între 1650 și 1800 [1].

Partea Noii Spanii (Mexic) în producția mondială de argint s-a ridicat de la 12,1% în perioada 1493—1600, la 24% în 1601—1700 și la 57% în intervalul 1701—1800. America a produs aproximativ 85 000 — — 90 000 tone echivalent argint între 1500 și 1800, adică 80 — 85% din producția totală de metale prețioase a lumii în decursul a trei secole [2].

Aurul și argintul scos din măruntaiele pămîntului american au provocat în Europa ceea ce s-a numit „revoluția prețurilor", au bulversat efectiv structurile și raporturile economice feudale și, în mod paradoxal, dar logic, au contribuit la decăderea economică și politico-militară a puterilor coloniale iberice și la îmbogățirea și creșterea puterii rivalelor lor Anglia, Franța, Olanda, Danemarca.

În preajma anului 1700, Spania deținea numai aproximativ 5% din comerțul pe care-l realizau coloniile ei de peste ocean, în vreme ce aproape o treime din totalul acestuia se afla în mîna londonezilor și flamanzilor, un sfert aparținea francezilor, genovezii controlau circa 20% etc. „America era o afacere europeană" [3].

Anglo-francezii au încercat de timpuriu să dispute ibericilor dominația în America, nu numai prin comerț, ci și prin incursiuni militare,

„Revista de istorie", tom 42, nr. 4, p. 381—404, 1989

www.dacoromanica.ro

O problemă deosebită, care își punea amprenta asupra întregii vieți economico-sociale și de care depindea desfășurarea normală a acesteia în statele constituite, era cea financiară, întrucît, menționează același autor, acestea „se găsesc confruntate cu probleme financiare aproape de nerezolvat" [2].

Distrugerile provocate Europei de un război devastator de cinci ani, concomitent cu accelerarea dezvoltării economice a unor țări din alte continente, au făcut ca centrul de greutate al producției mondiale să se stabilească peste ocean. „Mai înaintea războiului, aprecia George N. Leon, Europa era marea metropolă a economici mondiale. Ea era marea exportatoare de articole fabricate și ea era marele bancher care stăpînea piața financiară a lumei" [3]. După primul război mondial, continuă el, poziția Europei se schimbă substanțial: „Acestei slăbiri economice a Europei i se opune ridicarea hotărîtă a Japoniei și în special a Americei. Industria, comerțul, marina și finanța americană cîștigă o situație de preponderență crescîndă, față de cea a marilor puteri din Europa" [4]. Ca urmare, conchidea el, cu dreptate: „America de Nord, debitoare, înainte de război, astăzi devine creditoarea Europei ... Asistăm la un spectacol dureros: bătrîna Europă stă amărîtă, în fața Americei triumfătoare și în timp ce la Paris sau aiurea se discută condițiunile unei păci durabile, și în timp ce se caută normele după cari trebue să se impună dreptatea între popoare, aceleași puteri sînt animate de interese materiale cari vor naște alte lupte și alte războaie economice" [5]. Avînd în vedere și el asemenea aspecte și cu deosebire dezvoltarea peste ocean a producției mecanizate, Francis Delaisi arată că „bătrîna Europă nu-și mai găsește, ea însăși, echilibrul. Prin forța calului putere axa activității sale economice s-a deplasat. Centrul de greutate al lumii europene, de acum înainte, este Oceanul" [6].

România, ieșită din primul război mondial cu ființa națională reîntregită, se confrunta cu o multitudine de probleme ca cele legate de pierderile imense umane și materiale provocate de război, dezorganizarea aproape completă a aparatului de producție, cerința soluționării problemei agrare, dezorganizarea sistemului financiar și de credit, nevoia unificării monetare și a asigurării stabilității ei, plata despăgubirilor de război și a datoriei externe ș.a. Pe prim plan se punea, desigur, problema refacerii și dezvoltării economice a țării, o problemă unanim prezentă în scrierile epocii și a cărei soluționare se lovea puternic de consecințele războiului. Referindu-se la aceasta, Ion N. Angelescu arăta: „Cu resursele noastre momentane, n-am putea pune în funcțiune economia națională" și, prin urmare, trebuie „să aducem din afară tot ce este necesar pentru punerea în funcțiune a economiei naționale a României Mari". Importul presupunea, însă, mijloace corespunzătoare și export. Dar, menționa el, „Deocamdată noi nu avem să dăm nimic", și, ca atare, „Nu putem deci să cumpărăm astăzi mărfuri din oricare țară din lume decît pe credit". În același timp, I. N. Angelescu sublinia: „Nu e vorba aici de creditul particular, negustoresc, ci de creditul economici naționale" [7]. Prin urmare, creditul extern trebuia folosit în vederea refacerii și dezvoltării economiei naționale.

Referindu-se la aceeași stare de lucruri, anume la lipsa de mijloace de muncă, materii prime și de lichidități necesare pentru desfășurarea unei vieți economice normale, un alt economist, Virgil Madgearu, aprecia

www.dacoromanica.ro

că în perioada imediat următoare primului război mondial „nota dominantă a economiei mondiale va fi o penurie a materiilor prime și a mijloacelor de producțiune, agravată de împuținarea tonajului mondial, distrus de războiul submarin; o criză alimentară care va continua pînă cînd producțiunea agricolă a lumii se va fi restabilit la nivelul dinaintea războiului". Ca urmare, continua el, „Lumea va fi despărțită în două sfere — una bogată în materii prime și alta săracă în materii prime", iar reluarea producției, care constituie preocuparea primordială a fiecărui stat, se va lovi inerent de „criza materiilor prime și a mijloacelor de producțiune". În același timp, mai adăuga V. N. Madgearu, „procurarea și repartizarea materiilor prime va juca un rol covîrșitor în epoca de tranziție" [8]. În aceste condiții, arăta el, normalizarea vieții noastre economice impune intervenția statului, care „are chemarea să asigure exportului românesc locul ce l-a avut înaintea războiului în piața mondială și să-i deschidă căile dezvoltării în viitor" [9]. Intervenția statului în reglementarea comerțului exterior urma a fi făcută nu sporadic sau conjunctural, ci în concordanță cu „un plan al exportului și al importului", în scopul de a asigura o valorificare „maximă a bogățiilor interne în schimbul de mărfuri externe, pentru dobîndirea mijloacelor de producțiune necesare refacerii economice și intensificării producțiunii, și crearea pe această cale a unei baze pentru restabilirea valutei naționale" [10]. O asemenea intervenție era cu atît mai necesară cu cît toate țările continentului european se confruntau cu insuficiența celor necesare pentru refacerea și desfășurarea normală a vieții economice. G. N. Leon menționa că la sfîrșitul primului război mondial „Europa devine tributară celorlalte continente și în special Americei; tributară pentru că aprovizionarea ei atîrnă de producția străină și pentru că nevoile militare ale războiului și pierderile cauzate de război au împins-o la datorii publice, contractate, în mare parte, peste ocean" [11]. Această stare generală a economiei europene și, în contextul ei, a economiei noastre naționale și-a pus puternic amprenta asupra opiniilor referitoare la gradul, modul și eficiența încadrării acesteia în diviziunea internațională a muncii, în circuitul economic mondial.

Este important de remarcat aici felul în care înțelegeau economiștii noștri participarea României la marele concert economic european. Ei porneau de la faptul că și după primul război mondial, asemeni perioadei anterioare, cooperarea statelor are ca scop îndestularea nevoilor economiilor lor naționale, că pretenția statelor de a produce toate mărfurile de care au nevoie și de a ridica bariere vamale în fața mărfurilor străine nu fac decît să limiteze participarea la diviziunea internațională a muncii și să accentueze procesul de autarhie economică, ce începuse a se face simțit în Europa la sfîrșitul primului război mondial. Astfel, George Tașcă arăta: „Este o eroare să se creadă că un popor poate să producă el singur mărfurile de care are nevoie și să înlăture cooperarea națiunilor, care caracterizează economia dinainte de război". În continuare, el mai menționa că abundența de produse dinainte de primul război mondial, „era pricina aplicării diviziunii de muncă la producția internațională; națiunile se specializau în producție, producînd fiecare numai o parte din producția universală". În același timp, G. Tașcă sublinia: „Dacă este o eroare ridicarea forțăreților pentru oprirea mărfurilor străine, este o adevărată absurditate ridicarea barierelor pentru ieșirea mărfurilor produse în țară,

www.dacoromanica.ro

și care sunt peste trebuințele ei. Cu un astfel de sistem nu există putință de refacere" [12].

La rîndul său, I. N. Angelescu făcea constatarea că „Economiile naționale ale diverselor popoare de azi stau într-o strînsă legătură de dependență reciprocă", motiv pentru care „este sigur că politica noastră economică nu se poate hotărî, fără să ținem seama de legăturile economiei noastre naționale cu economia internațională și de politica economică a statelor mari care domină și condiționează viața economică internațională" [13]. Trebuie menționat, însă că, avînd în vedere aceste împrejurări, el nu concepea ca România să fie un stat aservit, ci unul independent, cînd sublinia cu toată convingerea: „Oricine cunoaște forțele economice ale României, așa cum au ieșit din războiul mondial, înțelege că nu sîntem o țară menită să fie aservită nici unei constelații de puteri care domină politica economică a lumii" [14].

Privind retrospectiv participarea României la circuitul economic mondial, putem aprecia că, în întreaga perioadă interbelică, aceasta s-a concretizat, aproape în exclusivitate, în participarea la schimburi comerciale. În plus, aria de desfășurare, volumul, structura și eficiența schimburilor comerciale cu străinătatea au fost puternic marcate de nivelul de dezvoltare și structura pe ramuri a economiei naționale, precum și de pierderile înregistrate de aceasta în schimburile comerciale internaționale. Toate aceste aspecte au fost evidențiate cu obiectivitate, în limitele orizontului burghez desigur, în numeroase lucrări, unele de referință, apărute în întreaga perioadă interbelică, dar, cu deosebire, spre sfîrșitul acesteia. Astfel, Mitiță Constantinescu, analizînd „tabloul clinic" al economiei românești, constata că „structura importului nostru învedera, trăda deficiențele de structură însăși ale economiei noastre naționale", pentru că, continua el, „compunerea covîrșitoare a importurilor noastre în produse fabricate, sublinia vițiul de alcătuire al economiei românești, evidenția echilibrul din cuprinsul acestui organism, anume: participarea și proporția factorului de producție industrial cu totul inferior, față de factorul de producțiune agricol" [15]. Cauza esențială a acestei stări de lucruri, invocată de el, consta în insuficiența producției industriale naționale de-a lungul întregii perioade dintre cele două războaie mondiale, cu tendința evidentă de agravare spre sfîrșitul ei. Bazîndu-se pe date statistice certe, el aprecia, cu dreptate, că „ruperea de echilibru mai sus menționată în structura importurilor noastre aveau tendința de a se accentua... pentru anii 1935—1937" [16].

Analizînd evoluția cantitativă și valorică a exporturilor românești, în perioada 1928—1937, M. Constantinescu evidenția faptul că „în anii în care exporturile noastre erau mai ridicate la valori, tonajul lor era mai scăzut, în raport cu ceilalți ani; sau, în anii în care tonajul exportului era mai mare, valoarea lui era mai scăzută, comparativ cu alți ani" [17]. Iar menținerea relativ constantă, sub aspect cantitativ, în anii crizei economice mondiale de la mijlocul perioadei interbelice, a exportului era explicată de el prin aceea că „exportăm materii prime, mai ales din categoria celor foarte necesare: produse petrolifere, cereale, lemn și animale vii" și că, pentru a contracara diminuarea veniturilor din export, determinată de scăderea prețurilor, a fost mărită într-o măsură însemnată cantitatea de produse exportate. În acest sens, scria că „cu cît criza mon-

www.dacoromanica.ro

dială biciuia și răsturna prețurile acestor materii prime, cu atît exporturile noastre sporeau în cantitate". Asupra acestui fenomen-cauză, M. Constantinescu stăruia cu deosebire, pentru a evidenția efectele negative pe care el le avea asupra economiei naționale, ca urmare a exploatării neraționale a bogățiilor solului și subsolului și a pierderilor enorme din venitul național. De aceea, el atrăgea atenția că „Importantele cantități de exporturi, efectuate astfel în perioada de criză... la prețuri însă atît de scăzute, au constituit o masivă epuizare a țării de principalele sale materii prime, fără ca economia națională să obțină în schimb, echivalentul corespunzător ... venitul general național s-a resimțit, în perioada 1930—1936, pierzînd la exporturile astfel efectuate circa 50 — 60 mild.lei, pierdere care s-a răsfrînt, în chip adînc, asupra finanțelor statului, asupra puterii lui de redresare din criză, precum și asupra eficienței lui de reorganizare și de înzestrare a armatei" [18].

În deplin consens cu asemenea opinii, un alt economist al vremii, V. N. Madgearu, aprecia că analiza retrospectivă a comerțului nostru exterior din perioada 1919—1939 evidențiază și faptul că „soldul balanței comerciale a fost determinat de nivelul prețurilor și cantităților importate și exportate" [19]. În plus, el atrăgea atenția și asupra faptului că decalajul dintre prețurile produselor importate și cele ale produselor exportate imprima un efect de forfecare asupra venitului național, agravat de preponderența produselor petrolifere și a cerealelor în totalul celor exportate. Ca atare, aprecia V. N. Madgearu „Sensul general al exportului e dat de expansiunea exportului de produse petrolifere, pe cînd oscilațiile de la an la an sunt imprimate de recoltele de cereale și nu pot fi compensate de exportul de produse animale și lemn" [20]. În consecință, continua el, „Soarta balanței comerciale este deci legată de condițiile exportului agricol. Se constată o corelație strînsă între recolte și soldul balanței comerciale, cu atît mai mult cu cît mărimea disponibiliului de export agricol influențează exportul din primul semestru al anului viitor" [21].

Asemenea aspecte au fost abordate de către economiști români și pe un plan mai larg, cel al raporturilor comerciale dintre grupul țărilor agrare și cel al țărilor industriale, al consecințelor diferite, în defavoarea primelor și în favoarea celorlalte, pe care aceste raporturi le aveau cu deosebire în perioade de crize economice. Astfel, la începutul deceniului patru, Ion Răducanu a surprins situația precară, cu deosebire în perioadele de crize economice, a țărilor agricole în cadrul relațiilor comerciale internaționale, legată, în principal, de faptul că dezvoltarea unilaterală a economiilor lor prilejuiește țărilor dezvoltate industrial transferarea unor efecte ale crizelor asupra celor agrare înapoiate și însușirea de către cele industriale a unei părți însemnate din venitul național al celor agricole. „Paradoxul cel mai dureros — sublinia el, referindu-se la țările agricole — este următorul: balanța comerțului extern, redus ca volum și ca valoare totală, prezintă un sold activ, dar nu indică în această parte a Europei, decît gradul de intensitate a crizei agricole" [22]. Pentru țările respective, soldul activ al balanței comerciale, obținut prin forțarea exportului în condițiile unor prețuri scăzute, însemna, în fond, un mare transfer din venitul național peste granițele lor, deci o pierdere pentru economiile lor naționale. I. Răducanu menționa că în cazul țării noastre prin exportu forțat se trimitea „odată cu exportul cel mare o parte din capitalul de

www.dacoromanica.ro

producțiune" [23], ceea ce avea efecte extrem de negative asupra economiei ei.

Economiști ai perioadei interbelice nu s-au rezumat, însă, în evidențierea efectelor negative ale schimburilor cu străinătatea, doar la cazul produselor agricole. Ei arătau că și comerțul exterior cu produsele industriale al țărilor înapoiate antrena și agrava pierderile lor de venit național. Cauzele acestui fenomen, așa cum evidențiau mulți dintre ei, erau multiple, între care, în principal, se numărau cele legate de costurile de producție, mai mari decît în țările dezvoltate industrial, de politicile comerciale restrictive practicate de acestea în relațiile cu țările agricole, de oscilațiile conjuncturale ale pieței ș.a. I. Răducanu, de exemplu, aprecia că insuficiența capitalului propriu al întreprinderilor industriale din țara noastră a determinat apelul la credite masive, ceea ce are efecte extrem de negative asupra lichidității și rentabilității întreprinderilor respective, și, prin aceasta, și asupra competitivității lor pe piața externă. „În România, scria el, capitalul întreprinderilor industriale dobîndit prin credite depășește simțitor capitalul propriu", de unde rezultă, în primul rînd, „o scumpire a cheltuielilor de producție", întrucît „dobînda pentru creditele industriale e în România mai scumpă decît dividentul pentru capitalul investit ca acțiuni" [24]; în al doilea rînd, continua el, rezultă „o dependență prea mare de fluctuațiile pieței de capital și adeseori, o renunțare la independență față de creditorii atotputernici" [25]. Dar, dezvoltarea industriei cu participarea masivă a băncilor nu era, după părerea lui I. Răducanu, un fenomen caracteristic doar deceniului al treilea. El arăta că industria românească este „în mare parte, opera creată de bănci, posibilă mai ales la început sub scutul protecționismului vamal, cu scop educativ și bucurîndu-se de diverse avantagii fiscale și tarife pentru transport, din partea statului". Iar reducerea costurilor de producție și asigurarea competitivității produselor industriei noastre erau realizabile, după părerea lui I. Răducanu, prin împletirea perfecționării profesionale cu perfecționarea mijloacelor de muncă. Astfel, în expunerea de motive la Legea contractelor de muncă din 1929, el sublinia: „Mergînd mînă în mînă, buna pregătire profesională a salariatului cu perfecționarea mașinismului, industria noastră ajunge la eftinirea produselor fabricate și la înfrîngerea concurenței din afară" [26].

În aceeași accepțiune, dar cu accente proprii și vizînd nu numai imediata competitivitate a produselor românești, ci și asigurarea unei veritabile independențe economice a țării, V. N. Madgearu arăta că „problema națională adevărată este să se creeze condițiunile generale de existență și dezvoltare ale poporului, în așa fel, încît să se asigure un proces repede de achiziție a capitalului românesc". Și mai adăuga: „Problema adevărat națională este să se dea dezvoltarea necesară așezămintelor de cultură, cari sunt necesare pentru crearea forțelor individuale calificate din ce în ce mai mult, pentru ca ele să ia în stăpînire întreaga bogăție a țării" [27]. Sînt relevate, astfel, necesitatea pregătirii forței de muncă în concordanță cu exigențele dezvoltării economice a țării și posibilitatea dezvoltării unei industrii competitive, fapt deosebit de important pentru consolidarea independenței economice a țării.

La începutul deceniului cinci, un alt economist, Mihail Manoilescu, sesiza aceeași deficiență a producției noastre industriale, anume cheltu-

www.dacoromanica.ro

ielile de producție prea mari, datorate, însă, după părerea lui, protecționismului prea exagerat, care făcea ca produsele industriale românești să nu fie competitive pe piața mondială. El scria: „Nu trebuie uitat că România este în primul rînd țara muncii ieftine, pentru că este și țara pîinii ieftine: ea ar trebui să fie astfel în mijlocul Europei o adevărată Japonie în care produsele industriale să fie fabricate la prețuri extrem de scăzute față de cele ale occidentului, bazate pe o muncitorime pretențioasă. România este în același timp țara materiilor prime ieftine și cea mai bună dovadă este că ea exportă o bună parte din ele. România este țara combustibilului ieftin, fie el gaz metan, cărbune sau petrol (la care se mai adaugă și energia căderilor de apă). În fine, România este — sau ar trebui să fie, grație condițiilor sale naturale și în special Dunării — țara transportului ieftin". Pe baza celor de mai sus, M. Manoilescu conchidea că „produsele industriale românești ar trebui să fie în genere mai ieftine decît cele ale străinătății, iar nu mai scumpe, așa cum sunt azi" [28]. Explicația acestui fapt, considera el, o constituie inferioritatea evidentă a industriei noastre, mascată printr-un protecționism exagerat, întreținut prin taxe vamale și taxe speciale care se ridicau adesea la 100% din valoarea mărfurilor importate [29]. Trebuie precizat, însă, că dintre economiștii români de orientare neoliberală, M. Manoilescu a fost unul dintre cei mai fervenți susținători ai necesității protejării industriei noastre naționale, a industriilor naționale ale țărilor agrare înapoiate în general, noua lui teorie a protecționismului fiind deosebit de concludentă în acest sens. Așa cum subliniază, pe bună dreptate, C. Murgescu, „Politica de protecție industrială practicată de România în primele decenii ale acestui secol a fost ridicată la rangul unei teorii cu valabilitate și ecou internațional de Mihail Manoilescu" [30].

În viziunea lui M. Manoilescu, protecționismul trebuie să aibă ca obiectiv fundamental „încurajarea industriilor în ordinea de succesiunea clasificării lor după măsura valorii lor naționale" [31]. Delimitîndu-se clar de opiniile după care protejarea industriei ar constitui un sacrificiu temporar pentru țara care se industrializează, el sublinia că „o industrie protejată produce din prima clipă a existenței sale, infinit mai mult decît produce agricultura cu același număr de oameni ... Departe ca industria protejată să însemne un sacrificiu (cum credea List), ea reprezintă de la început — chiar în faza protejării ei «artificiale» — o activitate incomparabil mai profitabilă pentru țară decît agricultura" [32]. Ca atare protecționismul este limitat la un număr redus de ramuri — cele din zona productivității maxime — și este totdeauna necesar, pentru crearea și dezvoltarea industriei într-o țară agricolă, diferind doar gradul de intensitate a protecției. Generalizînd pe plan teoretic, „aspecte esențiale ale unor probleme care se pun într-un mod oarecum similar tuturor țărilor angajate în secolul nostru pe drumul dezvoltării industriale", contribuțiile lui M. Manoilescu au căpătat actualitate și dimensiuni mondiale [33].

Desigur, protejarea dezvoltării industriei naționale nu însemna neglijarea agriculturii, dezvoltarea celei dintîi pe seama celeilalte. Dezvoltarea economică susținută, în cadrul căreia industriei îi revine locul principal, era privită drept calea sigură de lichidare a decalajelor economice dintre țările industriale și cele agricole. Astfel, Nicolae P. Arcadian arăta că, în epoca modernă, industria este stăpînitoare, în sensul că de dezvol-

www.dacoromanica.ro

tarea sau nedezvoltarea ei depinde bogăția unei țări. În urma comparării venitului național și a produsului social pe locuitor din 21 de țări, el evidenția că „în fruntea țărilor cu cea mai mare bogăție industrială și cu cel mai mare venit pe cap de locuitor, stau țările industriale, iar pe treapta cea mai de jos a scării stau țările agricole" și sublinia că „concluziunea care se impune pentru România este că ea va trebui să tindă către o activitate productivă națională, armonizată prin îmbinarea ocupațiilor agricole și industriale" [34].

În optica altor economiști de seamă ai vremii, protecționismul avea o altă accepțiune decît era dată prin noua teorie a lui Manoilescu, în genere fiind privit ca sinonim cu protejarea industrializării [35] și se aprecia că, în cazul țării noastre, el s-a concretizat, de regulă, în tarife vamale și contingentarea importurilor [36]. De menționat că în publicistica vremii, referitoare la protecționism, a avut loc o amplă și permanentă dispută, pe de o parte, între țărăniști și liberali, în cadrul căreia primii criticau cu vehemență politica economică promovată de guvernele liberale, politică, apreciau ei, de dezvoltare a industriei în detrimentul agriculturii și pe seama exploatării celor ce muncesc, iar, pe de altă parte, între liberali, unii dintre aceștia exprimîndu-și, în unele privințe, dezacordul cu politica industrială promovată de guvernele liberale.

Economistul țărănist I. Răducanu sublinia că industria românească „se poate ține grație tarifului protecționist", că „cea mai mare parte din întreprinderile industriale sînt susținute prin buget de către agricultură pe calea unui protecționism exagerat" [37]. Iar cu alt prilej, aprecia că politica economică din deceniul de după primul război mondial „a fost o politică de încurajare a industriei naționale în așa fel, încît, prin prețuri maximale puse pe chirii și pîine, s-a putut obține un preț de cost redus în industrie. Dar pentru țărănime venitul a fost redus prin acest impozit pe export" [38]. În acest context, Răducanu își exprima dezacordul cu opiniile după care „la noi industria este de o rentabilitate deosebită", demonstrînd, pe baza unor date privitoare la costurile de producție, că, datorită costurilor de regie și dobînzilor mari, „rentabilitatea industriei noastre, deși sub regim protecționist, este mai redusă ca în străinătate" [39]. Privite în contextul întregii sale opere economice, aceste opinii ale lui I. Răducanu nu au semnificația respingerii ideii de dezvoltare industrială a țării noastre. Asemeni altor economiști de orientare țărănistă, el susținea politica liberului schimb în relațiile economice internaționale.

Un alt economist, G. Tașcă, de orientare liberală, aprecia că „Singurele industrii cari trebue încurajate... sunt industriile bazate pe materia primă din țară" și avea în vedere, în acest sens, „industriile bazate pe produsele agricole și derivatele lor și industriile petrolifere" [40], acestea, considera el, fiind singurele care determină prosperitatea și apărarea națională. Ulterior, sub influența efectelor crizei economice a anilor 1929—1933, opiniile sale se modifică, el acceptînd necesitatea unui protecționism economic moderat, ca punte de înțelegere între națiuni. Astfel, G. Tașcă afirmă că „Generalizarea unei politici de protecție moderată ar ușura dezvoltarea unei comunități de interese din ce în ce mai strînsă între națiuni și ar elimina o cauză de grave dezacorduri dintre ele" [41].

Protecția vamală mai sus amintită era incriminată în scrierile sale și de M. Constantinescu, unul dintre promotorii fervenți ai industriali-

www.dacoromanica.ro

zării țării noastre, care aprecia că în acest fel se încuraja și dezvolta o industrie neviabilă, parazitară și păguboasă pentru economia națională. În acest sens, el arăta că un „atare protecționism conducea, în chip fatal, la crearea industriilor parazitare, care nu puteau trăi decît practicînd prețuri ridicate ... Aceste ciuperci industriale, apărute la adăpostul muced al unor ziduri de protecționism, constituiau flora nesănătoasă a economiei naționale, care nu-și avea o justă rațiune de existență". Și mai sublinia că o asemenea modalitate de protecție a economiei naționale „reclama o jertfă prea mare și directă a veniturilor naționale, căci atari industrii parazitare, nu trăiau decît în detrimentul și prin sacrificiul zilnic, al consumatorului național" [42]. Ca atare, el preconiza un protecționism care să asigure formarea și dezvoltarea unei industrii competitive și care să satisfacă nevoile interne, evitînd sacrificiul direct și indirect al consumatorului național. Pentru a realiza aceste deziderate, aprecia el, „rațională și organica protecțiune trebuia să constea : a) în procurarea de materii prime și energie ieftine în condiții convenabile ; b) într-o politică de eftinire a costului vieții, căci aceasta permitea o politică de juste și raționale salarii ; c) într-o politică de înțeleaptă și ocrotitoare fiscalitate care să nu opereze noile unități industriale, create sau dezvoltate, cu sarcini nepotrivite și demăsurate ; d) într-o politică de credite ieftine și ușor amortibile prin lungă durată ; e) într-o politică de credite ieftine" [43]. Convingerea lui M. Constantinescu că numai prin aceste căi s-ar fi putut obține o „ieftinire a costului vieții" și „menținerea unui echilibru normal, necesar și folositor, între puterea de cumpărare a factorului industrial, față de produsele agricole și a factorului agricol față de produsele industriale" [44], era justificată, în parte, pentru că, toate direcțiile de acțiune preconizate de el reprezentau, în fond, în accepțiunea contemporană, măsuri de rentabilizare a industriei românești. În plus, mai argumenta el, ansamblul măsurilor preconizate ar fi condus și la mărirea lichidităților necesare economiei naționale, pentru că „urma să modifice tabloul clinic al exporturilor noastre, care aveau 80% din componența lor, constituită din materii prime sau simplu transformate, de tonaj mare și prețuri mai reduse, hipersensibile la fluctuațiile conjuncturei mondiale" [45].

Opiniile economiștilor români din perioada interbelică cu privire la încadrarea adecvată a țării noastre în circuitul economic internațional aveau în vedere, desigur, nu numai eforturile interne ce se cereau în acest sens, ci și contextul internațional, privit și acesta în diferite planuri, în care poporul nostru își desfășura activitatea economică, raporturile economice internaționale, cu deosebire cele dintre grupul țărilor agricole înapoiate și cel al țărilor industriale dezvoltate, ceea ce este firesc, avînd în vedere că în întreaga perioadă interbelică, dar cu deosebire în perioada crizei anilor 1929—1933, situația deosebită a țărilor din primul grup, din rîndul cărora făcea parte și România, a suscitat numeroase dezbateri. În cadrul acestora, un loc deosebit l-a ocupat situația celor europene, fapt ușor de înțeles, dacă avem în vedere că, așa cum se aprecia în publicistica vremii, Europa se confrunta cu fenomenul de criză sub dublu aspect : criza debușeelor în Europa industrială și criza agrară în zonele predominant agricole ale continentului, cu deosebire în sud-estul european [46]. Aprecierea ni se pare realistă, la care adăugăm că ceea ce a diferit a fost doar gradul de intensitate cu care s-au manifestat cele două aspecte ale

www.dacoromanica.ro

crizei în diferite etape ale perioadei și părți ale continentului. Iar cu privire la depășirea, la nivel european, a acestei crize, autorul citat formula ca soluție „restabilirea echilibrului economic prin creșterea puterii de cumpărare a țărilor încă neindustrializate și furnizarea pe această cale de clienți celor industrializate". În felul acesta, conchidea el, „Cele două crize : șomajul industrial în vest și criza agrară în est pot fi rezolvate una prin cealaltă" [47]. El mai considera, și aceasta nu lipsit de un temei real, că „Dacă limita normală a producției este bugetul consumatorului, trebuie mărit acest buget sau reduse prețurile produselor oferite" [48].

Clasificarea țărilor europene, în Europa A, industrială, și Europa B, agricolă, a constituit, în întreaga perioadă interbelică, pentru majoritatea economiștilor Europei B, un permanent punct de referință în formularea de soluții pentru încadrarea avantajoasă a țărilor lor în concertul economic european și mondial. Punctul de plecare l-a constituit caracterizarea celor două Europe de către Fr. Delaisi. Acesta aprecia că „Europa A apărea ca un imens organism animal din seria marilor vertebrate, în care toate funcțiile sînt permanent specializate și centralizate, și în care toate celulele — de la ferma izolată la marea uzină sau la marea bancă nternațională — sînt interdependente", în timp ce „Europa B apărea ica un conglomerat de întreprinderi autonome și de grupări etnice diversificate, fără altă legătură între ele decît practicile religioase sau constrîngerea unei administrații de stat, cel mai adesea impuse din afară". Concluzia lui era că „Europa A este industrializată chiar și în agricultura sa", în timp ce, .„Europa B este agricolă pînă și în civilizația urbană" și, explica el, că „aici apar rezultatele ... revoluției calului-putere" [49].

În legătură cu această clasificare a țărilor europene și mai ales cu situația precară a țărilor agricole înapoiate, și cu modalități de acțiune pentru depășirea acesteia, inclusiv de realizare a unui front comun în apărarea intereselor lor în raporturile cu țările industriale dezvoltate, economiști români ai vremii și-au exprimat pozițiile, în repetate rînduri, atît în publicistică, cît și la diferite reuniuni internaționale. Unele idei ale lor își păstrează actualitatea, cu deosebire pentru țările în curs de dezvoltare, care, pe calea realizării unor grupări zonale, încearcă o rezistență în bloc în fața expansiunii economice a țărilor capitaliste dezvoltate.

În deceniul trei și mai ales la începutul deceniului patru, constituirea unui front comun al țărilor agrare din sud-estul european, întîrziate în dezvoltarea lor economică era considerată o cale de apărare în fața tendinței de reagrarizare a țărilor industriale și a amenințătoarei concurențe de peste Ocean care agravau criza agriculturii lor, ceea ce, în mod firesc, nu excludea colaborarea lor cu țările industriale dezvoltate în soluționarea problemelor cu care era confruntată economia europeană în ansamblu. Astfel, I. Răducanu, fără a respinge fățiș teoria celor două Europe a lui Fr. Delaisi, sublinia : „Dacă noi europenii de a doua clasă sîntem siliți să trăim în mizerie, mizeria aceasta este scump plătită și de Europa industrială. Mizeria plugarului din Europa « B » este însoțită de mizeria din ce în ce mai grozavă a șomerului și a lipsei de utilizare a capitalului din Europa « A »" [50]. Atitudinea lui Răducanu față de teoria celor două Europe se întemeia pe ideea interdependențelor existente între economiile naționale și mai ales a celor statornicite după primul război mondial, a „economiei mondiale, care se reflectează printr-un comerț mondial, prin organe

www.dacoromanica.ro

ale economiei mondiale"[51]. Fenomenele de interdependență „acum sînt foarte întinse între popoare întrucît nu este cu putință o cercetare serioasă a unei națiuni, fără să se țină seama de celelalte"[52]. Cu alt prilej, el sublinia ideea de „colaborare firească între economiile naționale, care dacă fiecare formează un tot unitar, alcătuiește în același timp o parte dependinte solidară în marele tot : economia mondială" [53]. În viziunea lui Răducanu, ca și a altor contemporani lui, economia națională este și rămîne celula de bază a economiei mondiale, iar posibilitatea stabilirii unor raporturi echitabile, reciproc avantajoase, între țările lumii, chiar dacă au economii cu structuri diferite, era considerată, cel puțin o perioadă de timp, ca realizabilă. Asemenea convingeri porneau de la înțelegerea faptului că interdependențele economice existente între state, care cereau o Europă unitară, în sensul dezvoltării economice normale a tuturor țărilor, în stare să facă față și concurenței și presiunilor economice din partea unui centru mai puternic, reprezentat de S.U.A., nu implicau încălcarea independenței fiecărei țări. „Europa unitară nu presupune că trebuie să facem abstracție de viața și drepturile statelor naționale" [54], sublinia I. Răducanu. Convingerile acestuia se întemeiau, totodată, și pe realitatea unei tendințe care a început să se manifeste în mod deosebit după primul război mondial, cea legată de „renașterea puternică a ideii de comunitate sub aspectul ei național" [55]. În argumentarea convingerilor sale, Răducanu apela și la opiniile unui economist francez, care arăta că „oricît de mare este interdependența țărilor între ele, în cadrul economiei mondiale, totuși mai mare rămîne interdependența economiilor individuale, pe piața internă, în cadrul economiei mondiale" și conchidea că „totuși piața internă reprezintă o importanță mai mare pentru viața economică individuală și în același timp pentru viața obștească" [56]. Iar spre sfîrșitul deceniului patru, el exprima cu toată claritatea voința fermă a popoarelor din sud-estul european de a trăi „de sine stătător", de a se dezvolta și, în același timp, de a conlucra cît mai intensiv cu toate țările europene și cu celelalte țări ale lumii. „Dezvoltarea economică și conlucrarea tuturor țărilor pentru propășirea economiei naționale și pentru dezvoltarea și menținerea vieții naționale este o necesitate absolută pentru fiecare popor" [57], sublinia I. Răducanu. Asemenea idei au și astăzi o mare rezonanță, cînd problemele interdependențelor economice dintre state și ale dezvoltării independente a tuturor națiunilor se pun cu o deosebită acuitate.

O atenție deosebită au acordat economiștii perioadei interbelice raporturilor comerciale dintre țările agrare și cele industriale, ei nutrind un timp, cu deosebire cei de orientare țărănistă, convingerea în posbilitatea instaurării unor schimburi echitabile între acestea. Preocupările în acest sens s-au manifestat cu deosebire între anii 1929—1933, cînd, la un moment dat, ei își puneau mari speranțe în posibilitatea încheierii unor acorduri internaționale pentru a ușura situația țărilor agrare, ale căror economii au fost deosebit de grav afectate de criză, dar și pentru a depăși dificultățile pe care le întîmpina economia mondială în ansamblul ei. Astfel, I. Răducanu scria : „Criza din agricultura românească este strîns legată de criza agricolă mondială și soluționarea ei nu mai poate fi amînată fără a primejdui structura economiei capitaliste. Soluționările nu mai stau în puterea guvernelor fiecărui stat. Ele trebuiesc cercetate și aplicate

www.dacoromanica.ro

printr-un acord general al tuturor statelor consumatoare și producătoare"[58]. Un rol deosebit în acest sens conferea el Societății Națiunilor, deoarece „criza agricolă mondială amenință echilibrul economic mondial, soluția problemei agrare trebuie așezată în rîndul întîi al îndeletnicirilor Societății Națiunilor" [59].

Ideea conlucrării între state, „pentru a putea pătrunde pe piețe și pentru a le putea menține" [60], a fost subliniată de V. Madgearu încă la sfîrșitul deceniului trei. Ulterior, el își exprima adeziunea la ideea unor înțelegeri încheiate de grupări de țări, care au interese comune, în vederea dezvoltării lor. Astfel, referindu-se la Înțelegerea economică a statelor dunărene, V. Madgearu considera că aceasta are scopul „de a asigura scurgerea excedentelor de produse agricole, la prețuri remuneratorii care să garanteze cursul normal al producției, menținerea capacității de consum a marii mase de consumatori și deasemenea menținerea echilibrului economic și financiar al grupului de state agrare din Europa centrală și occidentală" [61]. Adeziunea la această idee nu o excludea pe cea a colaborării care trebuie să aibă loc între toate țările. În acest sens, el menționa cu satifacție că România a făcut multiple eforturi pentru a încuraja cooperarea economică internațională. „România, sublinia el, a demonstrat că în domeniul economic a făcut tot ceea ce era posibil pentru a facilita opera de cooperare economică internațională. Astfel ea a semnat și ratificat Convenția pentru simplificarea formalităților vamale; a semnat și ratificat Convenția internațională pentru abolirea prohibiției la import și export și o aplică chiar înainte să intre în vigoare. De asemenea, imediat după stabilizarea monedei sale, a elaborat un tarif vamal, unde a ținut cont de recomandările Conferinței internaționale din 1927" [62]. Cu același prilej, V. Madgearu atrăgea atenția că pentru relansarea economică a Europei, în condițiile complementarității economiilor țărilor agrare și celor industriale, nu este suficient efortul de cooperare al țărilor agrare, chiar dacă se realizează o înțelegere vamală la nivel continental. El arăta că „Dacă statele agricole ale Europei orientale nu pot să-și valorifice produsele lor în condiții normale pe piețele Europei occidentale și centrale, Europa industrială nu va putea să-și creeze o piață de desfacere largă chiar dacă înțelegerea vamală este înfăptuită" [63].

În vederea realizării unui front comun al țărilor agricole europene pentru a depăși dificultățile economice cu care se confruntau, a atenua măcar consecințele grave pe care criza economică din 1929—1933 le avea asupra economiilor lor și a contracara concurența agriculturii de peste ocean, au fost inițiate o serie de acțiuni. Între acestea se înscrie și Conferința internațională agricolă de la Varșovia, unde, V. N. Madgearu afirma: „Noi reprezentăm aici, Domnilor, aproape 90 milioane de locuitori... Toate țările noastre suportă consecințele crizei agricole mondiale care se simte din 1928 și care se manifestă prin scăderea vertigionoasă a prețurilor produselor agricole în timp ce prețurile produselor industriale rămîn aproape constante" [64]. Scopul declarat al conferinței menționate, continua el, era „datoria de a salva agricultura noastră și economia europeană prin protecționismul european al agriculturii noastre" în fața „producției agricole de peste mări care este și rezultatul valorificării terenurilor considerate pînă azi improprii agriculturii prin aplicarea de noi metode tehnice" [65]. Cu alt prilej, referindu-se la necesitatea unei largi cooperări

www.dacoromanica.ro

între toate țările europene, V. Madgearu sublinia : „Țările agricole ale Europei centrale și orientale sînt dispuse să-și ofere concursul lor devotat pentru a asigura succesul ideii de cooperare economică europeană. Ele își exprimă încrederea în realizarea acestei idei, de care depinde nu numai soarta lor, ci în egală măsură dezvoltarea Europei înseși, pe cale păcii, către civilizație și progres" [66]. Totodată, el considera, ca și I. Răducanu, că și Societatea Națiunilor ar putea contribui la realizarea acestui deziderat, cînd scria : „O inițiativă internațională pentru a accelera reorganizarea creditului agricol pe baze raționale, în țările din centrul și estul Europei, eventual cu concursul (La Banque dès Reglements internationaux) și sub auspiciile Societății Națiunilor, se impune din ce în ce mai mult în atenția spiritelor luminate care conduc destinele Europei" [67].

În fața tendințelor țărilor industriale de a transfera pe seama țărilor agricole consecințele crizei și a faptului că cele industriale nu dădeau dovadă de înțelegere, de bunăvoință în legătură cu cererile celor agrare, I. Răducanu se manifesta ca un fervent susținător al teoriei înțelegerii țărilor agrare de a face front comun în tratativele cu țările industriale pentru a impune prețuri mai echitabile atît la produsele agricole, cît și la cele industriale. În acest context, el acorda o mare atenție înțelegerilor economice regionale, în speță înțelegerii economice între țările balcanice, colaborării între ele, ca mijloc de rezistență împotriva exploatării lor de către țările dezvoltate industrial. „Pentru toate țările Europei de Sud-Est, care suferă probleme similare economice și financiare, scria el, problema colaborării se impune, atît din punct de vedere al raporturilor de schimb comerciale între ele cît și din punct de vedere al atitudinii privind probleme comerciale și financiare față de alte state", ele avînd nevoie de a-și „coordona eforturile colective față de statele industriale..." [68]. Cu atît mai necesară era realizarea frontului comun al țărilor agrare, cu cît cele industriale au manifestat tendințe autarhiste, de protecționism agrar exagerat care au afectat puternic veniturile încasate din exporturi de țările agrare. Referindu-se la România, Răducanu arăta : „Prin protecționismul agrar exagerat din apus, venitul nostru național este extrem de redus" [69]. Dînd dovadă de probitate științifică, el nu-și asuma paternitatea ideii de înțelegere balcanică, arătînd că a găsit-o în „considerațiile de ordin politic ale marelui nostru Mihai Eminescu — care încă de acum o jumătate de veac, într-o revistă din Iași, cerea o confederațiune dunăreană, ce urma să se dezvolte într-o confederație balcanică, ca un instrument al apărării împotriva tendințelor de acaparare politică și economică, cari se manifesta tot așa de puternic în burgul de la Viena ca și la Petersburg" [70]. Iar pentru a-și argumenta convingerea sa I. Răducanu sublinia : „De multă vreme mi-am dat seama că între structura economică a țărilor din peninsula Balcanică sînt multe trăsături care merită cercetate". În același timp, el preciza : „Nu pot să afirm că există pretutindeni în aceste țări o structură economică identică... Dar toate aceste țări — putem s-o spunem — formează o unitate economică în raport cu restul economiei europene. Este o regiune chemată la viață modernă, din cauza împrejurărilor istorice, mult mai tîrziu. Este o regiune în mare parte agricolă, o regiune cu un spirit deosebit de cel apusean. Da, în această regiune avem un spirit propriu care este o rezultantă a ciocnirilor a două lumi : o lume apuseană și o lume răsăriteană" [71]. Asemănările existente

www.dacoromanica.ro

între țările respective, arăta I. Răducanu, sînt legate de nivelul de dezvoltare economică, structura economiei, care este preponderent agrară, de nivelul de trai, referitor la care el sublinia că „Peninsula Balcanică reprezintă un colț de poporație pauperizată" [72], precum și de faptul că, sub cele două forme în care a pătruns — cea a creditului public și cea a investițiilor private — „capitalul extern a jucat un rol important în înzestrarea cu inventar economic a acestor țări" [73]. Trebuie precizat, însă, faptul că înțelegerea balcanică, păstrîndu-se, desigur, independența fiecărei țări, nu era privită de I. Răducanu ca avînd accepțiunea de izolare a țărilor din această zonă de restul Europei. Și el, ca și V. Madgearu și mulți alți contemporani ai lor, a propăvăduit cu insistență ideea colaborării între toate statele Europei, fiind convins de necesitatea conlucrării economice și politice între toate țările ei, pentru asigurarea păcii și progresului fiecărei țări în parte și a continentului în ansamblu.

Preocupările teoretice insistente și demersurile practice întreprinse pentru realizarea, în domeniul schimburilor comerciale internaționale, a unor înțelegeri bi și multilaterale, la nivel zonal sau continental, n-au condus, însă, la rezultatele scontate. Așa cum se arăta într-un document al Societății Națiunilor Unite „conferințele internaționale au recomandat în unanimitate o politică destinată să dea «mai multă libertate și egalitate» schimburilor comerciale, iar majoritatea guvernelor au proclamat la scurt timp intenția lor de a urma o asemenea politică". De fapt, se arăta în continuare, toate aceste conferințe — de la Londra, Geneva, Stessa, Varșovia, București, Roma ș.a. — s-au soldat cu eșecuri datorate lipsei de solidaritate atît la nivel zonal cît și european. Tocmai de aceea, în documentul menționat se sublinia că, din acest punct de vedere, perioada interbelică s-a caracterizat printr-o situație paradoxală: „niciodată în cursul istoriei, barierele vamale n-au fost ridicate cu o asemenea rapiditate, și niciodată măsurile discriminatorii n-au fost aplicate într-un mod așa de general" [74]. În fond, criza comerțului exterior în toată această perioadă oglindea un dezechilibru al schimburilor între țările bogate ale Europei occidentale și cele sărace ale Europei mai puțin industrializate. Eforturile pentru industrializare ale țărilor din această parte a continentului, deși nu lipsite de anumite realizări, nu s-au ridicat la nivelul de la care țările respective să poată efectua schimburi reciproc avantajoase cu țările dezvoltate industrial. Acest fapt, coroborat cu lipsa de solidaritate sus-menționată, a făcut ca „Ele însele, Statele (Europei mai puțin industrializate — n.ns.) trebuiră să găsească soluții practice propriilor dificultăți. Greu îndatorate, ele erau în afara situației de a putea face față plăților exterioare" [75]. De aceea, reluarea comerțului exterior al țărilor balcanice s-a efectuat îndeosebi prin acorduri de clearing, chiar și cu Germania, care, în acest fel a găsit, în această parte a Europei, un debușeu ideal pentru produsele sale industriale și a dus la izolarea spațiului danubian de restul Europei industrializate. Ca atare, se subliniază în lucrarea menționată, pentru ieșirea din criză a acestei părți a continentului „Prețul plătit a fost totuși mare: o dependență crescîndă a țărilor Europei dunărene față de economia germană" [76].

Privind retrospectiv preocupările teoretice ale unor economiști români din perioada interbelică pentru a asigura încadrarea adecvată a

www.dacoromanica.ro

țării noastre în circuitul economic internațional, putem aprecia că soluția comercială a fost totuși o modalitate moderată de răspuns la problemele complexe ridicate de acest deziderat. Ameliorarea relațiilor comerciale externe, deși își avea rolul său, nu rezolva probleme de fond, de care depinde participarea echitabilă, reciproc avantajoasă, la circuitul economic mondial. Dincolo de aceasta, numeroase idei, ca cele despre necesitatea organizării pe baze echitabile și reciproc avantajoase a relațiilor economice dintre țările înapoiate și cele dezvoltate, a depășirii împărțirii țărilor în industriale și agricole, despre rolul diferitelor organizații și organisme internaționale în asigurarea desfășurării normale a relațiilor economice internaționale ș.a. au și în zilele noastre puternice rezonanțe, cînd problemele organizării corespunzătoare a interdependențelor economice dintre state, ale dezvoltării independente și progresului multilateral al fiecărei națiuni se pun cu deosebită acuitate.

NOTE

[1] În prezentarea opiniilor privind această problematică avem în vedere, desigur, faptul că aspecte ale relațiilor externe, inclusiv economice, ale României în perioada dată sînt tratate în numeroase lucrări și studii, cum sînt: V. Bozga, *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, Edit. Academiei București, 1975; I. Talpeș, *România în fața expansiunii Germaniei naziste și a atacurilor revizioniste* (30 septembrie 1938—13 aprilie 1939), în „Revista de istorie", nr. 9, 1976 (în continuare revista va fi menționată prescurtat: R.I.); N. Dascălu, I. Gavrilă, *Adaptarea comerțului exterior al României la condițiile perioadei de trecere de la război la pace* (1919—1921), în R.I. nr. 6, 1980; V. Bozga, *Condițiile penetrației capitalului străin în România în primul deceniu după Marea Unire din 1918*, în R.I. nr. 6, 1981; I. Saizu, *Politica economică a României între 1922 și 1928*, Edit. Academiei, București, 1981; V. Moisuc, *Anul 1918 în istoria românilor. Puncte de vedere*, în R.I., nr. 5, 1981; I. M. Oprea, *Apărarea suveranității naționale a României la Conferința păcii de la Paris (1919—1920)*, în R.I., nr. 12, 1981; I. Puia, *Relațiile economice externe ale României în perioada interbelica*, Edit. Academiei, București, 1982; Gh. Buzatu, *Petrolul — o dimensiune a relațiilor externe ale României în perioada 1918—1921. Lupta împotriva penetrației monopolurilor străine*, în R.I., nr. 1, 1982; I. Scurtu, *Viața politică din România 1918—1944*, Edit. Albatros, București, 1982; V. Axenciuc, *Tendințe în structura economiilor naționale din sud-estul european între cele două războaie mondiale*, în R.I., nr. 9 și 11, 1984; L. Dandara, *România în viltoarea anului 1939*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1985; Profesorul Virgil Madgearu, *Evocări. Studii*, Edit. Academiei, București, 1987; C. Murgescu, *Mersul ideilor economice la români. Epoca modernă*, vol. I, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1987; M. Știrban, *Din istoria României 1918—1921. Probleme ale vieții politice, economice și sociale*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1987; V. Lipatti, *Balcanii ieri și azi*, Edit. politică, București, 1988; M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. 2, partea a 2-a, noiembrie 1933 — septembrie 1940, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1988; *Dezvoltare și modernizare în România interbelică 1919—1939*, Edit. politică, București, 1988, ș.a.

[2] P. Léon, *Histoire économique et sociale du monde*, tome 5, *Guerre et crises 1914—1947*, Volume dirigé par Georges Dupeux, Edit. Librairie Armand Colin, Paris, 1977, p. 241—242.

[3] G. N. Leon, *Imperialismul și echilibrul economiei naționale*, Edit. Tipografia Profesională, București, 1923, p. 5.

[4] *Ibidem*, p. 9—10.

[5] *Ibidem*, p. 15.

[6] Fr. Delaisi, *Les deux Europes*, Edit. Payot, Paris, 1929, p. 88.

[7] I. N. Angelescu, *Creditul și datoria publică a României Mari în legătură cu refacerea economiei mondiale*, în „Anale statistice și economice", an. II, nr. 1, ianuarie 1919, p. 1—2. În continuare această publicație va fi menționată prescurtat: A.S.E.

[8] V. N. Madgearu, *Organizarea comerțului exterior în epoca de tranziție*, Extras din „Arhiva pentru studiul și reforma socială", an I, nr. 1, București, 1919, p. 8—9.

[9] *Ibidem*, p. 13.

[10] *Ibidem*, p. 15.

www.dacoromanica.ro

[11] G. N. Leon, *op. cit.*, p. 8.

[12] G. Taşcă, *Situaţia financiară internaţională de după război.* Conferinţă ţinută la 2 Maiu 1924, în *Politica externă a României.* 19 prelegeri publice organizate de Institututul Social Român, f.a., p. 124.

[13] I. N. Angelescu, *Politica României în conflict cu politica economică imperialistă*, în A.S.E., an VI, nr. 7—8, iulie—august 1923, p. 114.

[14] *Ibidem*, p. 115.

[15] M. Constantinescu, *Politică economică aplicată*, vol. 1, Edit. «Tiparul românesc» S.A.R., Bucureşti, 1943, p. 29.

[16] *Ibidem.*

[17] *Ibidem*, p. 34.

[18] *Ibidem*, p. 35.

[19] V. N. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Edit. Independenţa economică, Bucureştii 1940, p. 269—270.

[20] *Ibidem*, p. 279.

[21] *Ibidem.*

[22] I. Răducanu, *Les pays balcaniques et la depression économique mondiale*, Bucureşti, 1932, p. 5.

[23] Idem, *Curs de ştiinţă şi legislaţie financiară*, Litografiat Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale, Bucureşti, 1942, p. 153.

[24] Idem, *Mijloacele de finanţare ale industriei în România*, în *Stabilizarea monetară şi cîteva probleme în legătură cu ea*, Edit. Imprimeriile statului, Bucureşti, 1928, p. 85. Iniţial studiul a apărut într-un număr consacrat României al publicaţiei „Manchester Guardian", din mai 1927.

[25] *Ibidem*, p. 86.

[26] I. Răducanu, *Expunere de motive în Senat*, în *Legea contractelor de muncă din 1929*, Biblioteca legilor uzuale adnotate, nr. 18, Bucureşti, 1929, p. 42.

[27] V. N. Madgearu, *Discurs rostit în şedinţa Senatului*, din 8 Martie 1929, la dezbaterile *Legii pentru organizarea şi administrarea pe baze comerciale a întreprinderilor şi avuţiilor publice*, în V. N. Madgearu, *Pentru apărarea avuţiei statului*, Edit. Atelierele «Adevărul» S.A., f. loc., 1934, p. 70—71.

[28] M. Manoilescu, *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*, Edit. Cugetarea — Georgescu Delafras, Bucureşti, 1942, p. 381—382.

[29] *Ibidem*, p. 382.

[30] C. Murgescu, *Mersul ideilor economice la români. Epoca modernă*, vol. I, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1987, p. 413.

[31] M. Manoilescu, *Forţele naţionale productive şi comerţul exterior. Teoria protecţionismului şi a schimbului internaţional*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 63.

[32] Idem, *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*, p. 79.

[33] C. Murgescu, *op. cit.*, p. 425, şi 468.

[34] N. P. Arcadian, *Industrializarea României*, ediţia II, Edit. Monitorul Oficial şi imprimeriile statului. Imprimeria naţională, Bucureşti, 1936, p. 9.

[35] În acest sens, vezi pe larg: *Enciclopedia României*, vol. IV, Edit. Monitorul Oficial şi Imprimeria naţională, Bucureşti, 1943, p. 443 şi urm.; V. Madgearu, *La politique économique exterieure de la Roumanie* (1927—1938), Edit. Institut international de coopération intelectuelle, Société des Nations, Paris, 1939, p. 19 — 21; Idem, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, p. 208 şi urm.

[36] V. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, p. 209.

[37] I. Răducanu, *Din politica financiară şi economică. Golurile bugetare — criza economică — standardizarea cerealelor*, Edit. Imprimeriile statului, Bucureşti, 1928, p. 17.

[38] Idem, *În apărarea cooperaţiei*, Edit. Imprimeria centrală, Bucureşti, 1935, p. 27.

[39] Idem, *Din politica financiară şi economică ...*, p. 17.

[40] G. Taşcă, *Îndrumarea economică în apărarea naţională.* Conferinţă ţinută la Universitatea liberă din Bucureşti, 1925, în G. Taşcă, *Probleme economice şi financiare*, Edit. Th. Doicescu, Bucureşti, 1927, p. 18.

[41] Idem, Noua îndrumare economică şi socială. *Lecţiunea de deschidere a cursurilor de doctorat la Academia de Înalte Studii Comerciale*, Decembrie 1932, în G. Taşcă, *Către o nouă îndrumare economică şi socială*, Edit. «Adevărul», Bucureşti, 1932, p. 29.

[42] M. Constantinescu, *Politică economică aplicată*, vol. 3, Edit. «Tiparul românesc» S.A.R., Bucureşti, 1943, p. 99 — 100.

[43] *Ibidem*, p. 100.

[44] *Ibidem*, p. 102 — 103.

[45] *Ibidem*, p. 137.

www.dacoromanica.ro

[46] Vezi : Dannie Heineman, Prefață, în Fr. Delaisi, *op. cit.*, p. 9.
[47] *Ibidem*, p. 10 și 11.
[48] *Ibidem*, p. 15.
[49] Fr. Delaisi, *op. cit.*, p. 23, 27 și 28.
[50] I. Răducanu, *Economia europeană în cadrul economiei mondiale*, în „Independența economică", nr. 3 — 4, 1931, p. 176.
[51] *Ibidem*, p. 170.
[52] I. Răducanu, *Curs de Istoria doctrinelor economice*, Editor Traian Stanciu, București, 1931, p. 52.
[53] Idem, *Cîteva aspecte ale depresiunii economice mondiale*, Edit. Imprimeria națională, București, 1933, p. 5.
[54] Idem, *Economia europeană în cadrul economiei mondiale*, în *loc. cit.*, p. 177.
[55] Idem, *Aspectul actual al științelor economice*, în I. Răducanu, Gr. Mladenatz, *Curente economice actuale*, București, 1934, p. 15.
[56] *Ibidem*, p. 8.
[57] I. Răducanu, *Economia sud-estului european*, Edit. Imprimeria națională, București, 1939, p. 7.
[58] *Idem, Criza agricolă în agricultura românească.* Raport prezentat Comitetului Economic al Societății Națiunilor, noiembrie 1930, Edit. Imprimeriile statului, București, 1931, p. 14.
[59] Idem, *Criza agricolă mondială.* Expunere făcută la Conferința experților agricoli, Geneva, ianuarie, 1930, Edit. Imprimeriile statului, București, 1932, p. 7.
[60] V. N. Madgearu, *Bazele nouei politici economice.* Cuvîntările rostite de domnul Virgil Madgearu — Ministrul Industriei și Comerțului — cu prilejul votării *Legii pentru organizarea și administrarea, pe baze ecomerciale, a întreprinderilor și avuțiilor publice* și *Legii pentru modificarea Legii minelor din 4 iulie 1924*, Edit. Atelierele grafice Socec & Co., S. A., București, 1929, p. 102.
[61] Idem, *Le Traitement préférentiel et l'entente économique regionale*, Edit. «Cartea românească», București, f. a., p. 3.
[62] Idem, *Armistice douanier. Discours prononcé à la Conférence préliminaire en vue d'une action économique concertée*, le 19 février 1930, în *op. cit.*, p. 5.
[63] *Ibidem*, p. 9.
[64] V. Madgearu, *La collaboration des pays agricoles européens. Discours prononcé à la Conférence internationale agricole de Varsovie*, le 28 août 1930, în *loc. cit.*, p. 17.
[65] *Ibidem*, p. 20.
[66] V. Madgearu, *L'Europe agricole devant la Société des Nations. Discours prononcé à la XI-e Assemblée de la S.D.N.* le 1-er Octobre 1930, Edit. Imprimerie Lahure, Paris, 1930, p. 21.
[67] *Ibidem*, p. 20.
[68] I. Răducanu, *Les pays balcaniques et la depression économique mondiale*, p. 7 și 8.
[69] *Idem, Politica noastră comercială*, Extras din buletinul nr. 6 — 7, anul al VIII-lea, al Uniunii camerelor de comerț și industrie, București, 1932, p. 17.
[70] Idem, *Aspecte din viața economică a țărilor din Balcani*, în I. Răducanu, *România în cadrul vieții economice din Balcani*, București, 1936, p. 62.
[71] *Ibidem*, p. 61 și 63.
[72] *Ibidem*, p. 68.
[73] *Ibidem*, p. 66.
[74] *Société des Nations, Politique comerciale entre les deux guerres : propositions internationales et politique nationales*, Edit. Imprimerie de la Tribune de Genève, Genève, 1942, p. 93.
[75] P. Léon, *op. cit.*, p. 364.
[76] *Ibidem*, p. 367.

LES OPINIONS DES ÉCONOMISTES ROUMAINS DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES CONCERNANT L'INTÉGRATION DE NOTRE PAYS DANS LE CIRCUIT ÉCONOMIQUE INTERNATIONAL

Résumé

L'étude examine les opinions formulées dans la période mentionnée par de nombreux économistes roumains au sujet de la participation de notre pays à la division internationale du travail et, par là même, au

www.dacoromanica.ro

circuit économique international. Ces opinions sont analysées et présentées en corrélation avec les circonstances économiques, sociales, politiques et nationales historiquement déterminées de cette période, avec les problèmes soulevés par le redressement économique d'après la première guerre mondiale, par l'essor économique, par la crise économique des années 1929—1933 et l'approche de la deuxième guerre mondiale, ce qui, d'une manière ou d'une autre, a fini par marquer ces opinions.

Sur la multitude des problèmes abordés, l'auteur a essayé de sélectionner les aspects les plus représentatifs de la pensée socio-économique bourgeoise, avec ses nombreuses nuances relevant de la théorie ou de la pratique, concernant l'intégration adéquate de l'économie roumaine dans le circuit économique européen, et, implicitement, mondial, aspects qui ont influencé les préoccupations actuelles pour l'organisation et le déroulement des relations économiques internationales.

www.dacoromanica.ro

EVOLUȚIA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI MARI ÎNTRE 1919—1939 ÎN VIZIUNEA DIPLOMAȚIEI S.U.A. (I)

NICOLAE DASCĂLU

Cercurile oficiale americane au manifestat un interes constant pentru cunoașterea situației economice a României întregite mai ales datorită potențialului economic sporit al țării. În această direcție fără îndoială că reprezentanțele diplomatice ale Statelor Unite în România, legația și consulatele, au fost principala sursă de informare. Încă din toamna anului 1920 Departamentul de Stat cerea legației din București să întocmească rapoarte periodice privind situația economiei românești. Primind această sarcină, însărcinatul cu afaceri, Bailey, raporta la 14 septembrie 1920 că nu dispunea de personalul necesar pentru a elabora notele solicitate dar sugera a se cere de la Departamentul de Război excelentele rapoarte economice întocmite de atașatul militar, locotenent-colonelul Poillon .[1] Argumentul invocat nu a fost luat în considerație de secretarul de stat care, la 4 noiembrie 1920, revenea imperativ asupra cererii, apreciind că legația este în măsură de a elabora rapoartele economice cerute .[2]

Cum legația întîrzia totuși a trimite rapoartele cerute, în ianuarie 1921 Departamentul de Stat trimitea un nou mesaj legației de la București subliniind că este de cea mai mare importanță a se trimite rapoarte privind situația economiei românești [3]. Departamentul de stat cerea adesea informații în probleme bine precizate, care interesau îndeaproape cercurile americane. Astfel, în aprilie 1921 secretarul de stat solicita legației din București precizări în legătură cu intenția guvernului român de a institui monopolul de stat asupra petrolului .[4]

Într-adevăr, Adunarea deputaților adoptase o lege în acest sens, o copie tradusă în engleză fiind trimisă de legația americană la Washington.[5] Totodată, legația a început a trimite o serie de rapoarte asupra situației industriei petroliere românești care interesa în primul rînd oamenii de afaceri americani.[6] Un asemenea raport, din septembrie 1921, a fost în mod special apreciat de Departamentul de Stat care cerea legației a informa prompt și pe viitor asupra problemelor economice românești mai importante și mai ales în problemele petroliere.[7]

Evident că și Departamentul comerțului al S.U.A. era preocupat a cunoaște situația economică românească. Pe lîngă informațiile periodice furnizate de atașatul comercial, subordonat acestui minister, mai erau trimiși ocazional și experți care să cerceteze direct situația economică a țării. Astfel, în septembrie 1921 Departamentul Comerțului trimitea în misiune temporară la București pe Louis E. van Norman care era șef de secție în minister dar care anterior fusese atașat comercial al S.U.A. în România .[8] În baza informațiilor culese pe diverse canale, Departamentul

„Revista de istorie", tom 42, nr. 4, p. 367—380, 1989

www.dacoromanica.ro

Comerţului a şi tipărit în 1924 un ghid economic al României ce prezenta în cele peste 150 de pagini, o imagine cuprinzătoare şi realistă, asupra economiei româneşti [9]. Ideea unei asemenea lucrări a fost fără îndoială preluată de la englezi care în 1921 au publicat un amplu raport asupra condiţiilor economice ale României [10]. Lucrarea a apărut, cu completări, şi în 1922 [11].

Aşadar, imediat după încheierea primului război mondial, la Washington a existat o reală preocupare în cercurile Departamentului de Stat şi ale Departamentului Comerţului pentru cunoaşterea situaţiei economiei româneşti. În aceasta trebuie să descifrăm interesul cercurilor de afaceri americane, a celor petroliere mai ales, pentru piaţa românească. Principalul canal de informare al Washington-ului a fost desigur cel diplomatic : legaţia şi consulatele americane care procurau datele necesare pe diverse căi. Una dintre acestea a fost legătura cu oficialităţile româneşti. Iată doar cîteva exemple în această direcţie.

În iunie 1922 ministrul de externe al României l-a informat pe însărcinatul cu afaceri al S.U.A., Marriner, că s-au făcut progrese în negocierile cu englezii legate de consolidarea bonurilor de tezaur deţinute de particulari, precizînd că guvernul român doreşte a releva astfel celui american că se fac eforturi pentru consolidarea situaţiei financiare [12]. Informaţia a fost verificată de diplomatul american printr-o intervenţie la legaţia britanică [13]. Iar la 24 iunie 1922 Marriner informa Departamentul de Stat că Parlamentul român votase în ziua anterioară legea pentru consolidarea datoriei flotante a României în Anglia [14].

La începutul lunii decembrie 1922 însărcinatul cu afaceri al Statelor Unite solicita ministrului de externe al României informaţii în legătură cu intenţia guvernului liberal de a naţionaliza resursele subsolului. Duca a precizat intenţiile cabinetului subliniind că proiectul vizează respectarea drepturilor existente şi stabilirea egalităţii de tratament a capitalului străin cu cel naţional [15]. Legislaţia veche, în materie de exploatare a petrolului mai ales, fusese comunicată Departamentului de Stat de către consulatul general din Bucureşti încă din primăvara anului 1922 [16]. Evident, oficialităţile române comunicau doar informaţiile economice care nu aveau caracter secret. Astfel, în noiembrie 1925 cînd ministrul Statelor Unite la Bucureşti, Culbertson, a solicitat lui Duca precizări în legătură cu un recent semnat acord de plăţi cu Marea Britanie, i s-a răspuns că documentul era secret, detalii putînd fi cerute direct la Londra.

Ştiri de natură economică erau procurate şi de diplomaţi americani acreditaţi în alte ţări. Astfel, în noiembrie 1925 ataşatul militar al S.U.A. în Suedia a discutat cu ministrul plenipotenţiar al României, Pâclianu, situaţia economică a ţării. Informaţiile oferite de diplomatul român, însoţite de statistici tipărite privind populaţia, căile de comunicaţie şi producţia agricolă a României, au fost transmise la Washington [17].

Acest canal, extern am spune, a fost totuşi arareori utilizat. Sursa principală de informare rămîne oficiul diplomatic al S.U.A. la Bucureşti. În special Serviciul consular solicita constant autorităţilor competente româneşti, Ministerului de Externe şi Ministerului Industriei şi Comerţului, date de natură economică. Multe din aceste date erau furnizate de buletinul oficial al Ministerului Industriei şi Comerţului (M.I.C.) anume „Corespondenţa Economică", ce apărea bilunar şi avea şi o ediţie în

www.dacoromanica.ro

limba franceză. Încă din iunie 1927 Consulatul american a solicitat la M.I.C. completarea colecției din „Correspondance Economique" și încheierea pe viitor a unui abonament la această „foarte utilă publicație" [18]. Alte informații erau cerute direct la M.I.C. De pildă, în iunie 1922 Consulatul general solicita date privind industria zahărului în România. M.I.C. a trimis un document pe această temă. [19] Sau, în noiembrie 1923 Consulatul solicita date complete privind comerțul exterior românesc ca urmare a promisiunii făcute de ministrul de resort, Tancred Constantinescu, într-o întrevedere cu Louis van Norman. Statistica cerută, privind anii 1921—1922, a fost trimisă apoi de Consulat la Washington .[20]

Alături de informațiile culese pe cale oficială diplomații americani au recurs adesea la formarea unei imagini proprii prin efectuarea unor călătorii în țară. Astfel, în noiembrie 1925 ministrul Statelor Unite la București Culbertson a vizitat Basarabia și în baza impresiilor culese a elaborat un raport în care evidenția importanța economică deosebită a regiunii pentru România .[21] În anul următor, în lunile iulie — septembrie 1926, același Culbertson a intreprins un adevărat tur al țării, pe ruta : București, Valea Prahovei, Transilvania, Banat, Dobrogea, Basarabia, Bucovina. [22] Ca urmare a informațiilor culese și cu aceste prilejuri Culbertson a început elaborarea unei ample lucrări despre România în care accentul este pus pe situația economică și descrierea geografică. Din nefericire, lucrarea nu a fost terminată, fiind conservată în arhiva personală a diplomatului american [23].

Un alt diplomat american, S. Fouché, a vizitat cu mașina, în ianuarie 1925, Dobrogea iar în septembrie 1927 Basarabia [24]. Impresii personale privind situația economică în anii marii depresiuni avem de la Wilson care, în mai 1931, a vizitat estul și nordul României cu automobilul. Cu acest prilej diplomatul american a constatat că situația materială a țăranului român nu era atît de gravă cît se spunea. În acest context Wilson aprecia că reforma agrară din 1921, chiar dacă a împiedicat utilizarea mașinilor agricole ca urmare a divizării marii proprietăți, se vădea utilă în vremea crizei : „Pentru vremuri ca cele de azi în care vînzarea produselor agricole nu e posibilă și profitabilă, țăranii o duc mult mai bine ca muncitorii pentru că pămîntul le oferă toate cele necesare" [25].

Presa românească, cea de specialitate mai ales, a fost o importantă sursă de informare asupra politicii economice și a conjuncturii economiei naționale. Exemplele fiind foarte numeroase, ne vom limita la cîteva cazuri doar, menționînd și comentariile adiacente. În august 1919 în legătură cu un articol din „L'Independance Roumaine" din 3 august, însărcinatul cu afaceri al S.U.A. sublinia ponderea relativ redusă a capitalului străin în economia românească [26]. Analizînd statistica producției agricole publicată în februarie 1921, consulul american la București considera că cifrele sînt neîndoielnic exagerate, situația economică a țării fiind foarte dificilă [27]. În schimb, în aprilie 1922, în legătură cu o statistică agricolă publicată în „Viitorul" într-un raport se sublinia : „Aceste statistici sînt de un interes special datorită multiplelor discuții și a evaluărilor diferite asupra rezultatelor reformei agrare revoluționare aplicate vara trecută",[28].

Legat de un articol apărut în „Universul" din 7 iulie 1922, însărcinatul cu afaceri, Jay, consemna condițiile naționalizării unor societăți

www.dacoromanica.ro

pe acţiuni cu capital străin din teritoriile unite cu ţara în 1918.[29] Un articol apărut în ediţia din 18 ianuarie 1923 a cotidianului „Dimineaţa", în legătură cu progresele consolidării bonurilor de tezaur, era apreciat de van Norman ca reflectînd situaţia reală.[30] Raportul şi articolul respectiv au fost citite cu interes de Departamentul de Stat care a transmis copii la ambasadele americane de la Londra, Paris şi Roma, cerînd totodată ca legaţia de la Bucureşti să urmărească cu mare atenţie problema împrumuturilor externe româneşti.[31]

Noul tarif vamal al României, din aprilie 1927, precum şi articole din presă privind elementele noi, erau transmise la Washington imediat după publicare [32]. O declaraţie a lui Vintilă Brătianu în legătură cu politica petrolieră, apărută în „Moniteur du Pétrol Roumain" era comunicată Departamentului de Stat în aprilie 1927.[33] Articolul *O falsă politică de prestigiu* apărut în „Argus" la 15 octombrie 1927 era apreciat de Culbertson ca fiind foarte realist [34]. În fine, numărul special al ziarului „Manchester Guardian" din 28 noiembrie 1929, era considerat de Wilson ca fiind foarte interesant, bine pregătit şi oferind cititorilor o imagine completă şi corectă asupra realităţilor politice, economice şi sociale româneşti. Ediţia specială, considera Wilson, era neîndoielnic finanţată de guvernul român, dar datele şi faptele menţionate erau corecte şi redactate „într-un surprinzător stil sobru, obiectiv şi fără exagerări" [35].

O serie de instituţii sau asociaţii americane specializate au solicitat, de obicei prin intermediul Departamentului de stat, diverse informaţii asupra economiei româneşti. Astfel, Asociaţia naţională a producătorilor de lînă din S.U.A. solicita, în noiembrie 1921, date privind producţia de profil a României în vederea includerii în „Annual Wool Review" [36]. Institutul geologic al S.U.A. (Geological Survey of the U.S.A.) a solicitat, prin intermediul Departamentului de Stat, date privind resursele şi producţia de minerale a României, pentru includerea în publicaţiile de specialitate, Arhiva conservă actele privind această problemă din anii 1921 şi 1922 [37]. Biroul legislaţiei comerciale, din cadrul Departamentului Comerţului, a cerut în primăvara lui 1922 completarea unui chestionar privind legislaţia de profil a României. Solicitarea a fost rezolvată de Consulatul din Bucureşti care, în iunie 1922, trimitea datele cerute precum şi un exemplar din Codul maritim şi fluvial român ce includea şi codul comercial, modelul după care fusese elaborat fiind codul similar italian [38].

O sursă importantă de informare a legaţiei americane din Bucureşti în materie de petrol a fost directorul Societăţii „Româno-Americană", Hughes. Acesta trimitea legaţiei sinteze privind industria petrolieră, legislaţia de profil, verifica statisticile avansate de oficialităţile române sau pregătea prognoze privind politica petrolieră a ţării.[39] De altfel, şi unele instituţii sau întreprinderi româneşti trimiteau legaţiei diverse materiale de informare. Aşa de exemplu, în ianuarie 1921 Banca Marmorosch—Blank trimitea legaţiei un studiu propriu privind forţele economice şi financiare ale ţării [40]. Creat în septembrie 1927, Institutul Economic Românesc informa şi legaţia S.U.A. că-i va furniza regulat publicaţiile sale privind dezvoltarea economică a ţării şi solicita sprijin pentru contactele cu cercurile de afaceri americane.[41] În fine, chiar legaţia română din Washington difuza diverse broşuri privind conjunctura economiei româneşti [42]. Nu trebuie omis nici canalul destul de important al furni-

www.dacoromanica.ro

zării de informații de către diverși specialiști americani sosiți în România pentru prospectarea pieței. Asemenea reprezentanți, ca de pildă, Charles Spratt care a stat în România 18 luni ca trimis al unei firme din New York, au elaborat la încheierea misiunii lor rapoarte cît se poate de interesante[43].

Așadar, oficialitățile americane au dispus de multiple canale de informare ce adesea se completau reciproc, pentru a se informa asupra situației economice românești. În acest fel se contura un tablou de ansamblu cuprinzător, necesar în formularea politicii economice americane față de România ce avea la bază necesitatea recuperării datoriilor de război românești cît și satisfacerea presiunilor cercurilor particulare, a celor din industria petrolieră mai ales, pentru participarea la exploatarea resurselor naturale ale țării și transformarea acesteia într-o piață de desfacere.

Informațiile culese au permis, concret, cunoașterea politicii economice a diverselor guverne ale României, schițarea unei imagini de ansamblu asupra economiei țării cît și conturarea situației principalelor ramuri. În acest context un loc important a revenit cunoașterii politicii economice a României. O latură importantă a acesteia în timpul guvernării liberale a fost legată de intenția de naționalizare a resurselor subsolului. În septembrie 1919 deja menționata Societate „Româno—Americană" înainta legației S.U.A. un protest pe marginea decretului —lege din 12 septembrie 1919 privind acordarea de concesionări de terenuri petroliere. Analizînd conținutul actului normativ respectiv, însărcinatul cu afaceri american considera că aplicarea prevederilor acestuia putea afecta serios interesele străinilor [44]. Delegați ai unor companii străine nu au întîrziat, de altfel, a cere explicații de la M.I.C [45]. Legislația petrolieră fiind foarte cuprinzătoare în anii 1919—1920 datorită conjuncturii generale și a importanței mereu crescînde a acestui combustibil, ea constituie obiectul unui memorandum special pregătit de legația americană [46].

Măsurile protecționiste ale guvernului liberal au fost apreciate a prejudicia interesele marelui capital străin. În urma decretului din 18 aprilie 1920 care interzice exportul de petrol de către companiile străine din România, Departamentul de Stat a sugerat un protest comun al reprezentanților marilor puteri interesate. Într-o telegramă din 9 februarie 1921 sub-secretarul de stat Colby releva preocuparea guvernului american de a stopa tendința cabinetului român de a naționaliza proprietățile americane din țară fără o compensație adecvată [47]. Pentru a cunoaște mai precis situația, însărcinatul cu afaceri al S.U.A. discută cu reprezentanții Societății „Româno—Americană". Aceștia consideră însă că, pentru moment, legația nu trebuie să intervină pe lîngă guvernul român [48]. Una din cauzele acestei atitudini derivă din constatarea, făcută și de legație, că existau încă personalități și cercuri de afaceri care insistau ca refacerea economică a țării să se facă cu participarea capitalului străin. Unica opoziție serioasă în acest sens pornea de la liberali care lansaseră lozinca „prin noi înșine" [49].

Formarea guvernului liberal, în primăvara anului 1922, a fost urmată de adoptarea treptată a unei serii de măsuri care au pus în practică politica economică liberală cunoscută. Începuturile au fost făcute prin naționalizarea, în iulie 1922, a societăților foste inamice din teritoriile unite

www.dacoromanica.ro

în 1918 [50]. Ministrul american consemna la 11 iulie că există semne de extindere a politicii de naţionalizare şi în vechiul regat ceea ce va obliga la retragerea capitalului străin. Activitatea comisiei de naţionalizare părea a fi condusă de lozinca „România pentru români". Totuşi, aprecia Jay, politica de naţionalizare nu se putea generaliza curînd deoarece interveneau amînările specifice românilor iar, pe de altă parte, se cerea a fi menajat capitalul străin pentru a nu agrava mai mult criza financiară [51].

Departamentul de stat cerea legaţiei din Bucureşti, în august 1922, informaţii în legătură cu politica de naţionalizare preconizată de guvernul liberal [52]. Răspunsul a fost că nu se adoptase încă nici o decizie în acest sens, singurul suporter ardent al măsurii fiind ministrul de finanţe, Vintilă Brătianu. Acesta, în opinia lui Jay, nu avea şanse de succes şi deci nu era de aşteptat nici o acţiune imediată [53]. În domeniul comerţului exterior erau însă adoptate măsuri multiple care tindeau la asigurarea unei balanţe active [54]. Iar pentru crearea de societăţi pe acţiuni cu capital străin sau înfiinţarea de filiale ale unor firme internaţionale au fost iniţiate amendamente ale vechilor legi cu scopul evident de a proteja capitalul naţional [55]. În noiembrie 1922, în legătură cu pregătirea proiectului de Constituţie, problema naţionalizării subsolului a revenit în actualitate. Consulul general american, Palmer, informa Departamentul de Stat că linia preconizată era asigurarea proprietăţii de stat asupra resurselor subsolului dar cu respectarea drepturilor deja dobîndite [56].

Elaborarea şi discutarea proiectului de constituţie a provocat o vie agitaţie în toată ţara. Prezentat celor două camere, simultan, la 8 martie 1923, proiectul liberal a întîmpinat criticile vehemente ale opoziţiei care a declanşat acţiuni de obstrucţie. Şedinţele din Cameră mai ales erau atît de agitate încît la cea din 9 martie 1923 un număr de 15 deputaţi au fost expulzaţi din sală. Însărcinatul cu afaceri al S.U.A., Marriner, a asistat la şedinţa din 12 martie care a fost mai liniştită deşi toate coridoarele erau pline de poliţişti. În opinia diplomatului american reacţia opoziţiei era foarte copilărească deoarece urmărea a declanşa sancţiuni menite „a ilustra arbitrariul guvernării liberale". Straniul contrast al prevederilor proiectului, aprecia Marriner, „ce oscilau între crearea unui gen de camere a lorzilor constituită din politicieni retraşi, şi naţionalizarea subsolului, făcea foarte dificilă menţinerea unei linii de conduită unice a opoziţiei pentru combaterea proiectului". Diplomatul american avea certitudinea că guvernul va reuşi să adopte proiectul [57]. Într-adevăr, la 26 martie proiectul a fost adoptat de Cameră, la 27 de Senat iar la 28 martie a fost sancţionat de rege. Votarea noii Constituţii s-a făcut totuşi în condiţiile în care majoritatea reprezentanţilor opoziţiei nu au participat la vot. Între alte prevederi, Constituţia insera la articolul 19 principiul naţionalizării subsolului şi a resurselor minerale iar la articolul 20 şi naţionalizarea căilor navigabile pe apă, a căderilor de apă. Chestiunea exproprierii de noi terenuri arabile sau păduri era preconizată doar ca măsură de extremă necesitate (art. 32). Analizînd prevederile de natură economică ale Constituţiei, Marriner sublinia că partidele din opoziţie vedeau în aceste stipulaţii intenţia liberalilor de a dobîndi controlul asupra resurselor naturale şi a finanţelor ţării [58].

Ataşatul militar al S.U.A. la Bucureşti aprecia că naţionalizarea subsolului ar putea fi un lucru bun pentru România deşi era în măsură

www.dacoromanica.ro

de a genera și stimula corupția. Totodată, colonelul Poillon considera că reforma agrară va ruina agricultura românească deoarece mica proprietate nu putea asigura mari recolte de cereale. Pe de altă parte, Poillon estima că o mare problemă pentru statul român era asimilarea minorităților naționale din noile provincii. În acest context, colonelul american pronostica că în următorii 15 ani România Mare se va dezintegra, statul român revenind la frontierele din 1914 [59].

Aplicarea legii reformei agrare în Basarabia a fost urmărită îndeaproape de legația americană deoarece între expropriați s-a aflat și un cetățean al S.U.A. Legația fiind informată că în octombrie 1920 guvernul român a semnat acordul de a despăgubi proprietarii francezi și englezi din Basarabia expropriați, cu plata valorii reale a terenurilor, cerea Departamentului de Stat a solicita același tratament pentru conaționalul lor. Cu această ocazie, legația înainta Departamentului de Stat un memorandum asupra prevederilor legii agrare și a mecanismului ei de aplicare, precum și notele verbale ale legațiilor Franței și Marii Britanii la București care confirmau acordul de despăgubire menționat [60].

Pentru aplicarea principiului constituțional al naționalizării subsolului s-a elaborat proiectul faimoasei legi a minelor. Imediat după aflarea conținutului proiectului, legația S.U.A. a înaintat Ministerului de Externe al României o notă de protest în care se sublinia că documentul era în măsură de a afecta serios interesele producătorilor americani de petrol cu investiții în industria românească. Prevederile legii erau apreciate a fi discriminatorii și nesatisfăcătoare. Raportînd Departamentului de Stat despre această inițiativă Jay preciza că se pot aduce obiecțiuni la majoritatea clauzelor proiectului de lege și cerea a asocia la protest pe colegii săi francezi, englezi și olandezi deși aceștia nu păreau prea îngrijorați [61]. De altfel, în discutarea proiectului legii minelor în Senat, în mai 1924, s-au adus o serie de modificări importante, care au atenuat parțial îngrijorarea diplomaților americani [62].

În optica oficialităților americane chiar și efectele interne ale politicii economice a guvernelor românești erau în măsură de a releva caracterul negativ al acesteia. Analizînd condițiile sociale și nivelul de trai al românilor în anii 1919—1923, cousulul general Palmer releva efectele deosebite ale primului război mondial la acest nivel. Unirea din 1918 a schimbat complet înfățișarea României, care avea un teritoriu și o populație mărită dar și probleme sociale corespunzătoare. Instabilitatea economică postbelică a generat creșterea prețurilor la toate produsele și a dus la tulburări sociale. Numai în anul 1923, în decembrie față de ianuarie, prețurile la produsele alimentare au crescut de 40 de ori, deși existau mari diferențe de la o regiune la alta. Condițiile de muncă, nesatisfăcătoare, nu au putut fi ameliorate substanțial prin măsuri legislative. De aici și cîteva trăsături, definitorii în opinia diplomatului american, ale evoluției României postbelice: criză economică, instabilitate socială și nivel de trai scăzut [63].

Responsabilități serioase pentru această situație reveneau mai ales liberalilor care au dominat viața politică a epocii. Analizînd rolul Partidului Național Liberal în viața economică a țării, Culbertson constată „legătura surprinzătoare" între forțele politice și cele economice ale țării, care se sprijineau reciproc pentru consolidarea lor și spre profitul libera-

www.dacoromanica.ro

lilor ce dominau scena. De aici și întrebarea diplomatului american dacă nu cumva sprijinirea lansării unor împrumuturi externe românești nu ar fi mai profitabilă pentru liderii liberali decît țării. Într-adevăr, în sistemul bancar, în industrie și comerț așa cum reieșea din tabelul întocmit, liberalii aveau poziții determinante. Practic toate ramurile economice de bază erau controlate de liberali: de la marile uzine Reșița la căile ferate și pescăriile din Deltă. Ca urmare, lozinca „prin noi înșine" nu urmărea atît a salva România de imperialismul străin cît a crea un imperialism național spre profitul liberalilor și consolidarea poziției politice a partidului lor. În opinia ministrului plenipotențiar al Statelor Unite, liberalii au lucrat conștient pentru dobîndirea independenței economice și politice a României, în care scop au creat un sistem de organizare economică, similar cu cel din Occident, pe care-l controlau și care le asigura o situație privilegiată. Controlînd viața economică, liberalii dominau și viața politică. Se putea însă, considera Culbertson, ca liberalii să fi mers prea departe și, într-o bună zi, forțele propriului lor sistem de exploatare să se întoarcă temporar împotriva lor [64].

La începutul anului 1926 liberalii acceptă a aduce unele modificări legii minelor [65]. Este un bun prilej pentru legația americană de a sintetiza prevederile și aplicarea legii minelor, de a releva efectele acesteia asupra intereselor americane, mai ales în legătură cu faimosul sindicat internațional al petrolului O.P.Q. creat în 1921 tocmai pentru a acapara exploatarea petrolului românesc [66].

Aspectele sociale sînt consemnate și în rapoartele consulatului Statelor Unite la Constanța. Astfel, în iunie 1923, sînt semnalate greve ale docherilor din Constanța [67] iar în noiembrie 1925 agitații în rîndul acelorași docheri ca urmare a condițiilor grele de muncă [68]. Acestea sînt de altfel obiectul unor sinteze speciale ale diplomaților americani care, în baza unor surse diverse, întocmeau rapoarte anuale privind situația forței de muncă în România [69].

La începutul anului 1927 viața economică a României era marcată de necesitatea unor împrumuturi externe, de modificarea tarifului vamal ca și de efectele fluctuației leului. Aspectul din urmă era interpretat de Culbertson ca un semn al bolii economice, al incapacității guvernului de a-i găsi o soluție viabilă. România a încercat a copia politica financiară a Franței, prin imitarea stabilizării inițiată de Poincaré. Dar, sublinia diplomatul american, România nu dispunea de suficiente rezerve pentru a relua plata în aur. Eșecul tentativei lui V. Brătianu este relevat chiar de fluctuația cursului leului. Consecința a fost scumpirea vieții și grevarea exportului. De aici și necesitatea unor soluții realiste pentru plasarea leului pe baze sănătoase, stabilizate [70].

Începutul lunii aprilie 1927 a fost dominat, la nivel economic, de discuțiile asupra adoptării unei noi politici comerciale. Comentariile presei erau însă vagi, deoarece prevederile noului tarif vamal nu erau încă cunoscute, iar declarațiile oficiale cît se poate de evazive. În aceste condiții Culbertson a discutat problema cu subsecretarul de stat Manoilescu, de la Finanțe, și care părea a fi inițiat, după exemplul Franței, noua orientare. În urma discuției diplomatul american schița următoarele trăsături ale noii politici comerciale românești: 1) ridicarea tarifelor

www.dacoromanica.ro

vamale, mai ales la produsele industriale, cu un evident scop protecționist; 2) crearea unor limite, minime și maxime, la tarifele vamale a unor produse; 3) instituirea unor taxe cu regim rezervat, a căror cuantum putea fi schimbat prin decrete regale; 4) aplicarea limitată la unele produse doar, a clauzei națiunii celei mai favorizate. Întîrzierea punerii în aplicare a acestor principii se datora, în opinia lui Culbertson, opoziției celorlalte ministere economice. Din punctul de vedere al intereselor Statelor Unite era reținută afirmația lui Manoilescu cu privire la aplicarea limitată a clauzei națiunii celei mai favorizate pentru crearea unui regim protecționist. În aceste condiții Culbertson a înaintat Ministerului de Externe român o notă prin care solicita aplicarea în continuare a clauzei națiunii celei mai favorizate în raporturile cu S.U.A., pînă la încheierea unei noi convenții comerciale bilaterale." Deși profețiile sînt periculoase mai ales în cazul României, aprecia Culbertson, sper că inițiativele mele timpurii vor duce la obținerea asigurării că interesele americane vor fi protejate și chiar garantate prin aplicarea tarifelor vamale minime" [71].

Ministrul de Finanțe, V. Brătianu, a rostit la 15 aprilie 1927 un discurs asupra politicii petroliere a României. Analizînd textul Culbertson constata că demnitarul liberal se pronunță pentru aplicarea necondiționată a legii minelor și chiar pentru extinderea principiului naționalizării. Totuși anumite nuanțe păreau a indica diplomatului american că situația nefavorabilă a industriei petroliere românești va determina aplicarea moderată a legii minelor care, evident, nu a dus la prosperitatea scontată. Într-adevăr, multe din companiile naționalizate nu au putut procura capitalul necesar pentru valorificarea concesiunilor primite, de unde și încercarea proprietarilor de a găsi căi de ocolire a legii minelor [72].

Situația economică a României la începutul anului 1928 era departe de a fi optimistă ca urmare a politicii eronate a liberalilor, considera Culbertson. Creditul băncilor era epuizat, industria nu dispunea de capital iar pentru agricultură nu se adoptase nici o măsură constructivă. Comerțul era zguduit de multe falimente iar costul vieții în continuă creștere. Chiar și intreprinderile economice controlate de liberali erau într-o fază de criză. Confruntați cu această situație economică, care avea efecte politice liberalii au încercat a soluționa problemele nerezolvate în raporturile cu alte state și de a obține un împrumut extern. Pentru a atinge obiectivul din urmă Titulescu negocia la Paris iar V. Brătianu a discutat cu Culbertson posibilitatea unui împrumut pe piața americană [73].

Eșecul evident al politicii economice liberale era exagerat chiar de către opoziție. În special țărăniștii produceau agitație și exercitau presiuni pentru preluarea puterii, promițînd și o nouă politică economică. Aceasta consta în măsuri de reorganizare prin deschiderea pieței românești capitalului străin, modificarea legii minelor și o nouă legislație bancară. În acest context Culbertson face unele aprecieri generale privind poziția României: aflată la frontiera dintre două lumi, Orientală și Occidentală, prin trecutul moral, social și politic ea era bizantină și turcă. Aceasta nu însemna însă afirmarea superiorității Vestului asupra Estului deoarece la nivel cultural poporul român era un model foarte interesant. În fapt, aprecia diplomatul american, societatea românească era divizată de cele două concepții de viață, orientală și occidentală, care genera o luptă, între grupuri și chiar în sufletul românilor. De aici și „paradoxul caracterului românilor" considera Culbertson [74].

www.dacoromanica.ro

Formarea guvernului naţional-ţărănist, la sfîrşitul anului 1928, a adus un fel de revoluţie economică pentru România în optica consulului american J. Rives Child. Chiar în programul electoral ţărănist s-au făcut referiri la redresarea agriculturii, abolirea diferitelor restricţii vamale, ameliorarea comunicaţiilor, stabilizarea monetară şi reorganizarea sistemului fiscal. Accentul era pus însă pe situaţia agriculturii ceea ce, în opinia diplomatului american, reflecta o realitate. Încă înainte de 1914 România era o ţară agrară iar unirea, deşi a întărit industria, nu a modificat specificul agricol al economiei reliefat şi de faptul că 80% din populaţie lucra în această ramură. Reforma agrară a evidenţiat şi mai mult caracterul predominant agricol al economiei româneşti. Child apreciază că reforma agrară din 1921 a avut un caracter revoluţionar ce poate fi evaluat la adevărata valoare dacă se are în vedere că înainte de război 65% din terenurile arabile ale ţării aparţineau unui număr de 5 835 familii. Preluînd puterea, la sfîrşitul anului 1928, ţărăniştii preconizau eliminarea a tot ce era artificial în dezvoltarea industriei şi defavoriza agricultura care era recunoscută a fi ramura de bază. Ca urmare, noul regim intenţiona a adopta măsuri de încheiere a reformei agrare, de încurajare a producţiei agricole, între altele printr-o revizuire adecvată a tarifelor vamale, prin reducerea dobînzilor la împrumuturile agricole, crearea unei Societăţi naţionale de credit agricol, dezvoltarea cooperaţiei agricole pe baze autonome, reorganizarea pescăriilor de stat, abolirea restricţiilor impuse capitalului străin ca urmare a nevoilor stringente de capital ale economiei româneşti. De asemenea, naţional-ţărăniştii s-au pronunţat pentru revizuirea legii minelor, din 1924, în vederea asigurării capitalului străin unui tratament egal cu cel naţional în exploatarea resurselor subsolului. Diferenţa fundamentală între politica economică a liberalilor şi cea a ţărăniştilor consta în accentul pus pe problemele industriei respectiv ale agriculturii. În fapt, ţărăniştii doreau a adopta măsuri multiple care să ducă la abandonarea politicii naţionalismului economic promovată de liberali în anii postbelici [75].

Exact peste un an acelaşi consul american făcea o analiză detaliată a promisiunilor economice şi ale realizărilor concrete ale guvernului naţional-ţărănist. Acesta adoptase o serie de măsuri care au înfăptuit în bună parte programul anunţat: a obţinut un împrumut extern de stabilizare de 90 milioane $; a reorganizat Banca Naţională şi Căile ferate; a decis revenirea la sistemul monetar bazat pe standardul-aur; a echibrat parţial sistemul monetar; a modificat legea minelor şi legea comercializării întreprinderilor de stat, pentru a ridica restricţiile impuse capitalului străin; tarifele vamale au fost complet revizuite; a fost adoptată legislaţia de creare a Societăţii de credit agricol; s-a constituit Oficiul autonom al drumurilor naţionale şi s-a realizat autonomia societăţilor cooperative. Ca urmare a acestor măsuri, apreciază Child, într-un an de guvernare naţional-ţărăniştii „au imprimat o orientare revoluţionară" politicii economice a României. Cu toate acestea, rezultatele întîrziau a apărea ca urmare a crizei comerciale şi industriale. Anul 1929 era, în opinia diplomatului american, unul de tranziţie marcat de deficitul bugetar şi recoltele slabe din 1927 şi 1928 [76].

Într-adevăr depresiunea economică declanşată în octombrie 1929 în S.U.A., a cuprins, în scurt timp, întreaga lume, inclusiv România,

www.dacoromanica.ro

cu toate manifestările specifice. Guvernele numeroase care s-au succedat la conducerea țării în anii 1930—1933 au aruncat responsabilitatea gravei situații economice pe seama țărăniștilor care ar fi spoliat resursele naționale [77]. Deși încheiată la nivel mondial în 1933, criza a mai dăinuit în economia românească cîțiva ani. Economia României, redresată în 1934—1935, a intrat într-o nouă fază în anii dictaturii regale. Noul regim a inaugurat o politică economică bazată pe susținerea industriei prin mari comenzi militare și procurarea materiilor prime necesare mai ales din resursele interne. Cele absente ca și unele produse industriale necesare erau importate mai ales prin compensație cu petrol sau cherestea. În pofida sprijinului masiv al statului, avîntul economic scontat a fost afectat de marile crize politice internaționale, din martie și septembrie 1938 și martie 1939, care au generat panică, au dus la scăderea cifrei de afaceri și deci au anihilat orice ameliorare. A fost elaborat de către un comitet special condus de Argetoianu, un plan economic de cinci ani, care preconiza o politică industrială și comercială foarte liberală. Planul recomanda măsuri menite a duce la industrializarea țării, extinderea industriei ce prelucra produsele agricole, libertatea comerțului, reducerea tarifelor vamale etc. El însuși mare moșier, Carol s-a preocupat de dezvoltarea agriculturii mai ales prin consolidarea producției intensive. De altfel recolta anului 1938 a fost foarte bună. Eliberat de presiunile politice ale diverselor partide, beneficiind de prețuri mai bune și căpătînd libertatea necesară pentru practicarea îndeletnicirilor tradiționale, „țăranul român a devenit, sub noul regim, un factor pozitiv în economia țării" [78].

NOTE

[1] Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 659, c. 824 — 825, U.S.A. Legation, Bucharest, September 19, 1920, no. 862 Bailey.

[2] Ibidem, c. 826, Departament of State, tel. no. 436, November 4, 1920, Colby.

[3] Ibidem, c. 836, Departament of State, January 13, 1921, tel. no. 53, Colby.

[4] Ibidem, rola 648, c. 589, State Departament, April 9, 1921, tel. no. 43, Hughes.

[5] Ibidem, c. 592 — 596, copia legii trimisă legației S.U.A. de Societatea „Româno-Americană".

[6] Ibidem, c. 617 — 627, U. S. Legation, Bucharest, September 5, 1921, no. 52, Jay; Ibidem, c. 628 — 629 etc.

[7] Ibidem, c. 633, Departament of State, November 21, 1921 tel. no. 55, Dearing.

[8] Ibidem, rola 659, c. 947 Departament of Commerce, September 10, 1921, no. 76431, indescifrabil, to the Secretary of State.

[9] U. S. Departament of Commerce, *Romania. An Economic Handbook*, Washington, 1924 167 p.

[10] Departament of Overseas Trade, *Report on Economic Conditions in Roumania*, April 1921, by Al. Adams, commercial secretary, London, 1921, 98 p.

[11] *Ibidem*, Revised to April, 1922, London, 1922, 62 p.

[12] Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 648, c. 791, U. S. Legation, Bucharest, June 16, 1922, tel. no. 24, Marriner.

[13] Ibidem, c. 792 — 798, U. S. Legation, Bucharest, June 17, 1922, no. 226, Marriner.

[14] Ibidem, c. 799 — 804, U. S. Legation, Bucharest, June 24, 1922, no. 233, Marriner.

[15] Ibidem, c. 917 — 918, U. S. Legation, Bucharest, December 4, 1922, no. 316, Marriner.

[16] Ibidem, c. 926 — 932, American Consulate, Bucharest, March 16, 1922, no. 222, Child.

[17] Ibidem, c. 374 — 376, Military Attaché, Stockholm, November 6, 1925, no. 4371, subject: Conditions in Roumania, indescifrabil.

[18] Idem, fond Ministerul Industriei și Comerțului (mai departe M.I.C.), Direcția Generală a Comerțului, Serviciul Informații, dosar 2/1921, f. 48; 137; 145, corespondența consulatului cu M.I.C.

www.dacoromanica.ro

[19] Ibidem, dosar 2/1922, f. 39, American Consular Service, Bucharest, June 2, 1922, no. 865, E. Palmer către M.I.C.

[20] Ibidem, dosar 6/1923, f. 6; 27 — 28, corespondența consulatului cu M.I.C.

[21] Idem, microfilme S.U.A., rola 647, c. 997 — 1008, U. S. Legation, Bucharest, November 28, 1925, no. 80, Culbertson.

[22] Ibidem, c. 1302 — 1379, U. S. Legation, Bucharest, October 25, 1926, no. 305, Culbertson.

[23] Ibidem, rola 680, c. 307 — 337; 375 — 428; 547 — 622; *Ibidem*, rola 647, c. 824 — 863, diverse părți din manuscris.

[24] Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 651, c. 134 — 139, rapoartele ce înregistrează impresiile culese.

[25] Ibidem, rola 660, c. 733 — 743, U. S. Legation, Bucharest, June 2, 1931, no. 677, Wilson.

[26] Ibidem, c. 135 — 139, U. S. Legation, Bucharest, August 4, 1919, no. 321, indescifrabil.

[27] Ibidem, rola 659, c. 837 — 838, American Consulate, Bucharest, February 26, 1921, nesemnat.

[28] Ibidem, rola 648, c. 847, U. S. Legation, Bucharest, April 29, 1922, no. 193, indescifrabil; Ibidem, 849 — 859, copie articol.

[29] Ibidem, c. 830 — 836, U. S. Legation, Bucharest, July 8, 1922, no. 247, Jay.

[30] Ibidem, rola 649, c. 48 — 52, U. S. Legation, Bucharest, January, 1923, no. 341, Marriner.

[31] Ibidem, c. 53, Departament of State, Washington, March 2, 1923, fără semnătură.

[32] Ibidem, rola 647, c. 131 — 137, U. S. Legation, Bucharest, April 14, 1927, no. 399, Culbertson.

[33] Ibidem, c. 816 — 822, copie articol.

[34] Ibidem, c. 312 —316, U. S. Legation, Bucharest, October 24, 1927, no, 493, Culbertson.

[35] Ibidem, rola 658, c. 838 — 840, U. S. Legation, Bucharest, December 9, 1929, no. 329, Wilson.

[36] Arh. St. București microfilme S.U.A., rola 648, c. 642, National Association of Wool Manufactures, Boston, November 17, 1921, indescifrabil.

[37] Ibidem, c. 634 — 644; 885 — 887, corespondența București — Washington pentru procurarea de date privind resursele minerale.

[38] Ibidem, rola 660, c. 176 — 179, American Consulate, Bucharest, June, 1922, no. 370, Palmer.

[39] Ibidem, rola 648, c. 251 — 279; 377; 896 — 901 etc., diverse rapoarte trimise de Hughes legației S.U.A.

[40] Ibidem, c. 383, Banca Marmorosch-Blank, Bucharest, le 11 Janvier 1921, pour Jay.

[41] Ibidem, c. 379 — 380, Institutul Economic Românesc, București, 12 septembrie 1922, Gheron Netta, către P. Jay.

[42] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (mai departe Arh. M.A.E.), fond 71, România, vol. 476, f. 282, Legația României, Washington, 28 mai 1926, nr. 2956, Djuvara.

[43] Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 649, c. 1 — 24, U.S. Legation, Bucharest, August 25, 1923, no. 444, Jay.

[44] Ibidem, rola 648, c. 242 — 247, U. S. Legation, Bucharest, September 19, 1919, no. 394, Schoenfeld.

[45] Ibidem, c. 248 — 249, U. S. Legation, Bucharest, September 24, 1919, no. 402, Schoenfeld.

[46] Ibidem, c. 250 — 263, U. S. Legation, Bucharest, November 20, 1920, Memorandum, nesemnat.

[47] Ibidem, c. 579 — 580, State Departament, Washington, February 1922, Colby, to Amlegation, Bucharest.

[48] Ibidem, c. 581 — 586, U. S. Legation, Bucharest, February 28, 1922, Memorandum, Greene.

[49] Ibidem, rola 659, c. 839 — 844, U. S. Legation, Bucharest, March 21, 1921, no. 861, Greene.

[50] Ibidem, rola 660, c. 180, American Consulate, Bucharest, July 8, 1922, no. 243, Palmer.

[51] Ibidem, c. 181 — 185, U. S. Legation, Bucharest, July 11, 1922, no. 316, Jay.

[52] Ibidem, c. 894, State Departament, Washington, August 8, 1922, no. 32, Hughes.

[53] Ibidem, c. 895, U. S. Legation, Bucharest, August 11, 1922, no. 34, Jay.

[54] Ibidem, rola 659, c. 1023, American Consulate, Bucharest, August 19, 1922, no. 438, Palmer.

www.dacoromanica.ro

[55] Ibidem, rola 660, c. 186 — 196, American Consulate, Bucharest, september 2, 1922, no. 533, Palmer.

[56] Ibidem, rola 648, c. 1017 — 1018, American Consulate, Bucharest, November 16, 1922, no. 612, Palmer.

[57] Ibidem, rola 658, c. 950 — 953, U. S. Legation, Bucharest, March 17, 1923, no. 366, Marriner.

[58] Ibidem, c. 958 — 970, U. S. Legation, Bucharest, March 31, 1923, no. 377, Marriner.

[59] Ibidem, c. 418 — 424, Departament of State, Memorandum of conversation with colonel Poillon, July 9, 1923, nesemnat.

[60] Ibidem, rola 648, c. 1093 — 1112, U. S. Legation, Bucharest, september 14, 1923, no. 449, Jay.

[61] Ibidem, rola 649, c. 322 — 329, U. S. Legation, Bucharest, March 29, 1924, no. 582, Jay.

[62] Ibidem, c. 338 — 339, U. S. Legation, Bucharest, 28 May, 1924, Memorandum, nesemnat.

[63] Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 649, c. 526 — 534, American Consulate, Bucharest, April 10, 1925, no. 1835, Palmer.

[64] Ibidem, rola 647, c. 1092 — 1125, U. S. Legation, Bucharest, December 31, 1925, no. 1000, Culbertson.

[65] Ibidem, c. 1283 — 1287, U. S. Legation, Bucharest, February 19, 1926, no. 140, Culbertson.

[66] Ibidem, c. 1136—1169, U. S. Legation, Bucharest, January 9, 1926, no. 108, Culbertson.

[67] Ibidem, rola 660, c. 236 — 244, American Consulate, Constantza, June 18, 1923, no. 118, R. B. Haven.

[68] Ibidem, c. 227 — 235, American Consulate, Constantza, November 18, 1925, no. 63, R. B. Haven.

[69] Ibidem, c. 245 — 265, diverse rapoarte diplomatice din anii 1926, 1928, privind „inspecția muncii".

[70] Ibidem, rola 647, c. 94 — 105, U. S. Legation, Bucharest, April 1, 1927, no. 395, Culbertson.

[71] Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 647, c. 108 — 127, U.S. Legation, Bucharest, April 2, 1927, no. 397, Culbertson.

[72] Ibidem, c. 169 — 174, U. S. Legation, Bucharest, May 2, 1927, no. 408, Culbertson.

[73] Ibidem, c. 645 — 653, U. S. Legation, Bucharest, February 18, 1928, no. 545, Culbertson.

[74] Ibidem, c. 710 — 722, U. S. Legation, Bucharest, March 31, 1928, no. 564. Culbertson.

[75] Ibidem, rola 660, c. 62 — 81, American Consulate, Bucharest, January 12, 1929, no. 16, J. Rives Child.

[76] Ibidem, c. 102 — 133, American Consulate, Bucharest, December 16, 1929, no. 61, J. Rives Child.

[77] Ibidem, rola 662, c. 199 — 208, U. S. Legation, Bucharest, May 25, 1931, no. 671, L. Sussdorff.

[78] Ibidem, c. 47 — 50, U. S. Legation, Bucharest, August 10, 1939, no. 1026, F. P. Hibbard.

L'ÉVOLUTION ÉCONOMIQUE DE LA GRANDE ROUMANIE ENTRE 1919—1939 SELON LA DIPLOMATIE DES ÉTATS-UNIS (I)

Résumé

Les milieux officiels américains ont manifesté un intérêt constant pour la situation économique de la Roumanie dont le potentiel, après l'union de 1918, avait augmenté. Cet intérêt était directement dicté par la nécessité d'élaborer une politique économique adéquate aux relations roumano-américaines, où le paiement de la dette de guerre occupait une place de choix. Faisant fond sur les archives diplomatiques américaines, l'auteur analyse dans la première partie de son étude les moyens d'infor-

www.dacoromanica.ro

mation qui se trouvaient à la disposition des officiels de Washington. Tout d'abord, il y avait, bien sûr, le personnel diplomatique des États-Unis accredité à Bucarest. Ce personnel recueillait des informations qui étaient complétées par les données fournies par les hommes d'affaires roumains, les experts américains qui travailllaient dans notre pays, la presse etc.

Un intérêt spécial fut accordé à la politique économique de la Roumanie en général, en particulier à sa position a l'égard de l'exploitation des ressources du sous-sol. Évidemment, la législation de l'exploitation du pétrole était de première importance. Sous la pression des grandes compagnies intéressées, la diplomatie américaine a essayé même de décourager les libéraux, dont la politique voulait exclure le capital étranger de la valorisation des ressources du sous-sol roumain.

www.dacoromanica.ro

INDEPENDENȚA AMERICII LATINE, MARILE PUTERI EUROPENE ȘI STATELE UNITE ALE AMERICII

CONSTANTIN BUȘE

Descoperirea, stăpînirea și jefuirea Americii au coincis în timp cu perioada ascensiunii capitalismului în Europa apuseană, ascensiune la care resursele Lumii Noi, cu precădere metalele prețioase, au contribuit substanțial. Între 1492 și 1700 America a furnizat 78 % din producția mondială de argint. Conform datelor oficiale spaniole, numai între 1503 și 1660, în portul San Lucar di Barrameda au fost descărcate de pe vase 185 000 kg aur și 16 886 815 kg argint, cantitatea de argint revărsată asupra Spaniei într-un secol și jumătate fiind de trei ori mai mare decît totalul rezervelor de care dispunea Europa.

Dacă se iau în considerație cantitățile dispărute prin fraudă și contrabandă, totalul producției de aur adus în Spania s-ar fi ridicat la 300 tone, iar cel al producției de argint la 25 000 tone.

Cantitatea produsă și rămasă în America ar fi fost de 7000 — 8000 tone echivalent argint, între 1493 și 1600 și de 3 000 — 4 000 tone argint exporturile spre Extremul Orient între 1570 și 1780.

Producția în echivalent argint a Americii spaniole și portugheze ar fi fost de 45 000 — 50 000 tone între 1650 și 1800 [1].

Partea Noii Spanii (Mexic) în producția mondială de argint s-a ridicat de la 12,1% în perioada 1493—1600, la 24% în 1601—1700 și la 57% în intervalul 1701—1800. America a produs aproximativ 85 000 — — 90 000 tone echivalent argint între 1500 și 1800, adică 80 — 85% din producția totală de metale prețioase a lumii în decursul a trei secole [2].

Aurul și argintul scos din măruntaiele pămîntului american au provocat în Europa ceea ce s-a numit „revoluția prețurilor", au bulversat efectiv structurile și raporturile economice feudale și, în mod paradoxal, dar logic, au contribuit la decăderea economică și politico-militară a puterilor coloniale iberice și la îmbogățirea și creșterea puterii rivalelor lor Anglia, Franța, Olanda, Danemarca.

În preajma anului 1700, Spania deținea numai aproximativ 5% din comerțul pe care-l realizau coloniile ei de peste ocean, în vreme ce aproape o treime din totalul acestuia se afla în mîna londonezilor și flamanzilor, un sfert aparținea francezilor, genovezii controlau circa 20% etc. „America era o afacere europeană" [3].

Anglo-francezii au încercat de timpuriu să dispute ibericilor dominația în America, nu numai prin comerț, ci și prin incursiuni militare,

„Revista de istorie", tom 42, nr. 4, p. 381—404, 1989

www.dacoromanica.ro

tentative de colonizare, acțiuni de corsariat, prin mai multe războaie chiar, dar și prin jocul din culisele diplomației, reușind să pună stăpînire pe unele teritorii insulare și de pe coastă.

Astfel, după 1600, britanicii, francezii și danezii s-au instalat în Antilele Mari și Mici, apoi, anglo-francezii și olandezii s-au instalat pe coasta de nord-est a Americii de sud, francezii și englezii în sudul Americii de nord. În secolul al XVIII-lea, teritoriile coloniale spaniole din America se întindeau pe circa opt milioane km², iar cele portugheze pe aproximativ patru milioane km², cu o populație de 12 și, respectiv, 3,5 milioane locuitori.

La început, prin contrabandă, anglo-francezii au subminat simțitor monopolul hispano-lusitan asupra comerțului cu coloniile americane.

Dintre europeni, britanicii au reușit să se instaleze cel mai solid în America, în primul rînd în detrimentul spaniolilor și francezilor, atît sub aspectul stăpînirii teritoriale, cît mai ales din punct de vedere economic, iar prin tratatul de la Utrecht din 13 iulie 1713, Anglia primise, pentru 30 de ani, dreptul de *assiento*, adică monopolul asupra comerțului cu sclavi pentru coloniile spaniole, drept pe care englezii l-au reimpus spaniolilor în 1739, prin forța armelor.

Neîndoios, acestea explică de ce în timpul războiului pentru independență a celor 13 colonii din America de nord, Franța și Spania s-au aflat alături de „rebeli" împotriva Angliei. Franța — pentru a-și lua revanșa, după atîtea înfrîngeri și eșecuri, pierderi teritoriale și umilințe pe care i le-a provocat puterea insulară, Spania ca aliat al Franței, nu și al americanilor, pentru a ține frontierele noului stat care lua naștere „departe de fluviul Mississipi și golful Mexic" [4], dar și pentru a lovi în acest „rău necesar" care-i submina autoritatea, îi fura comerțul și îi înstrăina supușii din coloniile de peste ocean.

Ceea ce tratatul de pace de la Versailles din 3 septembrie 1783, prin care Anglia recunoștea independența Statelor Unite ale Americii, prevăzuse dar nu se împlinise — adică frontiera noului stat pe Mississipi la vest și vechea frontieră a fostei Floride britanice la sud — a devenit realitate în conjunctura internațională favorabilă apărută în urma evenimentelor declanșate de Marea Revoluție Franceză. Astfel, prin tratatul Jay, din 1794, dintre Statele Unite și Anglia, și prin tratatul Pinkney, din 1795, dintre Statele Unite și Spania, a fost recunoscută frontiera Statelor Unite pe Mississipi la vest și Florida la sud. Pierderea de către Anglia a celor 13 colonii din America de nord sau, altfel spus, victoria primei revoluții de eliberare de sub dominația colonială a constituit începutul unei vaste mișcări de emancipare și al procesului de lichidare a sistemului de exploatare colonială din emisfera occidentală.

În 1791, urmare și a influenței evenimentelor revoluționare din Franța, a izbucnit revoluția de eliberare a negrilor din Santo Domingo francez (Hispaniola).

În 1795, Spania a recunoscut dreptul Franței asupra celeilalte jumătăți a insulei Hispaniola și era de așteptat ca francezii să revendice și întinsul teritoriu Louisiana, ceea ce nemulțumea și îngrijora serios pe nord-americani. Era rîndul englezilor să se bucure și să încerce să profite de pe urma dificultăților prin care treceau rivalii lor francezi în Hispaniola.

După eșuarea tratativelor de a li se substitui, folosind forța armată, englezii au trecut la ofensiva economică și la sfîrșitul anului 1798, cînd

www.dacoromanica.ro

revoluția triumfase în întreaga insulă sub conducerea lui François Dominique Toussaint L'Ouverture, Anglia a încheiat cu acesta un acord comercial [5].

La începutul anului 1799, ministrul american la Londra, Rufus King, a propus lordului Grenville, ministrul englez de externe, o acțiune concertată anglo-americană, în cazul în care insula eliberată și-ar proclama independența. Englezul a fost de acord cu crearea unei companii comerciale anglo-americane care să se ocupe de schimburile comerciale ale celor două țări cu Santo Domingo. În urma demersurilor făcute, la 26 iunie 1799, porturile Cape Français și Port-au-Prince erau deschise comerțului cu Statele Unite.

Prin tratatul din 1 octombrie 1800, Spania a cedat Franței Louisiana dar, din cauza dificultăților prin care treceau, francezii au vîndut, la 30 aprilie 1803, acest teritoriu Statelor Unite pentru 80 milioane franci — aur. A fost cel mai important eveniment din istoria Statelor Unite după cucerirea independenței, republica nord-americană dublîndu-și întinderea și obținînd poziții deosebit de avantajoase pentru a dori și a încerca expansiunea spre vest și spre sud.

Tentativa lui Napoleon Bonaparte de a reinstaura controlul Franței asupra Santo Domingo, în ciuda marilor efective militare trimise aici sub comanda generalului Leclerc (1802—1803) a eșuat și, la 1 ianuarie 1804, a fost proclamată independența statului Haiti (Țara Muntoasă). Lichidarea stăpînirii unei puteri europene în insulă convenea guvernului de la Washington, însă Statelé Unite nu vor recunoaște decît foarte tîrziu autoritatea de stat din Haiti, din cauza precedentului periculos ce-l reprezenta, pentru statele sclavagiste din sudul Uniunii, abolirea sclaviei în insulă.

Conducătorii Statelor Unite, încă înainte de apariția celui de-al doilea stat independent în emisferă, au schițat liniile directoare ale expansiunii lor pe continent. După ce dobîndiseră cu atîta ușurință Louisiana, nord-americanii s-au și gîndit că acest teritoriu nu va putea fi în siguranță cîtă vreme cele două Floride rămîneau sub stăpînirea Spaniei sau, ceea ce ar fi fost mai grav, dacă ar fi trecut sub cea a Angliei sau Franței. În acest fel a pus chestiunea autorul actului de indepedență și apoi președinte al Statelor Unite între 1801—1809, Thomas Jefferson. El a sugerat ca Florida occidentală să fie încorporată Louisianei, iar cei care i-au urmat în magistratura supremă au revendicat și Florida orientală „ca o compensație pentru numeroasele spolieri și daune provocate de Spania cetățenilor Statelor Unite după declanșarea războaielor europene" [6]. Slăbiciunea accentuată de care dădea dovadă Spania, ruptura provocată în relațiile cu coloniile de războaiele din 1779—1784, 1796—1801, 1805—1808 cu Anglia și pierderea flotei în bătălia de la Trafalgar (1805), ocuparea Peninsulei Iberice în 1807—1808 de către armatele franceze, au creat condiții favorabile pentru extinderea schimburilor comerciale între coloniile americane și neutri și pentru cristalizarea proiectelor privind preluarea moștenirii spaniole în unele teritorii din America. În schițarea unor asemenea proiecte un rol important trebuie că l-a avut Sebastian Francisco Miranda (1750—1816), omul care a sensibilizat Europa în legătură cu nevoia de libertate a Americii latine.

www.dacoromanica.ro

Miranda, — „primul creol de marcă din istoria lumii" — încă la 1790 a expus primului ministru englez William Pitt planul de emancipare a Americii spaniole, pentru realizarea căruia cerea sprijinul financiar și și militar al Angliei. La 1798, Rufus King, ministrul Statelor Unite la Londra, a sprijinit cu entuziasm cererea lui Miranda și a încercat, însă fără succes, să obțină și ajutorul financiar al lui Hamilton. Același lucru a făcut pe lîngă autoritățile de la Washington, dar Jefferson și Madison s-au opus angajării Uniunii în asemenea acțiuni. După obositoare cereri, demersuri și drumuri, în aprilie 1806 a reușit să pornească din New York, fără amestecul guvernului american, o expediție militară spre Venezuela, avînd sub ordine, însă, abia 200 de soldați — francezi, englezi, irlandezi și nord-americani.

Tentativa a eșuat pe coasta venezueleană, nereușindu-se realizarea unei cooperări cu conaționalii lui Miranda [7].

În 1808, „marele pelerin" era din nou la Londra încercînd să obțină sprijinul necesar pentru o nouă expediție. În 1807 și 1808 englezul William Burke, probabil influențat de demersurile lui Miranda, dar și la curent cu starea de lucruri din Hispano-America, a publicat două cărți în care pleda pentru eliberarea acesteia de sub stăpînirea Coroanei spaniole.

Un alt creol de marcă, Antonio Nariño (1765—1823), fizician și chimist din Noua Granada, recunoscut chiar în mediile științifice europene, vedea un model în războiul celor 13 colonii britanice din America de nord și era convins că America Hispanică putea să se elibereze dacă avea sprijinul unei mari puteri care, pentru el, nu putea fi decît Anglia, deoarece ea, din motive economice și comerciale, manifestase un interes aparte pentru această parte a Americii.

În 1790, Nariño era la Londra, însă tentativa lui de a angaja sprijinul Marii Britanii pentru eliberarea Americii Spaniole se dovedea prematură, nereușind să-l convingă pe William Pitt.

Nariño și-a mutat speranța peste Canalul Mînecii, la Franța aflată în plină revoluție. În 1794 Nariño a tradus și publicat *Declarația drepturilor omului și cetățeanului*, ceea ce i-a atras arestarea și expulzarea pe coasta Africii. Va reveni în Noua Granadă pentru a conduce revoluția de eliberare antispaniolă.

Condițiile au devenit mai propice unei politici de subminare a pozițiilor puterilor iberice după 1806—1808. Rămas fără flotă după dezastrul de la Trafalgar, Napoleon a recurs la blocusul continental, interzicînd vaselor britanice accesul în porturile europene. Englezii au trebuit să-și intensifice schimburile cu America spaniolă și portugheză.

Ocupînd Portugalia în 1807, Napoleon a determinat un eveniment fără precedent : Curtea de Braganza s-a mutat în Brazilia care, în 1815, era asociată regatului Portugaliei și beneficia de o serie de avantaje politice și comerciale, de care vor profita mai ales englezii a căror flotă asigurase securitatea Curții portugheze în fuga acesteia peste ocean.

În legătură cu rezistența spaniolilor împotriva ocupației napoleoniene, președintele Thomas Jefferson afirma, într-o scrisoare către Claiborne, guvernatorul Louisianei, care trebuia să aducă la cunoștință spusele președintelui locuitorilor Floridei de vest, în proporție de 9/10 hispano-americani, următoarele : „Dacă ei reușesc, vom fi satisfăcuți să vedem Cuba și Mexicul rămînînd dependente de ei, dar ne-ar displace

www.dacoromanica.ro

să le vedem depinzînd de Franța sau Anglia, politic sau comercial. Considerăm interesele lor (spaniolilor) aceleași cu ale noastre și obiectivul amîndurora trebuie să fie excluderea oricărei influențe europene din această emisferă" [8]. Era preludiul la ceea ce avea să însemne Doctrina Monroe! Pentru Jefferson și guvernul său obiectivele care se conturau în aceste împrejurări și care au fost trecute în revistă în ședința cabinetului din octombrie 1808 erau : anexarea teritoriilor vecine stăpînite de spanioli, adică Florida; libertatea comerțului Statelor Unite cu coloniile spaniole din America; eliminarea influenței europene de pe continentul american. Agenți numiți de guvern urmau să comunice „persoanelor influente" din Cuba și Mexic — hispano-americani — că dacă aceste teritorii rămîneau sub controlul Spaniei, Statele Unite erau satisfăcute, dar ar fi extrem de nedorit pentru ele să le vadă trecute sub dominația sau controlul Franței sau Angliei. În această a doua alternativă se recomanda... alegerea independenței! [9]

În 1801, din motive de economie, Jefferson dispusese suspendarea activității Legației Statelor Unite la Lisabona. Transferarea Curții Regale lusitane în Brazilia, în urma invaziei franceze, a oferit guvernului Jefferson ocazia numirii primului consul american la Rio de Janeiro în anul 1808, iar în 1809, președintele Madison a acreditat în Brazilia un ministru plenipotențiar în persoana lui Thomas Sumpeter Jr. Acesta și-a prezentat scrisorile de acreditare în 1810 și a avut drept principală misiune dobîndirea pentru Statele Unite din partea autorităților lusitano-braziliene a clauzei națiunii celei mai favorizate, așa cum, protectoarea Curții de Braganza, Anglia, obținuse deja [10]. Strădaniile lui Sumpeter nu au dat rezultate, probabil și din cauza opoziției englezilor care, în 1810, au smuls Braziliei un tratat comercial și mai favorabil comerțului lor. În plus, Sumpeter devenise indezirabil la Curte deoarece refuzase să accepte eticheta „nedemocratică", ajungînd chiar la conflicte cu membrii gărzii regale. A rămas însă la Rio în calitate de reprezentant diplomatic al Statelor Unite. În același timp, Portugalia și Brazilia au fost reprezentate la Washington de către abatele Correa, în calitate de ministru plenipotențiar.

Pe fondul slăbirii totale a autorității spaniole în Florida de vest și, desigur, cu îndrumările de rigoare din afară, a izbucnit revolta imigranților nord-americani de la Baton Rouge, președintele Madison decretînd apoi, la 27 octombrie 1910, luarea în posesiune de către Statele Unite a zonei aflate între Mississipi și Perdido Rivers, pe care a plasat-o sub autoritatea teritoriului Orleans.

Între timp fusese declanșată revoluția de eliberare, pentru independență a popoarelor din America spaniolă, pe același fond favorabil al degradării autorității coloniale metropolitane. Apariția noilor autorități în teritoriile care înlăturaseră administrația peninsulară a marcat și începutul diplomației latino-americane propriu-zise, afișarea noilor entități statale în cadrul relațiilor internaționale, înainte chiar ca ele să-și fi proclamat independența față de Spania. O primă manifestare semnificativă din acest punct de vedere a constituit-o misiunea îndeplinită în Anglia, în 1810, de Símon Bolívar, împreună cu Andres Bello și Lopez Mendez. Cei trei, conform instrucțiunilor Juntei de la Caracas, trebuiau să pledeze pe lîngă guvernul englez pentru obținerea medierii Angliei între noua putere de la Caracas și autoritățile peninsulare. Bolívar, însă,

www.dacoromanica.ro

a cerut englezilor sprijinul pentru independența absolută a Venezuelei față de Spania [11]. O misiune similară a fost trimisă în Statele Unite, fiind formată din Juan Vicente Bolívar, Telesforo Orea și Rafael Ravengo. Nici una, nici alta nu a obținut medierea sau sprijinul solicitat, deși telegramele sosite de la emisarii ajunși la Washington relatau despre „atitudinea favorabilă" existentă printre americani față de cauza patrioților venezueleni.

Față de evenimentele care aveau loc în America spaniolă, marile puteri europene și Statele Unite au manifestat atitudini diferite, nu de puține ori contradictorii, dar întotdeauna în strînsă legătură cu propriile interese, cu ceea ce sperau sau puteau să obțină de pe urma dispariției puterii spaniole.

Thomas Jefferson și-a manifestat îndoiala față de capacitatea popoarelor atît de îndelung oprimate de a-și crea guverne libere și stabile. El a scris, în acest sens, lui Lafayette : „Aș vrea să pot da cele mai bune speranțe despre frații noștri din sud. Obținerea independenței lor față de Spania nu mai este de mult o problemă. Dar există una destul de serioasă, ce vor deveni ei? Ignoranți și bigoți, (...) sînt incapabili de autoguvernare. Vor cădea sub despotismul militar și vor deveni unelte criminale ale ambițiilor propriilor Bonaparte. Dar orice guverne vor crea ei, ele vor fi guverne *americane*, ce nu vor mai fi amestecate în necontenitele certuri ale Europei (...). America are o emisferă a ei însăși. Ea trebuie să aibă sistemul ei separat de interese, care nu trebuie să fie subordonat celui din Europa. Poziția izolată în care natura a plasat continentul american ar fi trebuit pînă în prezent să-i fi fost de folos ca nici o scînteie a războiului aprins în alte părți ale globului să nu fie trecută peste întinsul oceanului care ne separă de ele. Și așa va fi" [12].

Înainte de a-și pune în vreun fel chestiunea sprijinirii „fraților din sud", guvernul de la Washington a continuat să se ocupe de problema Floridei, în pofida protestului, adresat în numele Spaniei, dar, desigur, și al țării sale, de către însărcinatul cu afaceri englez, pentru anexarea părții de vest a acestui teritoriu. La cererea președintelui Madison, Congresul a adoptat, la 15 ianuarie 1811, o rezoluție secretă care autoriza ocuparea Floridei de est, pentru a nu trece „în mîinile unei puteri străine"[13]. Ocuparea zisului teritoriu se putea face, fie prin înțelegerea cu „autoritățile locale", fie, dacă era necesar, prin folosirea armatei și flotei. Operațiunea, însă, a trebuit să fie amînată, deoarece în urma acțiunilor întreprinse de englezi împotriva navelor comerciale ale Statelor Unite, la insistențele plantatorilor și speculanților de pămînturi din sud, la 18 iunie 1812, guvernul lui Madison a declarat război Angliei. După o serie de insuccese, între care și ocuparea capitalei de către trupele engleze, negocierile de pace duse la Gand și încheiate la 25 decembrie 1814, au prevăzut *statu-quo-antebellum*.

Deși încurajase în întreaga perioadă anterioară izbucnirii războiului pentru independență spiritele hispano-americane împotriva spaniolilor, după 1810, un timp, politica engleză a fost dacă nu ostilă patrioților, în mare măsură ezitantă și contradictorie. Sperînd în reconcilierea dintre metropola iberică, aliata sa, și coloniile răsculate, Anglia credea că va putea beneficia de sprijinul acestora din urmă în războiul împotriva

www.dacoromanica.ro

Franței. Din această cauză, oficialitățile de la Londra au refuzat să mai primească emisarii coloniilor revoltate, au interzis accesul vaselor lor în porturile britanice și au prohibit exportul către America spaniolă. Adică, invers de cum a procedat guvernul Statelor Unite care, plasîndu-se oficial pe poziția de neutralitate în conflictul ce opunea Spania și America, a acceptat sosirea de emisari latino-americani, a aprobat uneori intrarea vaselor acestora în porturile nord-americane, precum și achiziționarea de arme și muniții de la firme particulare.

Poate că aprecierea politicii celor două mari puteri anglo-saxone, în prima perioadă a războiului de independență a popoarelor din America spaniolă, după care Statele Unite au fost „non-beligerante" în favoarea latino-americanilor, iar Anglia a fost „non-beligerantă" în favoarea Spaniei, nu este departe de adevăr [14].

În 1810 și 1811, reprezentanții Venezuelei și, respectiv, ai Buenos-Aires-ului și Mexicului au fost bine primiți de către președintele Statelor Unite și de către secretarul Departamentului de Stat. Washingtonul a trimis, la rîndul său, pe lîngă juntele revoluționare, mai întîi agenți de navigație și comerț, apoi consuli și agenți diplomatici, desemnați de președinte și confirmați de Senat. Scopul urmărit prin acești informatori politici era de a constata la fața locului cum se puteau obține teritorii pe seama Imperiului spaniol ce se destrăma și cum se putea realiza extinderea comerțului dintre Statele Unite și lumea latino-americană care-și deschidea porțile comerțului internațional.

Agentul american care s-a distins prin activitatea depusă pe lîngă juntele revoluționare din America de sud a fost Joel R. Poinsett, trimis, în 1810, la Buenos Aires. În decembrie 1811 Poinsett a trecut în Chile, unde José Miguel Carrera, președintele juntei guvernative, l-a primit cu entuziasm și i-a mărturisit simpatia și prietenia chilenilor pentru Statele Unite. Poinsett a răspuns exprimîndu-și bucuria de-a fi primul american care a avut privilegiul de a stabili relații între cele două națiuni, care puteau să se unească ca prieteni și aliați „naturali". Poinsett și-a depășit în multe privințe misiunea de agent observator, devenind partizan pătimaș al cauzei chilene, un ajutor al lui Carrera și furnizor de nume și adrese din Statele Unite unde chilenii puteau achiziționa arme și muniții. Izbucnirea noului război anglo-american în 1812 a spulberat iluzia lui Poinsett și speranțele chilenilor într-un ajutor direct din partea Statelor Unite. În schimb, atitudinea patrioților chileni față de Statele Unite în anii acestui război a fost pozitivă, vasele de război americane putînd intra în porturile chilene. Oricum, misiunea lui Poinsett la Buenos-Aires și în Chile a fost apreciată elogios de Secretarul Departamentului de Stat, James Monroe [15].

Revoluția hispano-americană s-a desfășurat, deci, în prima ei fază — 1810—1814, fără ajutorul direct, efectiv din partea vreunei puteri străine, deși un conducător ca Símon Bolívar a sperat ca un asemenea ajutor să vină din partea Angliei sau Statelor Unite, fie sub forma de împrumuturi, fie politico-diplomatic. Delegații trimiși de el în posesiunile engleze din Antile în acest scop au fost arestați din ordinul guvernatorului britanic. De aceea, Bolívar a socotit, cu deplină îndreptățire, că în lipsa sprijinului extern, condiția esențială pentru asigurarea supraviețuirii, dacă nu pentru

www.dacoromanica.ro

obținerea victoriei împotriva Spaniei, era unitatea tuturor teritoriilor și populațiilor acestora, angajate în războiul de eliberare. Or, această unitate lipsea chiar în interiorul aceleași unități administrative, cum era, spre exemplu, Noua Granada, unde, în 1811, apăruseră două state, Cundinamarea și Provinciile Unite, iar relațiile dintre ele erau departe de a fi de colaborare.

În *Memoriul către cetățenii Noii Granade din partea unui locuitor al Caracasului*, scris la 15 decembrie 1812, la Cartagena, Símon Bolívar cerea grandinilor să se unească cu venezuelenii în lupta împotriva dușmanului comun. Lipsa de unitate a forțelor revoluționare și patriotice a făcut ca, din 1814, odată cu reinstaurarea absolutismului în Spania, toate teritoriile eliberate pînă atunci, cu excepția Buenos-Aires-ului, să fie recucerite de armatele peninsulare. Ferdinand al VII-lea se gîndea chiar să se alăture Angliei în războiul contra Statelor Unite pentru a redobîndi Louisiana. Nu a mai fost posibil deoarece în decembrie 1814 s-a încheiat pacea. În aceeași lună, sosea la Washington, în calitate de ministru plenipotențiar al Spaniei, Luis de Onis. Evenimentul a marcat o oarecare modificare a politicii Statelor Unite față de latino-americani aflați atunci în mare dificultate : Președintele James Madison a sistat trimiterea de consuli în provinciile revoltate din Hispano-America. În schimb, Secretarul Departamentului de stat a revenit la practica trimiterii de „agenți de navigație și comerț", evident, cu aceleași însărcinări ca și agenții consulari. Era un gest de liniștire a spaniolilor că Statele Unite nu aveau de gînd să recunoască „guvernele rebele". Agenți „de comerț și navigație" au fost trimiși la Buenos Aires, la Guaira, la Valparaiso și Lima [16].

Între timp, la 25 aprilie 1817, Monroe ceruse lui Joel Poinsett să plece la Buenos Aires pentru a se informa asupra stărilor de lucruri de aici. Poinsett a refuzat și președintele Monroe a numit în locu-i o delegație de trei care, însă, nu a putut să pornească spre destinație pînă în decembrie 1817. În mesajul din 2 decembrie 1817, adresat Congresului, Monroe își exprima simpatia și bunăvoința platonică față de patrioții latino-americani, dar reafirma politica de neutralitate a Statelor Unite, așa cum i-o cerea și impunea Secretarul Departamentului de Stat, John Quincy Adams.

Cînd, la 25 martie 1818, James Monroe, în discursul rostit în Camera reprezentanților s-a aventurat să recunoască independența Provinciilor Unite Rio de la Plata, moțiunea supusă dezbaterii Congresului a fost respinsă.

La începutul anului 1816, Junta din Buenos Aires trimisese la Washington, pentru a-i reprezenta interesele, pe colonelul Martin Thompson. Deoarece Buenos-Aires-ul nu-și proclamase încă independența, Thompson nu s-a bucurat de prea mare atenție din partea autorităților americane.

După ce, la 9 iulie 1816, Congresul general reunit la Tucuman a proclamat independența Provinciilor Unite Rio de la Plata, noul trimis al guvernului din Buenos Aires a fost Don Manuel H. de Aguirre. Acesta a fost primit confidențial de către președintele James Monroe care l-a informat că, deși are toată simpatia pentru Provinciile Unite, independența

www.dacoromanica.ro

noului stat nu putea fi recunoscută decît după o dezbatere publică în Congres.

În notele din octombrie și decembrie 1817, Aguirre a anunțat oficial proclamarea independenței țării sale și, respectiv, a cerut recunoașterea ca atare din partea Statelor Unite ale Americii [17].

Poziția Statelor Unite vroia să pară și, de fapt, era de neutralitate. Totuși, patrioții latino-americani, datorită relațiilor particulare statornicite cu ani în urmă sau mai recent, uneori cu acordul tacit al unor instituții de stat, au putut să-și procure arme, muniții, vase de război etc. Astfel, în 1816, Departamentul Armatei al Statelor Unite a acceptat ca unele „surplusuri" de praf de pușcă să poată fi vîndute agentului venezuelean. Apoi, agenți sud-americani au cumpărat și echipat în porturile Baltimore și New Orleans vase cu echipaje nord-americane care achiziționau, prin contrabandă, produse pe care le transportau în puncte special fixate, de unde le ridicau patrioții latino-americani.

La începutul anului 1816, José Miguel Carrera, liderul chilean, a mers în Statele Unite pentru a solicita sprijin în lupta antispaniolă, misiune în care avea alături pe comandantul Porter și pe Poinsett, deci un diplomat și un militar american. Nu a obținut însă nimic pe cale oficială [18].

La 4 decembrie 1817, președintele Statelor Unite James Monroe a trimis în America de sud o misiune de informare alcătuită din trei agenți. Unul dintre aceștia, Teodoric Bland, a mers în Chile, s-a amestecat în disputele politice dintre patrioți și a informat defavorabil despre aceștia. În același timp, a survenit o serie de neînțelegeri între comandanții unor vase militare americane și comandantul forțelor navale chiliene, lordul Cochrane.

Pentru a da satisfacție ministrului plenipotențiar al Spaniei, care se plîngea guvernului american de „frecventele violări ale neutralității Statelor Unite în favoarea rebelilor", în 1817 Congresul american a votat o lege de neutralitate care a limitat aceste violări, dar nu le-a pus capăt [19].

Gestul de curtoazie făcut de americani se explică prin aceea că ei reveniseră la tentativele de a intra în posesia Floridei de est, plantatorii din Tennessee cerînd guvernului să ocupe cît mai repede acest teritoriu pentru a fi „protejați" de raidurile aventurierilor și pentru a se pune capăt existenței unui refugiu al sclavilor de pe plantațiile lor. Americanii erau convinși că Spania, atunci, nu va primi sprijinul nici unei puteri europene pentru protecția teritoriilor ei periferice sau pentru restaurarea controlului ei absolut în teritoriile răsculate.

Generalul Andrew Jackson, expansionist convins, a rezolvat chestiunea, ocupînd, în 1818, Florida de est. În timpul expediției militare americane au fost executați doi cetățeni britanici, gest față de care guvernul de la Londra nici măcar nu a protestat. Pentru Spania era o dovadă clară că Anglia se dezinteresa total de viitorul celor două Floride. Formal, Congresul a dezavuat acțiunea lui Jackson, dar guvernul a acceptat faptul împlinit și, prin tratatul încheiat la 22 februarie 1819 (Tratatul Adams-Onis), Spania ceda Statelor Unite celor două Floride, fără nici o plată. Guvernul american, însă, se angaja să plătească despăgubirile reclamate de cetățenii americani, drept daune comerciale, pe seama Spaniei, în valoare de cinci milioane dolari [20]. În aceste împrejurări, John Quincy Adams

www.dacoromanica.ro

avea motive întemeiate să declare reprezentanților diplomatici ai Columbiei și Provinciilor Unite Rio de la Plata, Manuel Torres și, respectiv, Manuel de Aguirre că, „pentru moment, Statele Unite au intenția de a păstra o strictă neutralitate" [21].

Sfîrșitul războaielor purtate de coalițiile statelor feudale, organizate de Anglia, împotriva Franței napoleoniene și hotărîrile adoptate de învingători, în cadrul Congresului de la Viena (1814—1815), au însemnat începutul unui capitol nou al relațiilor internaționale, în care s-a vrut să domnească principiul legitimismului și puterea Sfintei Alianțe, feudală și reacționară.

În 1817, Spania absolutistă a aderat la *Actul final* al Congresului de la Viena și a intrat în Sfînta Alianță. Cercul celor care își mărturiseau interesul față de evenimentele din America se lărgea. Pe lîngă Statele Unite și Anglia se manifestă Franța și Rusia.

În America spaniolă, patrioții continuau lupta în pofida unor dificultăți deosebit de mari. Aveau nevoie de ajutor, aveau nevoie de unirea forțelor într-un unic șuvoi revoluționar, patriotic, antispaniol. Sufletul acestei lupte devenise Símon Bolívar care, la 14 iunie 1815, a reușit să ajungă la Kingston, în Jamaica, bucurîndu-se de ospitalitatea oferită cu generozitate de negustorul britanic Maxwell Hyslop. Pînă la 18 decembrie 1815, Bolívar a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a crea în rîndurile opiniei publice un curent de simpatie, favorabil luptei pentru independență a hispano-americanilor. În articolele publicate în „Royal Gazetta" și prin scrisorile adresate unor oameni influenți, Eliberatorul urmărea să obțină sprijinul Angliei. Semnificativ din punct de vedere al rolului pe care Bolívar îl atribuia Europei și Statelor Unite în procesul de emancipare a Americii Latine este *Scrisoarea din Jamaica* din 5 septembrie 1815. El atrăgea atenția asupra genocidului la care se dedau armatele spaniole, asupra jafului, umilințelor și înjosirii la care „americanii" erau supuși. Erau firești întrebările sale: „Iar Europa civilizată, comerciantă și iubitoare de libertate permite ca un șarpe bătrîn să devoreze, numai din dorința de a-și satisface mania sa otrăvită, cea mai frumoasă parte a globului nostru? Rămîne oare Europa surdă la strigătul propriului său interes? (...) ajung să cred că se aspiră să dispară America" [22].

Bolívar avea încredere în idealul pentru care conaționalii săi luptau și se sacrificau. Ajutorul pentru înfăptuirea acestui ideal era necesar și de aceea el afirma cu încredere că „așteptăm pe drept cuvînt ca toate națiunile culte să se grăbească să ne ajute, ca să dobîndim un bun ale cărui avantaje sînt reciproce pentru ambele emisfere".

Nu renunță ușor la gîndul că, ani în șir, speranțele hispano-americanilor au fost înșelate. „*Nu numai europenii, dar pînă și frații noștri din Nord au rămas ca niște simpli spectatori în fața acestei încleștări care, ca esență, este cea mai dreaptă, iar ca rezultate cea mai frumoasă și mai importantă din cîte s-au ivit în veacurile vechi și moderne*" [23] (subl. C.B.).

În perspectiva eliberării, Bolívar opta pentru crearea celei „mai mari națiuni de pe lume", în care să se regăsească toate teritoriile care făcuseră parte din imperiul Spaniei.

„Este de altfel o idee măreață — scria Bolívar — să încerci să formezi din Lumea Nouă o singură națiune cu o singură legătură care să

www.dacoromanica.ro

unească părțile între ele și întregul. Pentru că își are o obîrșie, o limbă, aceleași obiceiuri și o religie va trebui să aibă, așadar, o singură cîrmuire care să unească într-o singură confederație diferitele state care se vor forma (...) Ce bine ar fi ca Istmul Panama să fie pentru noi ceea ce Istmul Corintului este pentru greci!

Bine ar fi ca într-o bună zi să avem norocul de a instala acolo un congres slăvit, al reprezentanților republicilor, regatelor sau imperiilor ca să trateze și să discute înaltele interese ale păcii și ale războiului cu națiunile din celelalte trei părți ale lumii" [24] (subl. C.B.).

America lui Bolívar avea nevoie de unire pentru a învinge. „America — scria el — s-a aflat pe sine, fiind părăsită de toate națiunile, izolată în mijlocul universului, fără relații diplomatice și nici ajutoare militare..." [25]

La 31 decembrie 1815, Bolívar se găsea la Port-au-Prince, în capitala Republicii negre, oaspete al lui Alexandre Petion, republicanul înflăcărat și entuziastul partizan al eliberării întregii Americi latine. Conducătorul negru a oferit în două rînduri ajutor lui Bolívar pentru expediția pornită din Haiti spre Venezuela la 31 martie 1816, care a eșuat, și pentru expediția pornită din Haiti spre Venezuela în decembrie 1816, reușită — — în schimbul promisiunii că acesta îi va elibera pe sclavii din Venezuela! [26]

După reluarea luptelor cu spaniolii, începînd din 1817, alături de patrioți s-au aflat cîteva mii de voluntari din Europa și Statele Unite. După 1818, un număr însemnat de britanici — circa 6 000 — lăsați la vatră de către Wellington s-a alăturat lui Bolívar constituind o adevărată Legiune britanică. Flota forțelor patriotice chiliene se afla sub comanda amiralului englez lord Cochrane. În bătălia și la obținerea victoriei de la Carabobo, din 24 iunie 1821, alături de trupele lui Bolívar au participat mulți soldați britanici [27].

Cînd, în iulie 1820, spaniolii au propus suspendarea ostilităților, Símon Bolívar a pus condiția recunoașterii Republicii Columbia. Armistițiul încheiat însemna nu numai recunoașterea patrioților ca beligeranți, ci și, implicit, recunoașterea Columbiei.

Preocupat în cel mai înalt grad de realizarea unității forțelor revoluționare și patriotice, politice și militare, Bolívar s-a adresat în acest sens în mai multe rînduri lui José de San Martia, amiralului Cochrane, lui Bernando O'Higgins etc. [28]. De asemenea, Símon Bolívar a procedat la trimiterea unor misiuni diplomatice în Europa care să pledeze cauza independenței. Una dintre acestea a fost încredințată lui Francisco A. Zea care, la 8 aprilie 1822, de la Paris, s-a adresat printr-un manifest guvernelor europene pe care le prevenea că statele latino-americane vor interzice orice comerț cu țările care nu le vor recunoaște [29].

În 1823, Símon Bolívar a propus guvernului de la Buenos Aires încheierea unei alianțe a tuturor teritoriilor eliberate de sub dominația spaniolă, dar propunerea sa a fost respinsă.

La sfîrșitul anului 1817, cancelarul Rusiei, Nesselrode, într-o notă către guvernul englez, propunea o mediere colectivă a marilor puteri pentru a se pune capăt revoltei hispano-americanilor. Cum? Spania să fie convinsă să stabilească în posesiunile ei din America un regim constituțional și să deschidă aceste teritorii comerțului internațional. Nesselrode

www.dacoromanica.ro

nu viza folosirea forței, ci numai „presiunea economică" din partea puterilor asupra rebelilor [30].

În noiembrie 1818, la Conferința de la Aix-la-Chappele a Sfintei Alianțe, s-a produs apropierea punctelor de vedere rus și francez în legătură cu conflictul spaniolo-latino-american. Ducele de Richelieu, fără să dorească o restaurare a suveranității Spaniei asupra teritoriilor din America, a propus ca, printr-o mediere între metropolă și revoltați, să se obțină instalarea unor regimuri monarhice în America, în frunte cu principi spanioli. Spania trebuia sfătuită să nu pună problema folosirii forței de către puteri, deoarece guvernul britanic nu ar fi consimțit niciodată să fie folosite mijloace coercitive împotriva insurgenților.

Cele două tentative de mediere au rămas fără urmări, cu deosebire din cauza opoziției Angliei, dar și faptului că Ferdinand al VII-lea, în megalomania lui, era convins că va pune capăt revoluției hispano-americanilor cu propriile forțe. Austria și Prusia, deși nu puteau să accepte contestarea de către „rebeli" a unei puteri monarhice legitime, fără interese speciale în America, au rămas în expectativă, negîndindu-se să sprijine prin forță Spania.

Întrucît Spania nu ratificase încă tratatul Adams-Onis sau, cum i s-a spus, *Tratatul Intercontinental*, la 7 decembrie 1819, președintele Monroe a cerut Congresului avizul pentru ocuparea cu forța a teritoriului Floridei de est, prilej pentru Henry Clay, expansionist, președinte al Camerei reprezentanților, să ceară și anexarea Texasului. Comitetul pentru relații externe al Camerei reprezentanților a întocmit un plan de ocupare „mandatară" a Floridelor, dar președintele Monroe, la cererea lui Adams, a temporizat pînă la sosirea noului ministru plenipotențiar al Spaniei.

Acesta, generalul Vives, a sosit la Washington în aprilie 1820 și el a adus la cunoștința Casei Albe noile cereri ale guvernului său drept preț pentru ratificarea Tratatului Intercontinental. Aceste cereri erau: întărirea măsurilor de neutralitate; garantarea formală a integrității posesiunilor spaniole din America: nerecunoașterea vreuneia din provinciile revoltate. Adams le-a respins, motivînd că Statele Unite au respectat neutralitatea, dar a mărturisit diplomatului spaniol că guvernul său „probabil nu va precipita recunoașterea independenței sud-americanilor" [31].

Abia după izbucnirea revoluției la Madrid, Consiliul de Stat al Spaniei, convins că refuzul nu ar împiedica în nici un fel intrarea Statelor Unite în posesia teritoriului dorit, a avizat ratificarea, ceea ce noul Cortes a și făcut la 30 septembrie, iar regele a contrasemnat la 24 octombrie 1820.

Marea Britanie, care se erijase, între 1808 și 1814 în apărătorul Spaniei, a obținut tot ceea ce dorise: dreptul deplin de a face comerț cu coloniile spaniole din America. După 1814, englezii au urmărit să-și mențină acest drept și politica guvernului din această perioadă a fost politica industriașilor, armatorilor și bancherilor. Dacă noile state din America recunoșteau interesele acestora, atunci Anglia nu mai avea nici un motiv să sprijine reinstaurarea stăpînirii spaniole în America. Și afacerile britanice se desfășurau din ce în ce mai bine cu „rebelii". Astfel, exporturile Marii Britanii către Provinciile Unite Rio de la Plata aveau să înregistreze o creștere de la 730 908 £, în 1818, la 1 140 500 £ în 1824; spre Mexic,

www.dacoromanica.ro

în același interval de timp, exporturile britanice s-au înzecit; spre Peru ele erau în valoare de 4 149 £ în 1818 și de 430 950 £ în 1824. În anii 1822—1823, comerțul pe mare al Columbiei era efectuat aproape în întregime pe vasele britanice [32]. Reinstaurarea stăpînirii absolutiste spaniole în America eliberată nu ar fi dus la anularea acestor afaceri mai mult decît rentabile? Marea Britanie, prin formidabila putere navală de care dispunea, era, atunci, singura în stare să se opună oricărei puteri care ar fi încercat să intervină cu forța împotriva noilor state americane.

Franța, care era departe de a dispune de puterea industrială a Marii Britanii, punea încă în echilibru interesele economice—comerciale, care rămîneau mai mult de perspectivă, cu cele de solidaritate legitimisto-monarhice. Totuși, francezii au trimis în cîteva rînduri emisari în porturile latino-americane pentru a sonda posibilitatea de dezvoltare a tranzacțiilor comerciale [33].

Austria și Prusia, prin poziția lor geografică, nu puteau să aibă o perspectivă planetară. Ceea ce interesa în primul rînd la Viena și la Berlin, atunci, era ca apariția unei serii de republici dincolo de Atlantic să nu submineze ideea monarho-legitimistă în Europa. Ele doreau păstrarea echilibrului european instaurat prin Congresul de la Viena și se temeau că o intervenție militară în America ar fi putut pune în pericol acest echilibru.

După 1815, orașele hanseatice — Hamburg, Bremen, Lübeck—care înnodaseră legături comerciale destul de intense înainte de 1800 cu coloniile iberice din America, au căutat să reia aceste legături și în mare parte au reușit [34].

Evenimentele din Spania, din 1820—1823, au determinat o orientare, decisivă de astă dată, a atitudinii marilor puteri față de independența latino-americanilor. Aceste evenimente au stat în centrul atenției Congresului Sfintei Alianțe de la Verona (20 octombrie — 14 decembrie 1822), unde s-a hotărît intervenția forțelor militare franceze împotriva mișcării revoluționare din Spania. Cei 100 000 de soldați francezi au înfrînt revoluția liberală și au restaurat monarhia absolutistă a lui Ferdinand al VII-lea. Existau motive să se creadă că Franța s-ar putea decide, după acest „succes" militar, să intervină cu forța și împotriva statelor independente din America.

Chateaubriand, ministrul francez de externe, în instrucțiunile date ambasadorului său la Madrid, readucea în discuție propunerea guvernului francez din 1818, adică sprijinirea instalării în America spaniolă a unor monarhii, care să aibă în frunte principi din Casa de Bourbon. Aceasta, deoarece, scria Chateubriand, „dacă Lumea Nouă devine în întregime republicană, monarhiile vechiului continent vor pieri" [35].

Într-o scrisoare adresată la 4 iulie 1823 ducelui d'Angoulême, comandantul trupelor franceze din Spania, primul ministru Villèle vorbea despre sprijinul pe care Franța l-ar putea da Spaniei în America, care ar fi constat în forțe navale, bani și „puțini soldați", afacere de pe urma căreia Franța ar beneficia de avantajele comerciale pe care „viitoarele monarhii americane" i le-ar acorda [36].

Cu o soluție monarhistă era, se pare, de acord, în 1822, Castelereagh, ministrul britanic de externe. Nu printr-o intervenție militară, ci printr-un efort de convingere a hispano-americanilor „să accepte principi Bourboni

www.dacoromanica.ro

drept șefi ai statelor independente". Englezii continuau să creadă că regimul republican adoptat de noile state le-ar fi făcut mai sensibile influenței Statelor Unite, ceea ce ar fi putut dăuna intereselor Marii Britanii. Aceasta însemna că în 1822 s-ar fi putut încerca chiar o colaborare anglo-franceză în această problemă. Cînd, însă, francezii s-au pronunțat deschis pentru o intervenție armată în America, poziția britanică a devenit fățiș ostilă celei franceze și forma de guvernămînt a statelor latino-americane nu a mai prezentat prea mare însemnătate pentru diplomația engleză, condusă după moartea lui Castlereagh de George Canning. Acesta știa sau intuia că Statele Unite erau ostile unei intervenții europene în America, mai ales că, din 1822, guvernul american s-a orientat definitiv spre recunoașterea noilor state independente. Canning a sugerat americanilor publicarea unei declarații comune prin care cele două state să-și exprime intenția fermă de a pune capăt proiectelor Franței de intervenție militară în America.

Benjamin Rush, ambasadorul Statelor Unite în Anglia, pus la curent cu această inițiativă britanică, și-a dat acordul de principiu și a cerut ca Anglia să procedeze la recunoașterea republicilor hispano-americane. Motivînd cu opoziția regelui și a unor membri ai Cabinetului, Canning a respins condiția americanului, considerînd recunoașterea prematură [37]. Dar, la 9 octombrie 1823, Canning a declarat ambasadorului Franței, de Polignac, că intervenția unei puteri străine, prin forță sau prin amenințarea cu forța, „într-o acțiune a Spaniei împotriva coloniilor sale", ar obliga Marea Britanie să recunoască imediat independența republicilor de peste ocean. Ambasadorul francez, angajînd guvernul de la Paris, a afirmat că Franța nu avea în vedere folosirea forței.

Un avertisment scris a înaintat Canning contelui de Villéle și șeful guvernului francez a bătut în retragere ca și ambasadorul, prinț de Polignac, ceea ce însemna că dorința intervenției în America trebuia înăbușită.

Cum victoria diplomatică a Angliei trebuia făcută cunoscută celor mai direct interesați, Canning a făcut comunicări în acest sens la Washington și în capitalele latino-americane. Anglia poza, deci, în campion al apărării independenței Americii latine. Aceasta nu putea să convină unor fruntași americani, în primul rînd șefului diplomației Statelor Unite, abilul John Quincy Adams, deși președintele Monroe fusese sedus de ideea lui Canning privind o declarație comună anglo-americană. Adams s-a opus mai întîi pentru că Statele Unite optaseră definitiv încă de la 19 iunie 1822, cînd președintele James Monroe a semnat actul de recunoaștere a independenței Columbiei, prin acceptarea lui Manuel Torres ca însărcinat cu afaceri al acestei țări la Washington.

Recunoașterea Mexicului s-a făcut *de facto* la 12 decembrie 1822, iar relațiile diplomatice s-au stabilit în 1825.

A urmat apoi recunoașterea independenței statului Chile, odată cu numirea lui Hermann Allen, la 27 ianuarie 1823, în calitate de ministru plenipotențiar al Statelor Unite la Santiago. Allen a intrat efectiv în atribuții în aprilie 1824 cînd a fost primit cu onoruri de autoritățile chilene.

Marele interes manifestat de guvernul Statelor Unite față de America latină s-a concretizat în afectarea din bugetul Departamentului de Stat, pentru anul 1824, a unor fonduri necesare pentru cinci din cele zece

www.dacoromanica.ro

legații americane în străinătate. Nu este lipsit de interes să fie amintit că, încă din 1821, comerțul Statelor Unite cu America latină se ridicase deja la 13% din totalul comerțului exterior american [38].

Tot în 1823 au fost recunoscute Provinciile Unite Rio de la Plata, apoi Imperiul Braziliei la 26 mai 1824, Federația Americii Centrale — — la 24 august 1824, Peru în 1826. Guvernul american a ținut să repete în cîteva rînduri că recunoașterea independenței se făcea în cadrul aceleiași politici de neutralitate, ceea ce nu a convins nici pe departe pe spanioli, care au protestat vehement. Adams a declarat că Statele Unite consideră normal ca statele europene și însăși Spania să le urmeze exemplul.

Gestul american, fără îndoială, a avut o mare însemnătate, atît pentru latino-americani, cît și pentru puterile europene. Apoi, Adams se gîndea dacă nu cumva prin declarația comună englezii nu urmăreau să constrîngă Statele Unite să pună capăt expansiunii teritoriale,angajîndu-le, spre exemplu, să promită că nu vor anexa Cuba sau Texasul. Dacă Anglia solicită Statele Unite la o asemenea declarație înseamnă că britanicii erau decișI să se opună oricărei intervenții europene în America. Aceasta era o acoperire și un element de siguranță și pentru Statele Unite care puteau *acum* să facă o asemenea declarație unilaterală, ele contînd pe Marea Britanie.

Ceea ce avea să intre abia peste o jumătate de secol în istorie sub numele de *Doctrina Monroe*, s-a datorat, cel puțin în parte, acestui demers britanic și ea a fost foarte elaborată, reunind principii devenite scumpe politicii externe americane cu mulți ani în urmă, dacă n-ar fi de amintit decît aserțiunile de această natură ale lui Thomas Jefferson. Or, dezicîndu-se să urmeze sfatul lui Adams de a da o declarație numai în numele Statelor Unite, președintele Monroe a considerat necesar să cunoască și părerea marelui om politic și gînditor, fostul președinte Thomas Jefferson, retras la ferma părintească de la Monticello, statul Virginia. Jefferson a răspuns lui Monroe printr-o lungă scrisoare în care definea principiile ce trebuiau să stea la baza politicii externe americane. Mai întîi, scria el, „maxima noastră fundamentală trebuie să fie neamestecul în certurile Europei". Apoi, „niciodată să nu se permită amestecul Europei în treburile Americii. America, de nord sau de sud, are interese distincte de cele ale Europei. Ea trebuie să aibă de aceea un sistem al ei propriu, separat și independent de acela al Europei. În vreme ce aceasta acționează spre a deveni leagănul despotismului, datoria noastră este să facem, în mod sigur, din emisfera noastră pe cel al libertății". Jefferson arăta că, împotriva Angliei, „ieșită din poziția ei și trecută în aceea a celor două continente ale noastre, întreaga Europă la un loc nu ar putea să înceapă un război". El punea, apoi, întrebarea dacă Statele Unite vor ocupa una sau mai multe din provinciile americane ale Spaniei, pentru că, în ceea ce-l privea, Jefferson mărturisea cu sinceritate (candidly confess) că socotise întotdeauna Cuba „drept cea mai interesantă achiziție care ar fi putut fi făcută pentru statele sistemului nostru. Controlul pe care, cu Florida ca vîrf, această insulă ni l-ar da asupra Golfului Mexic și asupra țărilor și istmului care o mărginesc, la fel de bine ca toate acele ape care curg prin ea, ar completa măsura bunăstării noastre politice." Dacă Statele Unite, puteau să declare

www.dacoromanica.ro

că nu urmăreau achiziționarea nici unei posesiuni spaniole și că nu stăteau în calea vreunei înțelegeri între Spania și posesiunile ei din America, ele, Statele Unite, se vor opune cu toate mijloacele de care dispuneau amestecului cu forța sub orice formă, din partea vreunei alte puteri și mai ales transferului către vreo putere — prin cucerire, cedare sau achiziție pe orice altă cale. Guvernul american putea să încurajeze guvernul britanic să continue pe linia indicată de Canning [39].

Americanii simțeau nevoia să avertizeze Europa nu numai în legătură cu o posibilă intervenție în favoarea Spaniei și împotriva statelor latino-americane. În 1821 Rusia și-a proclamat oficial suveranitatea asupra teritoriului Alaska și existau temeri serioase la Londra și Washington că vor urma tentative din partea țarismului de a-și extinde suveranitatea sau influența de-a lungul coastei de nord-vest a Americii. În 1821 Rusia a acordat *Companiei ruso-americane* dreptul exclusiv de a face comerț pînă la paralele 51°. Împotriva acestei monopolizări a comerțului a protestat deschis președintele Monroe, numai că protestul era inutil întrucît țarul anulase deja privilegiul, limitînd sfera de acțiune a Companiei la nord de paralele 55°.

Secretarul de stat Adams nu a întîrziat să-l avertizeze pe baronul Tuyll, ministrul rus la Washington, că Statele Unite se vor opune achiziționării de către Rusia a unui alt teritoriu pe continent [40].

În toamna anului 1823, ministrul Rusiei a adus la cunoștința guvernului american faptul că Alexandru I, în înțelegere cu aliații Rusiei, nu va accepta acreditarea pe lîngă guvernul său a niciunui agent latino-american. Totodată, țarul se declara satisfăcut de faptul că, deși Statele Unite procedaseră la recunoașterea unora din statele latino-americane, își reafirmaseră, totuși, politica de neutralitate [41]. În 1824, Rusia a acceptat, prin tratate încheiate separat cu Marea Britanie și Statele Unite, fixarea limitei de sud a posesiunilor ei americane la latitudinea de 54°, 40′ [42].

În mesajul adresat Congresului, la 2 decembrie 1823, președintele Monroe a expus principiile politicii externe a Statelor Unite, principii ce vor fi desemnate mai tîrziu prin *Doctrina Monroe*. Erau principii care-i fuseseră sugerate președintelui de către Secretarul de stat Adams și care purtau amprenta gîndirii și opțiunilor de politică externă ale fostului „rebel" de la 1774—1783 și fostului președinte Thomas Jefferson.

Mesajul lui Monroe afirma voința Statelor Unite conform căruia „în urma condiției libere și independente dobîndite și menținute de continentele americane, acestea nu pot fi, de-acum înainte, considerate ca obiect de viitoare colonizare din partea nici unei puteri europene (...)". Statele Unite își declarau „sentimentele cele mai prietenești în favoarea libertății și fericirii" latino-americanilor, motiv pentru care considerau „primejdioasă" pentru pacea și siguranța lor orice încercare din partea altor puteri „de a-și extinde dominația asupra oricărei părți din această emisferă".

„Nu ne-am amestecat și nu ne vom amesteca în chestiunea coloniilor și teritoriilor dependente în prezent de indiferent care putere europeană. Dar dacă din partea oricărei puteri europene se va produce o intervenție în scopul de a supune sau de a institui în orice altă formă un control asupra

www.dacoromanica.ro

destinelor acelor guverne care și-au declarat și păstrat independența, recunoscută de noi cu toată considerația și dreptatea, noi nu vom putea vedea acest fapt în altă lumină decît în aceea a unei manifestări neamicale față de Statele Unite".

Politica Statelor Unite față de Europa era aceea sugerată de Jefferson : de neamestec în treburile interne ale niciunei puteri europene, de recunoaștere a guvernelor *de facto* drept guverne legitime, de prietenie.

Atrăgînd atenția asupra particularităților evidente ale Americii, mesajul lui Monroe preciza că ar fi imposibil ca puterile europene să-și extindă sistemul lor politic asupra unei părți din această parte a lumii „ fără a primejdui pacea și fericirea noastră. Nimeni nu poate crede că frații noștri sudici, lăsați la libera lor alegere, vor adopta acest sistem de bună voie. Este tot atît de imposibil ca noi să ne comportăm cu indiferență față de o asemenea intervenție, în orice formă s-ar produce" [43].

Nota categorică în care au fost redactate principiile înscrise în mesajul președintelui Monroe sublinia cum nu se poate mai bine un dublu aspect : dezbinarea care exista în acel moment între principalele puteri europene, lucru știut de Washington, și coincidența, tot în acel moment, în punctele esențiale, a politicilor anglo-saxone față de America latină. În fond, Anglia dăduse Franței, și prin intermediul acesteia, celorlalți doritori de intervenție, avertismente tot atît de categorice. Poate că, avînd în vedere toate aceste elemente, s-a afirmat, mai în glumă, mai în serios, dar nu fără dreptate, că Doctrina Monroe a fost proclamată „sub acoperirea flotei engleze" [44]. Și cum la 2 decembrie 1823 nimeni nu se mai gîndea la intervenția cu forța militară în America, mesajul președintelui Monroe a trecut mai mult neobservat în Europa.

În America latină el a avut oarecare ecou, mai ales printre elementele liberale care, însă, nu-i deslușeau, deocamdată, consecințele politico-diplomatice pentru tinerele state. Peste un an, la 16 decembrie 1824, Las Heras, șeful statului Provinciile Unite Rio de la Plata (Argentina) a declarat între altele : „Avem o mare obligație față de Statele Unite ale Americii de Nord (...), care au recunoscut independența noastră (...). S-au făcut gardianul nostru. Nici o putere străină nu poate da ajutor dușmanului nostru" [45].

Oricum, pentru latino-americani, în general, singura putere care conta în primul rînd era tot Marea Britanie, prin flota ei [46].

Eliberatorul a luat cunoștință de ceea ce va deveni Doctrina Monroe la 9 aprilie 1824 și a avut prilejul să se refere numai de două ori la mesajul președintelui Monroe, nemanifestînd, se pare, un interes deosebit pentru conținutul său.

La sfîrșitul anului 1823 cînd se petreceau aceste venimente de politică externă, opera războiului de independență era în cea mai mare parte realizată, deci ele nu aveau cum să mai îndeplinească decît un rol secundar în cucerirea independenței Americii latine, așa cum nici cele consemnate înainte de 1823 nu constituiseră nici pe departe un factor decisiv în revoluția hispano-americană.

Manuel Torres, însărcinatul cu afaceri al Columbiei în Statele Unite, a fost primul agent diplomatic al unui stat latino-american acreditat și acceptat ca atare în iunie 1822.

www.dacoromanica.ro

El a declarat oficialităților americane că țara sa aprecia în cel mai înalt grad importanța recunoașterii sale și președintele Símon Bolívar va fi fericit s-o afle. Manuel Torres, fără îndoială la sugestia lui Bolívar, a propus lui J. Q. Adams încheierea unui tratat de alianță între Columbia și Statele Unite. Secretarul Departamentului de Stat a răspuns că Statele Unite rămîneau mai departe neutre, iar problema unui tratat de alianță, a dat el de înțeles, era prematură, ea trebuind dezbătută pe larg în cadrul unor negocieri preliminare etc.

Însărcinatul cu afaceri al Imperiului Braziliei la Washington, José Rébello, a fost primit de președintele Monroe, la 26 mai 1824, dată ce marca recunoașterea independenței statului sud-american și a sugerat sprijinirea în comun a independenței Americii. Ceva mai tîrziu, Rebello a propus încheierea unei alianțe, ofensivă și defensivă, între Brazilia și Statele Unite împotriva unei eventuale intervenții europene, dar, nici Monroe, nici Adams nu au dat un răspuns încurajator. După ce Adams a devenit președinte, Secretarul Departamentului de Stat, Henry Clay, a răspuns că nu era necesară o asemenea alianță [47].

Nu s-a bucurat de mai mult succes nici misiunea primului reprezentant diplomatic al statului Chile pe lîngă guvernul american Joaquin Campina, deoarece nu a reușit să convingă pe americani să încheie cu țara sa un tratat de comerț, navigație și prietenie.

Guvernul american era ezitant, dacă nu circumspect față de ofertele și cererile de alianță ale latino-americanilor. Pentru Washington, enunțarea principiilor din mesajul președintelui Monroe și recunoașterea independenței unora din noile state puteau însemna, deocamdată, mai mult decît suficient. Pentru latino-americani nu era îndeajuns, chiar dacă în 1825 exemplul Statelor Unite a fost urmat de Anglia care le-a recunoscut *de jure* independența. Această recunoaștere era, oare, sinceră? În 1825, primul ministru britanic George Canning îi scria lui Granville, în legătură cu înlăturarea dominației spaniole din cea mai mare parte a teritoriului american: „Acțiunea s-a realizat, ghiara e înlăturată, America spaniolă este liberă și, dacă nu conducem rău afacerile noastre, *ea va fi a englezilor*" [48].

Țările noi erau slabe din punct de vedere economic, epuizate de pe urma anilor de războaie, fragile sub aspect militar, slab populate și, unele din ele, chiar din momentul eliberării, aflate în dispute și certuri, cel mai adesea de natură teritorială, urmare a trasării mai mult sau mai puțin arbitrare a frontierelor lor. Nevoia de supraviețuire și nevoia obținerii victoriei, deci a eliberării, au condus la inițierea unor acțiuni de cooperare, de alianță, de întrajutorare între unele state care abia se constituiseră. Exemplul cel mai consistent nu este decît statul creat de Símon Bolívar în 1819—Columbia, sau cum i s-a mai spus Marea Columbie —, în care au intrat Venezuela, Noua Granada și Audiencia Quito. Pentru Bolívar, Columbia ar fi trebuit să fie numai începutul unirii tuturor teritoriilor eliberate de sub dominația Spaniei.

Apoi, ce poate fi mai presus de ce au făcut pentru popoarele hispano-americane oameni ca Bolívar sau San Martin, eliberatori ale acestora și creatori de state? În 1822 s-a încheiat la Lima un tratat de prietenie, alianță și ajutor reciproc între Columbia și Peru.

www.dacoromanica.ro

Tot Columbia a încheiat între 1822 și 1825 tratate similare cu Chile, Mexic, Provinciile Unite ale Americii Centrale și Provinciile Unite Rio de la Plata. Aceasta reprezenta ceva, dar nu prea mult.

Neînțelegerile și disputele au fost însă mai numeroase. Ele se manifestau din plin în Noua Granada la începutul războiului de eliberare. În zona Americii Centrale, unde, fosta căpitănie generală și-a proclamat independența la 15 septembrie 1821, au izbucnit neînțelegeri între cei care doreau intrarea zonei în statul mexican (Honduras, Nicaragua) și adepții unor state de sine stătătoare. După prăbușirea imperiului mexican al lui Augustin Iturbide, soluția mexicană a căzut și s-a materializat ideea constituirii unei uniuni federale, o Adunare națională constituantă declarînd, la 1 iulie 1823, fosta căpitănie generală Guatemala liberă și independentă sub numele de Provinciile Unite ale Americii Centrale. Înainte de aceasta, însă, a existat și o a treia soluție. Notabilitățile din El Salvador au trimis doi reprezentanți la Washington pentru a cere anexarea țării lor la Statele Unite [49].

Puternice interese divergente au opus ani în șir Junta din Buenos Aires și unele provincii din fostul viceregat La Plata, cu deosebire Banda Oriental. S-a ajuns la un conflict deschis, armat, între guvernul din Buenos Aires, adeptul unui stat centralizat, și Banda Oriental, care prefera statul federal.

Ar fi de amintit celebra întîlnire dintre cei doi mari Eliberatori — Símon Bolívar și José de San Martin — care a avut loc la Guayaquil, în iulie 1822. Fusese determinată de necesitatea realizării cooperării antispaniole, cei doi fiind convinși mai mult decît oricine de aceasta. Totuși, nu s-a ajuns la nici o înțelegere.

Bolívar a eliberat în 1822 Panama, ajunsese, deci în zona Istmului despre care scria atît de patetic în anul disperării 1812. A fost oare o întîmplare că în momentul în care se desfășura bătălia decisivă a războiului de independență, la Ayacucho, la începutul lui decembrie 1824, Simon Bolívar dădea curs ideii care-l străfulgerase în 1812, lansînd chemarea către guvernele abia născutelor state latino-americane de a-și trimite reprezentanți la un congres ce urma să aibă loc la Panama? Trebuiau să sosească în Corintul american împuterniciții din Columbia, Mexic, Rio de la Plata, Chile, Guatemala, Peru, Paraguay, Bolivia.

Congresul din Panama trebuia să discute problema realizării Uniunii Republicilor hispano-americane — marele gînd al lui Símon Bolívar de a stabili unitatea întregii Americi spaniole — și să decidă asupra „bazelor fundamentale care să perpetueze, dacă va fi posibil, aceste guverne" [50]. Încă la sfîrșitul anului 1825 sosiseră la Panama delegațiile din Columbia, Provinciile Unite ale Americii Centrale, Peru și Mexic. Din partea Marii Britanii, invitată, a sosit, ca observator, E. J. Dawkins.

Trecînd peste cuvîntul lui Bolívar, vicepreședintele Columbiei, Francisco Paula de Santander, a adresat o invitație pentru Congresul de la Panama și guvernului Statelor Unite. Poate de aceea, la 20 mai 1825, Bolívar îl avertiza pe Santander că Statele Unite nu au ce căuta la Panama, aici urmînd să se decidă constituirea *Ligii de la Panama la La Plata*. De asemenea, el nu considera oportună aici invitarea unei delegații haitiene [51].

www.dacoromanica.ro

La 23 octombrie 1825, Bolívar scria lui Santander în următorii termeni: „Nu cred că americanii (Statele Unite, subl. C.B.) trebuie să intre în Congresul din Istm" [52].

Speculații istoriografice mai vechi sau mai noi au vrut să vadă în inițiativa lui Símon Bolívar premisele sau chiar debuturile panamericanismului. Or, Eliberatorul nu a văzut în *America* toate statele de pe continent, ci *America spaniolă* în primul rînd, *America de sud, America de la Noul Mexic pînă la Țara de foc și strîmtoarea Magellan.* Cei ce trebuiau să participe la Congresul de la Panama ar fi urmat, atunci sau mai tîrziu, să pună bazele unei federații de state care să poarte numele de *Liga de la Panama la La Plata* [53].

Congresul de la Panama s-a desfășurat între 22 iunie și 15 iulie 1826, cu participarea plenipotențiarilor din America Centrală, Mexic, Peru și Columbia. Guvernul de la Buenos Aires a refuzat inițiativa, la fel și cel de la Asunción, delegația chileană a pornit tîrziu spre Panama, la fel cum au făcut și bolivienii.

Invitația de a participa la acest congres a produs o vie satisfacție lui Henry Clay, Secretarul Departamentului de Stat, iar președintele John Quincy Adams a fost de acord cu trimiterea a doi plenipotențiari. În Congresul american, însă, s-au ridicat obiecții foarte serioase, pornindu-se de la faptul că în țările latino-americane participante se decretase abolirea sclaviei. Din această cauză, cei doi plenipotențiari americani nu au mai luat parte la Congres [54].

Englezii și olandezii au avut cîte un observator.

E. J. Dawkins avea instrucțiuni din partea lui George Canning să atragă atenția delegaților latino-americani că „orice proiect care ar împinge Statele Unite ale Americii de Nord în fruntea Confederației Americane (...) ar displace foarte mult guvernului nostru" [55].

În cadrul Congresului, delegatul peruan, Vidaurre, a propus crearea unei Confederații cu Statele Unite ale Americii, iar reprezentantul Columbiei, exprimînd, desigur, gîndurile președintelui Bolívar, a cerut constituirea unei federații, a unei armate a federației de 25 000 de soldați, pregătirea eliberării insulelor Cuba și Puerto Rico [56].

Din modul în care s-au pronunțat în legătură cu ideea creării unei Uniuni de stat în Hispano-America, delegații din Chile și Mexic au lăsat să dispară orice speranță. S-au semnat totuși un *Tratat de Uniune, Ligă și Confederație* și două convenții: una prevedea organizarea următorului Congres la Tucubaya, în Mexic; a doua stabilea efectivele și subvențiile cu care fiecare stat trebuia să participe la constituirea forțelor militare comune [57]. Întrucît, exceptînd Columbia, nici un document nu a fost ratificat de către semnatari, Uniunea nu s-a format, Congresul prevăzut nu a mai avut loc, iar armata comună nu s-a creat.

Fără îndoială, un gest de încurajare, dacă nu sprijin direct și concret din partea celor două mari puteri anglo-saxone, ar fi contribuit la realizarea, cel puțin parțială, a obiectivelor pe care Símon Bolívar, le-a urmărit prin Congresul de la Panama. Dar ele nu au dorit să se întîmple acest lucru, deoarece o Uniune sau o federație de state ar fi însemnat un adversar potențial pentru fiecare din ele, o pierdere serioasă în calea expansiunii or economice și, în cazul Statelor Unite, teritoriale.

www.dacoromanica.ro

În martie 1826, guvernul Statelor Unite declarase, cunoscînd intențiile lui Bolívar, că nu va admite ca Mexicul și Columbia să elibereze Cuba, pentru care avea propriile planuri. Era mai bine ca insula să rămînă sub controlul Spaniei pînă cînd, fără nici un risc — eventuala ripostă a Angliei — Statele Unite puteau proceda la anexarea ei [58].

Símon Bolívar, știind sau intuind felul în care avea să se încheie reuniunea de la Panama, a întreprins demersuri, în primăvara anului 1826, în vederea unirii Columbiei cu Peru și Bolivia. Dar, din cauza opoziției obstinate a compatrioților săi venezueleni, proiectul bolivarian nu s-a realizat. La 11 august 1826, Símon Bolívar scria lui Briceno Mendez, aflat încă în Panama, despre dorința sa de a vedea constituindu-se o *Ligă militară* între Columbia, Mexic și Guatemala, iar la 18 august, într-o scrisoare adresată lui Antonio José de Sucre, punea aceeași problemă a *uniunii* între Columbia, Peru și Bolivia [59].

La începutul anului următor, Bolívar spera și dorea izbucnirea unui război între Spania și Anglia, situație care i-ar fi fost favorabilă realizării gîndului de a elibera Cuba și Puerto Rico. Mai mult, încă din februarie 1826, Bolívar i-a cerut lui Sucre să pregătească o armată de 6 000 oameni dintre veteranii războiului de independență care să fie gata ca, la momentul potrivit, să pornească spre Cuba și să debarce la Havana [60].

Speranțele în realizarea unității lumii latino-americane s-au spulberat în 1827 cînd, în Mexic, s-au întîlnit reprezentanții statelor prezente la Panama. Dar, guvernul mexican nu a acordat nici o atenție pregătirii congresului de la Tucubaya, așa cum se stabilise, fiind sub totala influență a guvernului Statelor Unite care, prin ministrul lor în Mexic, Poinsett, s-au opus ținerii unei asemenea reuniuni [61].

Nereușita Congresului de la Panama, spulberarea planurilor lui Bolívar de făurire a unității și alianței statelor latino-americane au lăsat curs liber disensiunilor, neînțelegerilor și rivalităților de tot felul dintre tinerele state, cu consecințe dintre cele mai negative pentru dezvoltarea și independența lor.

NOTE

[1] Georges Fournial, *Pauvres ou riches d'Amériques*, Editions Sociales, Paris, 1968. p. 12. Eduardo Galeno, *Venele deschise ale Americii Latine*, Edit. Politică, București, 1983, p. 30; Pierre Chaunu, *L'Amérique et les Amériques*, Armand Colin, Paris, 1964, p. 93.

[2] Pierre Chaunu, *op. cit.*, p. 93.

Producția medie de argint, în kg., a fost:

	În America spaniolă	Întreaga lume
1681—1720 =	306 500	341 900
1701—1720 =	316 300	355 600
1721—1740 =	379 000	431 200
1741—1760 =	464 000	533 145
1761—1780 =	573 500	652 740
1871—1800 =	973 800	839 060
Total (în 120 ani) =	2 833 200	3 193 645

În aceeași perioadă producția de aur a fost de 44 924 kg., dintr-un total mondial de 205 770 kg (Michel Devèze, *L'Europe et le monde à la fin du XVIII-e siècle*, Albin Michel, Paris, 1970, pp. 422—423).

www.dacoromanica.ro

[3] Eduardo Galeano, *op. cit.*, p. 31.
[4] Samuel Flagg Bemis, *The Latin American Policy of the United States. A Historical Interpretation*, Harcourt, New York, 1943, pp. 16—17.
[5] Graham H. Stuart and James L. Tigner, *Latin America and the United States*, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1975, p. 412. (În continuare: Graham Stuart, *op. cit.*).
[6] Samuel Flagg Bemis, *op. cit.*, p. 23.
[7] R. S. Cotterill, *Histoire des Amériques*, Payot, Paris, 1946, p. 185; Guilliermo Moron, *Istoria Venezuelei*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1980, p. 87; Graham Stuart, *op. cit.* p. 557.
[8] *The Thomas Jefferson Papers.* Selected with commentary by Frank Donovan, Dodd, Mead & Company, New York, 1963, p. 285.
[9] Samuel Flagg Bemis, *op. cit.*, p. 27.
[10] *Ibidem*, p. 26.
[11] Miguel Acosta Saignes, *Accion y utopia del hombre de las dificultades*, Casa de la Americas, La Habana, 1977, pp. 285—286.
[12] *The Thomas Jefferson Papers*, pp. 285—286.
[13] Samuel Flagg Bemis, *op. cit.*, p. 29.
[14] *Ibidem*, p. 32.
[15] Graham Stuart, *op. cit.*, p. 616.
[16] *Ibidem*, p. 558.
[17] *Ibidem*, p. 559.
[18] *Ibidem*, p. 611.
[19] *Histoire des relations internationales*, Publiée sous la direction de Pierre Renouvin, tome VI, *Le XIX-e siècle*, I, *De 1871 à 1914, L'apogée de l'Europe*. Paris, Hachette, 1955, p. 91.
[20] *Ibidem*; Al. Vianu, *Istoria S.U.A.*, Edit. Științifică, București, 1973, p. 48.
[21] *Histoire des relations internationales*, VI, I, pp. 91—92.
[22] Símon Bolívar, *Idei fundamentale*, Caracas, 1980, p. 5.
[23] *Ibidem*, p. 58.
[24] *Ibidem*, p. 79—80.
[25] *Ibidem*, p. 83.
[26] Guilliermo Moron, *op. cit.*, p. 127.
[27] *Ibidem*, p. 138; R. S. Cotterill, *op. cit.*, pp. 195—196.
[28] Miguel Acosta Saignes, *op. cit.*, pp. 319—321.
[29] M. Kossok, *Im Schatten der Heiligen Allianz. Deutschland und Lateinamerika. Zur Politik der deutschen Staaten gegenüber der Unabhängigkeits bewegung Mittel und Südamerikas*, Academie Verlag, Berlin, 1964, p. 118.
[30] Miguel Acosta Saignes, *op. cit.*, p. 93.
[31] Samuel Flagg Bemis, *op. cit.*, p. 42.
[32] *Histoire des relations internationales*, VI, I, p. 87.
[33] *Ibidem*, pp. 87—88.
[34] M. Kossok, *op. cit.*, p. 87.
[35] *Histoire des relations internationales*, VI, I, p. 89.
[36] *Ibidem.*
[37] *Ibidem*, p. 94.
[38] E. Brodford Burns, *Latin America. A concise Interpretative History*, Second Edition, Prentice-Hall. Inc., Englewood, Cliffs, New Jersey, 1977, p. 103.
[39] *The Thomas Jefferson Papers*, pp. 287—288; Samuel Flagg Bemis, op. c't., p. 60.
[40] Samuel Flagg Bemis, *op. cit.*, p. 54.
[41] *Ibidem*, p. 59.
[42] R. S. Cotterill, *op. cit.*, p. 203.
[43] Henry Steele Commager, *Documents of American History*, ed. VI, New York, 1962, p. 236—237.
[44] *Histoire des relations internationales*, VI, I, p. 95.
[45] Graham Stuart, *op. cit.*, p. 562.
[46] Samuel Flagg Bemis, op. cit., p. 68.
[47] Graham Stuart, *op. cit.*, p. 666.
[48] William Z. Foster, *Schiță a istoriei politice a celor două Americi*, Edit. pentru literatură politică, București, 1954, p. 163.
[49] *Ibidem*, p. 482.
[50] Guillermo Moron, *op. cit.*, p. 143.
[51] Miguel Acosta Saignes, *op. cit.*, p. 421.

www.dacoromanica.ro

[52] *Ibidem*, p. 422.
[53] *Ibidem*, p. 418.
[54] Graham Stuart, *op. cit.*, p. 51.
[55] *Ibidem*; *Histoire des relations internationales*, VI, I, p. 97.
[56] Miguel Acosta Saignes, *op. cit.*, p. 428.
[57] Guillermo Moron, *op. cit.*, p. 143.
[58] *Histoire des relations internationales*, VI, I, pp. 96, 98.
[59] Miguel Acosta Saignes, *op. cit.*, pp. 435—436.
[60] *Ibidem*, p. 437.
[61] *Ibidem*, pp. 439.

L'INDÉPENDANCE DE L'AMÉRIQUE LATINE, LES GRANDES PUISSANCES EUROPÉENNES ET LES ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE

Résumé

La richesse du Nouveau Monde, notamment en métaux précieux, a eu des répercussions profondes sur l'Europe en provoquant le phénomène complexe de la „révolution des prix" qui a effectivement bouleversé les structures et les rapports féodaux, qui a mené à l'ascension des relations capitalistes et qui a contribué en même temps à la décheance économique, politique et militaire des puisances ibériennes.

Autour de 1700, souligne l'auteur, l'Espagne ne détenait que 5% environ du commerce de ses colonies, alors qu'un tiers de celui-ci appartenait aux Londoniens et aux Flamands, un quart aux Français et le cinquième aux Génois, de sorte que „l'Amérique était devenue une affaire européenne".

Les Anglais et les Français ont contesté dès le début la domination ibérienne de l'Amérique; à la longue, ils sont parvenus à dominer certains territoires (des îles et des côtes).

La rivalité des grandes puissances européennes s'est manifestée pendant la guerre d'indépendance des colonies nord-américaines, au cours des dernières années du XVIIIe siècle et au début du siècle suivant, lorsque les États-Unis se jettent dans la lutte pour la domination de l'Amérique latine.

Dans ce contexte, on présente les efforts de plusieurs révolutionnaires (Miranda, Nariño, Bolívar), qui voulaient obtenir l'appui anglais, français ou nord-américain dans la lutte pour l'indépendance des colonies américaines.

Malgré les efforts diplomatiques, la première étape de la révolution hispano-américaine (1810—1814) s'est déroulée sans l'aide directe d'une puissance étrangère.

Dans la deuxième étape de la révolution, la Grande Bretagne, qui avait obtenu auparavant la liberté du commerce avec ses colonies américaines, soutient leur cause dans les conditions où son commerce avec les „rebelles" était tout aussi prospère, s'opposant énergiquement, dans le contexte de la révolution espagnole qui venait d'éclater, aux projets français d'intervention contre les colonies.

www.dacoromanica.ro

À partir de 1822, les Etats-Unis, qui avaient occupé la Floride depuis quelques années, ont commencé à renconnaître séparément les nouveaux États américains, pour préciser, à la fin de l'année suivante, par la célèbre *Doctrine Monroe* leur position vis-à-vis de l'indépendance de l'espace latino-américain.

À la fin de son étude, l'auteur met en évidence l'opposition des grandes puissances, des États-Unis notamment, vis-à-vis des projets de Bolívar qui visaient la réalisation de l'unité politique des anciennes colonies espagnoles.

L'échec subi par les projets de Bolívar lors du congrès de Panama (1826) ont favorisé les dissensions et les rivalités des jeunes États américains, ce qui a eu des conséquences négatives pour leur développement ultérieur.

www.dacoromanica.ro

DEMOGRAFIA ISTORICĂ ÎN LUME LA SFÎRȘIT DE MILENIU

În 1991 vom comemora trei veacuri de la încheierea drumului, ca persoană fizică, a celui ce-a elaborat la noi prima teorie în domeniul istorici populației : în timpul marilor migrații, afirma Miron Costin, românii ar fi trăit retrași în munți, după care ar fi săvîrșit cel de-al doilea descălecat ; creată în anume context social, ideologic [1] și menită a avea un destin de excepție în istoriografia românească, teoria închidea în sine și teze realiste. Principala revistă de profil din lume — „Annales de Démographie Historique" [2] — își rotunjește la 25 de ani vîrsta în 1989, iar singurul buletin bibliografic mondial al disciplinei — *Bibliographie Internationale de la Démographie Historique* [3] — se arată în 1988 a avea 10 ani de apariție. Faptul că atîtea date, memorabile pentru o ramură a științei, se concentrează în strîmtul interval de trei ani ce urmează îndreptățește reflecțiile asupra stadiului său actual de dezvoltare în lume și asupra concluziilor ce decurg ; ele sînt înlesnite de parcurgerea amintitelor publicații.

I. 1. Expansiunea teritorială. O bună bucată de vreme după cel de-al doilea război mondial, demografia veche [4] a rămas aproape numai între frontierele Franței și Marii Britanii. Or, ceea ce izbește înainte de toate în BIDH este tocmai treptata mondializare a cercetării *(Tabel 1)*, ceea ce a adus în orbita ei noi realități și a diversificat enorm evantaiul surselor in-

Tabel 1

Repartiția pe glob a notițelor bibliografice din BIDH 1979—1984 [5]

Perioadele / Zonele	1979—1981		1982—1984		Total	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Studii generale	106	5,6	147	6,1	253	5,9
Africa	26	1,4	103	4,3	129	3,0
America de Nord	248	13,1	230	9,5	478	11,1
America Centrală și Caraibiană	29	1,5	64	2,7	93	2,1
America de Sud	52	2,7	61	2,5	113	2,6
Asia*	82	4,3	173	7,2	255	5,9
Din care în Japonia	34		75		109	
Europa**	1308	68,9	1584	65,6	2892	67,1
De Nord	245		271		516	
De Vest	492		620		1112	
De Est	306		279		585	
De Sud	204		297		501	
Generale	61		117		178	
Oceania	47	2,5	52	2,1	99	2,3
Total	1898	100,0	2414	100,0	4312	100,0

* Inclusiv teritoriul asiatic al U.R.S.S.
** Inclusiv teritoriul european al U.R.S.S.

vestigate. Studiile referitoare la teritoriul Africii erau în număr de numai 26 în 1979—1981, de 103 în 1982—1984 ; cele asupra Americii Centrale și Caraibiene au trecut de la 29 la 64 ; cele privitoare la America de Sud de la 52 la 61 ; cele referitoare la Asia de la 82 la 173 ;

„Revista de istorie", tom 42, nr. 4, p. 405—414, 1989

www.dacoromanica.ro

Tabel 2

Notițele bibliografice referitoare la țări din Europa în BIDII 1979—1984[6]

		1979—1981	1982—1984	Total
Europa de Nord	Marea Britanie	109	157	266
	Țările Scandinave*	77	53	130
Europa de Vest	Belgia	72	134	206
	Elveția	32	21	53
	Franța	193	258	451
	Olanda	36	56	92
Europa de Est	Bulgaria	21	28	49
	Cehoslovacia	37	48	85
	Polonia	62	33	95
	România	51	56	107
	Ungaria	52	44	96
	U.R.S.S.**	79	66	145
Europa de Sud	Grecia	4	15	19
	Italia	114	186	300
	Spania	79	87	166

* Danemarca (inclusiv arh. Feroe și ins. Groenlanda), Finlanda, Islanda, Norvegia, Suedia.
** Teritoriul european.

etc. Ce-i drept, disciplina rămîne încă eurocentristă (în decurs de 6 ani, lucrările referitoare la continentul nostru reprezintă 67,1% din producția mondială!), dar nu se poate trece cu vederea ponderea însemnată în cercetarea europeană a tuturor zonelor[7].

În țările socialiste, acum se lucrează relativ mult (*Tabel 2*) și ne bucură faptul că țara noastră ocupă un loc bun printre țările Europei și lumii. O trăsătură specifică a celei mai bune producții științifice românești — cea care intră în BIDH —, constă nu numai în faptul că se menține la un nivel cantitativ stabil (a se vedea însă țări și regiuni care au cunoscut regresia în 1982—1984, comparativ cu cei trei ani precedenți: *Tabelele 1* și *2*), ci și în aceea că marchează o treptată evoluție (*Tabel 3*): în timp ce în 1978 se înregistrau numai 9 publicații, ulterior media anuală a crescut la 17 (în 1979—1981), apoi la 18,7 (în

Tabel 3

Notițele bibliografice referitoare la România în BIDH 1978—1987

Anii	1978	1979—1981	1982—1984	1985—1987	Total
Total notițe	9	51	56	71	187
Media anuală	9	17	18,7	23,7	—

1982—1984) și la 23,7 (în 1985—1987). Efectivul lucrărilor nu semnalează, desigur, nici importanța și oportunitatea problemelor tratate, nici calitatea studiilor. Oricum, avem aici o cuantificare, care permite o anumită comparație.

2. Amplorea org**ni**z**t**orică. Încă în 1928 se crease „Union Internationale pour l'Etude Scientifique de la Population" (UIESP), cu sediul la Liège, a cărei activitate s-a intensificat după al doilea război mondial; ea organizează congrese internaționale și regionale, precum și simpozioane speciale, pe teme de demografie contemporană, ca și de demografie veche[8]. În 1963, UIESP a înființat o Comisie de Demografie Istorică, așa cum a procedat și Comitetul

www.dacoromanica.ro

Internațional de Științe Istorice. Cu începere din 1978 se editează BIDH, redactată cu ajutorul unor corespondenți naționali, al căror număr a crescut mult în decurs de 10 ani. Întrucît reuniunile dedicate acestei discipline în ultima vreme au căpătat o cadență quasianuală, se proiectează constituirea unei colecții, consacrate cu prioritate publicării regulate a întîlnirilor internaționale; primul volum al colecției se speră a fi cel care întrunește un grupaj al lucrărilor, prezentate la sesiunea, ocazionată de cel de-al XVI-lea Congres Internațional de Științe Istorice (Stuttgart, 1985)[9].

Cititorul român cunoaște măsurile organizatorice întreprinse *la noi* în ultimul deceniu, din publicații precedente, mai ales din Rapoartele de activitate ale Laboratorului de Demografie Istorică, unde s-au înregistrat atît succesele obținute, cît și domeniile neabordate încă, și s-au sugerat căi ale evoluției viitoare[10]. Academia de Științe a *U.R.S.S.* a creat în 1983 o Comisie de Demografie Istorică; o asemenea instituție exista în Estonia din 1969. Au fost organizate simpozioane unionale: Tallin—1974, Riga—1977, Omsk—1979, Chișinău—1983, Lvov—1985; lucrările prezentate se publică în culegeri speciale[11]. Academia *Poloneză* de Științe are un Comitet de Științe Demografice, în cadrul căruia în 1964 s-a constituit Secția Demografici Istorice, care editează un important anuar („Przesztośc Demograficzna Polski", 1967—). Lucrează mai multe grupuri de specialiști: la Academie, precum și la Poznań (Institutul de Istorie al Academiei), Wroclaw (Institutul de Antropologie al Academiei și Universitatea), Lublin (Universitatea catolică), Cracovia; periodic se organizează colocvii cu participarea centrelor existente[12]. Oficiul Central Statistic al *Ungariei* are un Institut de Cercetări Demografice, unde lucrează și istorici demografi: de-a lungul anilor s-au editat culegeri și periodice dedicate vechilor înregistrări de populație[13]; revistele de demografie și statistică („Demográfia", 1958 ; „Statisztikai Szemle", S.N., 1949—) găzduiesc relativ frecvent articole referitoare la probleme demoistorice. În *Cehoslovacia* se editează o culegere de profil („Historická Demografie": în 1985 a apărut vol. 9); reviste cu specialități înrudite (de ex.: „Demografie", 1959—) publică și lucrări ale domeniului nostru.

În *Franța* apare ADH, editată de „Société de Démographie Historique", creată în 1962; o bună parte din membrii săi sînt oameni de știință din străinătate. Societatea editează și „DH Bulletin d'information" în cîteva numere anual, al cărui conținut depășește indicația modestă din titlu, incluzînd și rezultate ale cercetării[13b]. Și alte periodice acordă spații, cu multă generozitate, lucrărilor demoistorice („Annales: E.S.C.", 1946— ; „Population", 1946— ; etc.). „Laboratoire de Démographie Historique de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales" (creat în 1972) este principalul centru de cercetare; la mai multe universități există, de asemenea, catedre și grupuri specializate. Sistemul organizatoric amintit a permis lansarea unei largi acțiuni de atragere a studenților în despuierea registrelor parohiale și în elaborarea de monografii: cea mai mare parte a celor 558 de asemenea publicații, inventariate în Franța în 1980, sînt rodul muncii studenților; se observă însă că aceștia sînt tot mai puțin atrași în ultimii ani de o asemenea muncă, pregătirea unei lucrări de „maîtrise" nemaipromițîndu-le găsirea de posturi în învățămînt, al căror număr se restrînge[14].

În *Marea Britanie* lucrează „Cambridge Group for the History of Population and Social Structure", constituit în 1964. Se editează un important periodic („Population Studies", 1947—), de largă deschidere demoistorică, dar contribuții ale acestei discipline își găsesc locul și în paginile altor reviste demografice. Corespondenți voluntari ai lui „Cambridge Group" au întocmit 530 de serii statistice de botezuri și decese[15], pe baza cărora s-au elaborat noi tehnici de demografie veche, ce-au înălțat structura unor solide lucrări. În *Italia*, un centru de seamă al cercetării este „Istituto di Ecologia e Genetica" de pe lîngă Universită di Parma; s-a constituit „Società Italiana di Demografia Storica" și se editează o revistă de specialitate („Bolletino di Demografia Storica", 1984—); și alte periodice acordă atenție domeniului („Genus", 1934— ; „Rivista italiana di economia, demografia e statistica", 1947— ; ș.a.).

În lumea *germană* apar mai multe publicații care includ istoria populației printre preocupările lor („Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft. Demographie". 1975— : „Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für historische Sozialwissenschaft", 1975— ; etc.). În *Spania* s-a constituit o Asociație, care a început editarea unui organ științific („Boletin de la Asociacion de Demografia Histórica", 1983—). În *Suedia*, la Universitatea din Umeă s-a creat în 1980 o catedră de demografie istorică; la Umeă și Sundsvall, cu începere din 1973 s-au constituit „Baze de date demografice" (transcrierea și computerizarea registrelor parohiale din sec. XIX), puse la dispoziția cercetării și publicului larg. În *Norvegia*, la Universitatea din Tromsø s-a creat în 1981 o bază de date istorice (registre parohiale din sec. XIX și date rezultate din recensăminte), reprezentative pentru întreaga țară. În cele *cinci țări scandinave* există grupuri de istorici la diferite universități, precum și diferiți alți cercetători, cunoscuți pentru activitățile lor demoistorice[16]. A fost creat și un periodic special („Scandinavian Population Studies": în 1984 a apărut vol. 6).

www.dacoromanica.ro

În *Canada*, „Département de Démographie de l'Université de Montréal" se ocupă și de demografia istorică. SOREP („Société de Recherches sur les Populations") constituie un centru interuniversitar, avînd baza la „Université de Québec à Chicoutimi"; ca reunește o echipă pluridisciplinară (informaticieni, demografi, medici, geneticieni, sociologi, istorici), care lucrează, cu începere din 1972, la alcătuirea — pentru regiunile din nord-estul provinciei Québec, de la 1800 pînă azi — unui registru de populație informatizat — *fichier réseau / data base* —, întemeiat pe reunirea automată a datelor nominative, conținînd aspecte economice, sociale, culturale, demografice, genetice, medicale [17]. Lucrări de specialitate apar în *S.U.A.* în diferite reviste demografice, fiind de amintit înainte de toate „Population and Development Review", 1975— , care urmărește corelațiile între evoluția populației și dezvoltarea social-economică. În *Brazilia*, cursuri de demografie istorică se țin la Universitățile din São Paulo și Paraná; în august 1985, la cea dintîi s-a creat „Centro de Estudos de Demografia Histórica de América Latina", care a inițiat editarea unei publicații [18]. O frumoasă activitate se desfășoară în *Japonia*, căreia-i aparține aproape jumătate din întreaga producție asiatică, inclusă în BIDH 1979—1984 *(Tabel 1)*.

Această largă efervescență intelectuală a ultimilor 10—15 ani este dovada elocventă nu numai a reușitei unei acțiuni, a răsunetului ei, ci și mărturia dezvoltării exponențiale a unui domeniu de vîrf al cercetării actuale, fruct și parte constitutivă a revoluției tehnico-științifice contemporane. Se constată totodată că succesele în domeniul demografiei istorice, într-o anumită țară, sînt direct proporționale cu măsurile organizatorice, întreprinse acolo de-a lungul anilor.

3. Extensiunea temporală. Principalul și foarte meritosul creator al tehnicilor de cercetare postbelice ale demografiei vechi, Louis Henry, era încredințat că materia ei se poate întinde cel mai tîrziu pînă către anii 1850. O spusese încă de la primele sale luări de poziție din anii 1950 și o repetă și în 1970 [19]. Dar practica științifică a vrut altminteri, în 1978, cînd își începea acțiunea, BIDH își stabilise de-acum drept termen final anul 1920, limită care s-a dovedit și ea insuficientă, căci lucrările referitoare la deceniile următoare se dovedesc tot mai numeroase [20]. Era și firesc să se întîmple așa: între demografia veche și cea contemporană separarea temporală se manifestă numai sub aspectul momentului incipient al aplicării procedeelor celei din urmă (primele recensăminte științific construite și statisticile stricte ale mișcării demice); perioada de manifestare a demografiei contemporane este însă și a celei vechi, cu acea netă distincție că aceasta își folosește farmecele în legătură cu surse de altă natură, ce nu se pretează specificului celeilalte [21].

O altă modificare petrecută în anii din urmă constă în aplicarea tehnicilor vechii demografii la perioade tot mai îndepărtate. Prima anchetă franceză asupra registrelor parohiale (lansată de Louis Henry) s-a referit la anii 1670—1829, dar eșantionul recoltat n-a fost despuiat decît pentru 1740—1829; cea de-a doua anchetă (condusă de Jean-Noël Biraben) are în vedere reconstituirea mișcării naturale cu începere chiar de la originile documentării (înregistrarea botezurilor în Franța începe în medie din 1569, a înhumărilor din 1605 și a căsătoriilor din 1606) [22]. În Marea Britanie s-au reconstituit serii statistice de la 1541 înainte [23]. În diferite țări se studiază însă și datele — chiar dacă referitoare numai la o anumită categorie sau grup social — din secolele anterioare.

În fine, o a treia schimbare semnificativă s-a produs în legătură cu acele perioade ale istoriei umane, care nu vor să ofere cercetării deloc (sau aproape deloc) izvoare scrise. Pentru a descifra spațiul demografic al acelor timpuri, nădejdile s-au îndreptat de aceea spre arheologie și antropologie. În anii 1960 a început astfel alcătuirea unei noi ramuri a demografiei — *paleodemografia* —, ale cărei prime rezultate au stîrnit entuziasme, apoi critici violente [24]. Greutățile de înfrînt sînt mari și azi, dar investigația avansează totuși și constatăm cu plăcere frumoasele rezultate ce-au început să apară și la noi [25].

Astfel încît, dialectica evoluției științei demografiei a dus, în ultima vreme, la cîteva schimbări elocvente:

a) Cîmpul de cercetare al demografiei s-a lărgit atît de mult, încît acum ea se ocupă în fapt de populațiile întregului traiect al istoriei omenirii;

b) trei ramuri principale se disting azi — *demografia contemporană, cea veche și paleodemografia* —, fiecare elaborîndu-și tehnici de lucru specifice, dar alcătuind o singură disciplină, căci obiectul de cercetare este același: caracterele demografice ale populațiilor, sau altfel spus: aspectele spațiului demografic;

c) Ca urmare, între ramurile demografiei subzistă multiple aspecte de contact și cooperare, mai cu seamă în privința preluării reciproce a unor elemente de procedee și a diferitelor concluzii.

4. Diversitatea problematică. Etapa imediat postbelică în evoluția demografiei istorice era legată înainte de toate de investigarea fertilității — *fécondité, fertility* —, care rămîne și

www.dacoromanica.ro

azi, alături de alte aspecte ale mișcării naturale a populației, o temă importantă, chiar dacă uneori se acordă exagerat de multă atenție unor aspecte, care-și au și ele o semnificație, dar numai una de rangul II, precum nașterile nelegitime, progresele contracepției ș.a. Expansiunea teritorială, organizatorică și cronologică mai sus amintită a adus însă în prim plan și multe alte sectoare.

Sistemele parentale, spre exemplu, înainte vreme erau mai ales în atenția anchetei de teren (sociologice, etnografice) și a istoriei dreptului. În ultimele două decenii, istorici de diverse specialități — demografie, economie, mentalități etc. — s-au insinuat în mod activ aici, ceea ce a relevat o incomparabil mai largă complexitate și mai vaste semnificații istorice ale structurilor de rudenie, precum și importanța actuală a temei. Ea s-a găsit în atenția ultimelor Congrese Internaționale de Științe Istorice [26]. În lume există azi mai multe periodice specializate („Journal of Family History", „Population et famille" ș.a.), iar diferite reviste au publicat numere speciale asupra morfologiei sociale: „Annales: E.S.C." (1972, 1986), ADH (1973, 1981), „Genus" (1978—1979), „Population and Development Review" (1982) ș.a. Cercetarea structurilor de rudenie se face acum prin mai multe demersuri principale: cît de întins și de divers este diapazonul celui demoistoric în deceniul din urmă se conturează bine în paginile BIDH, unde unul din cele 10 capitole este dedicat an de an problemei „Nupțialitate, familii, gospodării" (Cap. 6, cu 10 paragrafe). Și editorii constată: „Un asemenea succes n-a fost prevăzut în 1977, cînd s-a elaborat clasificarea tematică. În prezent, rubricile noastre ... sînt covîrșite de notițe de interes incontestabil" [27].

Un alt domeniu este cel al mișcărilor migratorii. Practica micromonografiilor le împinsese, în anii 1950 și în anii 1960 într-o zonă periferică, pentru simplul motiv că registrele parohiale nu dau (ori le înregistrează foarte incomplet) date asupra deplasărilor indivizilor. O veche preocupare a istoricilor și geografilor era tot mai insistent dată uitării și, pe bună dreptate, se atrăgea de aceea atenția asupra necesității de a aprofunda studiul vechilor migrații, care timp îndelungat nu s-a bucurat de prea mare favoare [28]. Istoriografia românească n-a abandonat însă niciodată tematica: a dat mereu răspunsuri adecvate acelor publiciști, care susțineau caduca „teorie imigraționistă": a subliniat significația transmigrațiilor între provinciile noastre — mai ales ale transilvănenilor la sud și est de Carpați —, ca factor de întărire a legăturilor multiple între ele; nou a început totuși să apară în faptul că, în ultimele decenii, s-a trecut și la aplicarea unor tehnici demoistorice de cercetare [29]. S-a acordat atenție și altor aspecte ale problemei [30]. În BIDH (Cap. 2, §§ 24—27) se vede clar că tema interesează, tot mai stăruitor, cercetarea mondială în ultimii ani.

Studiile demoistorice din cei 20 de ani din urmă arată că și multe alte noi direcții de lucru s-au conturat: influența practicilor religioase și lupta maselor împotriva lor; istoria alfabetizării ș.a.m.d. [31]. Epidemiile, impactul lor social, mișcarea structurilor sociale pentru a le da riposta, ca și numeroase alte aspecte ale istoriei medicinii sînt de asemenea în atenția demografiei istorice, ceea ce se vede în următoarele paragrafe ale BIDH: § 14. Studii explicite asupra relațiilor dintre demografia istorică și disciplinele conexe; Mortalitatea (cu nouă subdiviziuni, printre care: §48. Sănătatea publică și echipamentul spitalicesc în incidența lor asupra mortalității; §49. Medicina tradițională); Fertilitatea (cu șapte subdiviziuni, cum sînt: §52. Fertilitatea naturală și sterilitatea; §54. Reglarea nașterilor); §74. Caracteristicile genetice și biologice ale vechilor populații; §92. Sănătatea publică și variabilele demografice ș.a.).

Într-un cuvînt, disciplina noastră prezintă azi lumii o foarte largă viziune, o curiozitate intelectuală îndreptată spre toate vînturile, de unde interesul firesc pentru ea la specialiștii tuturor acelor domenii, pe care concluziile demoistorice le vizează în mai mare, ori mai mică măsură. Căci unul dintre interesele majore ale acestei științe constă evident în aceea, că ea obligă la reflecții dincolo de ea însăși [32].

5. Evoluția conceptuală. O îndătinată deprindere a multor demografi contemporaniști — a se ocupa numai de seriile statistice, supuse la îndelungi cazne pentru a deduce diverși indici —, un asemenea obicei s-a transmis și demografiei vechi, care — în primele decenii postbelice — făcea frecvent abstracție de conjunctura socio-economică ce generase situațiile calculate, precum și de efectele sociale ale acestora. Existau însă tradițiile însemnate ale istoricilor și geografilor care, timp de veacuri, lucraseră asupra unor asemenea probleme ale istoriei populației ca: densitatea, răspîndirea și evoluția populației, structurile etnice și socio-profesionale, migrații interne și externe, etnogeneze și asimilări etc. Or, la ei se ivise adesea tentația științifică a condiționării și influențelor sociale, analizate de pe poziții înaintate.

Știința postbelică nu s-a putut nici ea, prin urmare, abstrage de la determinarea interrelațiilor procese sociale—fenomene demografice, de la surprinderea aspectelor sociale ale acestora din urmă. Au apărut, ce-i drept, și explicații insuficiente ori de-a dreptul anecdotice. Au fost comise și exagerări, motiv de polemici repetate, ca aceasta spre pildă:

www.dacoromanica.ro

a) Cu privire la comportamentele demografice s-a afirmat că ele ar asculta mai curînd de criterii teritoriale, decît de unele sociale, că ele ar fi în mai mare măsură ale unei întregi comunități, decît economice; „n-am reușit niciodată să izolăm un comportament demografic distinct care să-l caracterizeze pe un agricultor pe de-o parte, pe un meseriaș pe de altă parte" [33].

b) Negarea rolului factorilor social-economici a fost criticată, pentru „ a recunoaște în fenomenele demografice amprenta contradicțiilor sociale", pentru a sesiza, „în sînul comportamentelor demografice, raporturile de clasă" [34].

c) Criticîndu-se o asemenea supralicitare, s-a subliniat că cercetarea demonstrează existența reală a unei demografii diferențiale, încă prea puțin cunoscută în momentul cînd se notau cuvintele de mai sus, dar că este puțin probabil ca situațiile sociale să se reflecte integral în comportamentele demografice [35].

Evoluția științei în anii ce s-au scurs a dat dreptate acestui punct de vedere, evidențiind marea complexitate a unui întreg lanț de interdependență: ...→S→P→S→... (în care S = = procese sociale, iar P = evoluțiile populației); arătînd că spațiului demografic, caracterelor demografice ale populațiilor le sînt specifice nu numai dimensiunea eminamente socială, ci și cele biologică și teritorială, ce trebuie analizate în perspectivă istorică [36].

Depășindu-se exagerările menționate, observate mai sus în ambele sensuri, în ultima vreme se constată tot mai accentuate orientări realiste, de mare seriozitate științifică. În *țările socialiste europene*, problemele structurii populațiilor sînt de două ori mai mult tratate decît în restul continentului [37]. Atenția acordată azi de cercetarea demoistorică *românească* aspectelor sociale are o îndelungată tradiție. Ea a fost evidențiată în eforturile medicilor noștri, ca și ale multor altor intelectuali înaintați din trecut, de a demonstra și combate urmările grave ale ambianței socio-economice — în condițiile regimului feudal, ale celui burghezo-moșieresc — asupra țăranilor și muncitorilor, asupra sănătății și numărului locuitorilor [38]. Aceeași tradiție s-a format la istorici, geografi și alți specialiști, care au demonstrat temeiurile și implicațiile sociale ale autohtoniei, permanenței și unității românești și este un prilej de satisfacție constatarea că, în nu puține notițe bibliografice din BIDH referitoare la lucrările din țara noastră, aceste concluzii apar explicit, ducînd astfel în lumea științei, pe întreg globul, marile noastre adevăruri.

Pusă sub lupă, reducerea fertilității în *Norvegia* se dovedește a fi fost slab influențată de variabilele demografice, ceea ce contrazice „teoria" rolului ce l-ar fi jucat presiunea populaționistă („suprapopularea"); factorii culturali apar în principal în postura de element conservator; scăderea fertilității în realitate se dovedește funcție de dezvoltarea socio-economică [39]. Problemele sînt puse cu pătrundere într-un recent studiu *spaniol* [40]. Analiza în regiunea Murcia din sud-estul țării se face pe categorii sociale (zilieri și mici arendași, agricultori proprietari, „elita", comercianți, meșteșugari), stabilindu-se diferențele — în măsura în care sursele o permit — în privința numărului de persoane pe familie, a vîrstei la prima căsătorie, a tipului comunității de rudenie. Se constată astfel o diversitate de comportamente, care se adaptează și se transformă după teritorii, după situațiile și evoluțiile din aceste teritorii, după zonele economice și grupurile sociale; se cere a se raporta sistemul de transmitere a proprietății la variabilele demografice și economice ce caracterizează diferitele grupuri sociale.

În *Brazilia* [41], pînă în anii 1960 accentul în istoriografie se punea pe marea plantație, pe puternicile „elite" locale, pe formarea marii industrii; către 1970, în mod progresiv intră în scenă „învinșii", săracii, marginalii, sclavajul, indianul, familia. Demografia istorică a țării a luat naștere în acest context, ca expresie a unei noi direcții de cercetare socială, a unei noi atitudini față de problemele umane. BIDH conține două capitole (8. Relații între variabile economice și demografice; 9. Relații între variabile demografice și alți factori sociali), precum și mai multe paragrafe din alte capitole (45. Mortalitatea și 53. Fertilitatea diferențială pe categorii sociale sau economice; 56. Relații între fertilitate și variabile economice și sociale; 75. Caracteristici socio-economice ale structurilor vechilor populații și sub-populații; 76. Caracteristicile lor culturale, cîștele etc.), în care, an de an, se adună numeroase lucrări din întreaga lume, elaborate în concepția întîlnită mai sus în mai multe țări. UIESP a organizat și întîlniri internaționale pe teme, formulate în lumina amintitei viziuni [42].

În toate acestea se exprimă și influența materialismului dialectic și istoric asupra gîndirii contemporane, dar și clara confirmare — într-un nou domeniu al cunoașterii umane — a admirabilei noastre *Weltanschauung*. Este totodată deschisă calea spre îmbogățirea sa cu concluziile unei noi științe.

II. Evoluția generală a demografiei istorice în ultimele decenii a dus, în mod treptat, la apariția cîtorva noi fenomene, de apreciabilă importanță.

www.dacoromanica.ro

1. S-a evidențiat necesitatea *separării demografiei istorice* (ramură a științelor istorice) *de demografie* (în tripla sa înfățișare: contemporană, veche, paleo-; *Tabel 1*), realizîndu-se astfel o sciziparitate în ceea ce, pînă către 1970, se numea în mod curent „demografie istorică". Or, în aceasta din urmă erau încastrate două orientări științifice distincte, deși intercorelate:

Tabel 1

Demografia și demografia istorică

Disciplinele	Elemente structurale			Obiect de studiu
Demografia	Subdiviziuni			Caracterele demografice ale populațiilor
	Contemporană	Veche	Paleo-	
Demografia istorică	Ramură a științelor istorice			Istoria populației și a politicii populației

o ramură a demografiei și o branșă a științelor istorice. Nici vorbă, demografia veche (ca și demografia pur și simplu) și demografia istorică au a colabora în mod strîns. Lucrările au fost în acest mod tratate de semnatarul acestor pagini cu începere din 1974[43] și se poate observa cum situația este intuită, din ce în ce mai ferm, de către colegi de peste tot, cum demografia istorică se constituie treptat, în ultima vreme, ca disciplină istorică distinctă. Un glas răsună din R.F.G.: „demografia istorică" (autorul are în vedere pe cea veche) va trebui plasată într-o interpretare mai largă a istoriei, dacă nu vrem să asistăm la transformarea ei într-o disciplină sterilă[44]. Cerința este lărgită în Franța: trebuie să înțelegem că știința demografiei în general este „dependentă de istorie", dacă vrem să descelăm legăturile dintre fenomenele demografice și cele economice, adică să urcăm de la efecte la cauze[45]. Și, o subliniere precisă: „Există două demografii distincte. Una, cea mai dezvoltată în epoca noastră, se interesează de măsurarea fenomenelor, regrupează analiza și metodele pentru a ordona statisticile vechi și actuale" (= demografia veche și contemporană — L.R.). „Ccalaltă este mai preocupată de a înțelege influența reciprocă între populație, economie și structuri sociale"[46] (= demografia istorică —L.R.). Lucrurile se limpezesc în articolul unei specialiste norvegiene „demografia istorică" poate fi văzută fie ca făcînd parte din istoria populației în general (= demografia istorică — L.R.), fie ca o istorie a populației, căreia i se alătură tehnicile demografiei moderne (= demografia veche — L.R.)[47]. Nu pot exista dubii: cercetătorii de pretutindeni devin conștienți de faptul că se formează o nouă ramură a științelor istorice. În lumina vechilor ei realizări, încă în 1899 Ioan Bogdan aprecia că studierea problemelor populației va da temeiul pentru a surprinde specificul dezvoltării societății românești medievale[48].

2. Progresele investigațiilor pe calea elaborării unor concepții realiste asupra populației, treptata constituire a demografiei istorice au dus la elaborarea *primelor sale teorii postbelice*. Cea dintîi, din cîte știm, este cea elaborată de profesoara dancză Ester Boserup: în trecut, posibilitățile existente de hrănire a populației nu constituiau niște limite imuabile ale înmulțirii ei, căci oamenii le puteau extinde, realizînd chiar o revoluție agricolă în caz de necesitate[49]. Dezbaterile la reuniunea de demografie istorică, ocazionată de cel de-al XVI-lea Congres Internațional de Științe Istorice (Stuttgart, 1985), au contribuit la dezvoltarea teoriei[50], care a dat o nouă replică aserțiunilor neomalthusiene, a contribuit la depășirea de către lumea științei a concepției „suprapopulării" ori „subpopulării" și a adus noi elemente pentru o înțelegere mai multilaterală, mai nuanțată a interdependențelor între evoluția subzistențelor și creșterea demografică.

A doua teorie este cea a lui Jacques Dupâquier — „mecanismul autoregulator" — despre care s-a mai vorbit în literatura noastră[51]. Cercetării românești i-a revenit elaborarea cu începere din 1969, a celei de-a treia teorii: caracterul deficitar al statisticior de populație într-o zonă mondială „B", în sec. XV—XIX[52]. Așa cum introducerea, în anii 1950—1970, a calculului matematic în demografia veche vestea crearea unei noi discipline, tot astfel elaborarea, în anii 1960—1980, a primelor teorii științifice ale demografiei istorice constituie semnul sigur al lansării în larg a unei noi nave-amiral a științei.

3. Se vădește tot mai clar, pe multiple planuri, *însemnătatea practică* a demografiei istorice.

www.dacoromanica.ro

a) Reacțiile *istoriografiei* la succesele demografici vechi și ale celei istorice n-au întîrziat a se arăta, și nu numai sub aspectul preluării rezultatelor și introducerii lor în lucrări de largă respirație, ci și sub acela al propriei includeri în cercetare. A devenit cunoscut, în această privință, un grup de însemnați istorici francezi: F. Braudel, P. Chaunu, J. Delumeau, Em. Le Roy Ladurie ș.a. La noi au marcat o asemenea orientare Șt. Meteș, D. Prodan, Șt. Pascu, Șt. Ștefănescu, P. Binder, N. Bocșan. P. Cernovodeanu, L. Gyémánt, I. Mârza, Stela Mărieș, Ecaterina Negruți, Ș. Papacostea, Gh. Platon, P. Teodor etc. Căci înțelegînd rosturile istorici populației, istoricii își diversifică mijloacele de investigație, fiind deci capabili a realiza analize mai multilaterale, mai fine, mai profunde.

b) Importanța demografici istorice pentru *confruntările ideologice* rezultă, spre pildă, din exemplul istoricilor români care, bazați pe o concepție științifică asupra istoriei populației României, dau cuvenita replică falsificatorilor acesteia, demonstrînd autohtonia, permanența și unitatea etniei în spațiul carpato-ponto-dunărean. Experiența acestor din urmă ani arată încă o dată și cît de mult impune viața dezvoltarea sistematică mai departe a cercetărilor noastre.

c) Demografia istorică sprijină *înțelegerea corespunzătoare a unor probleme* care confruntă contemporaneitatea: cum, de exemplu, criza într-un bazin minier influențează fenomenele demografice[53], ori invers, măsura în care unele dintre acestea din urmă, în perioada actuală în Europa Occidentală (reducerea numărului căsătoriilor, înmulțirea divorțurilor, scăderea natalității etc.) au implicații negative asupra economiei[54].

d) Studierea științifică a istoriei populației constituie *baza soluționării adecvate a unor mari probleme* ale zilelor noastre, cum este aceea a politicii demografice. Politica natalistă, promovată cu consecvență de România socialistă, pornește de la perceperea corectă a datelor spațiului nostru demografic, în contextul desfășurărilor interne și internaționale actuale și viitoare. O asemenea analiză trebuie să fie luată în considerare și de către țările „lumii a treia", care — străduindu-se să-și consolideze independența, să rezolve problemele, adesea complicate, ale dezvoltării în gravele conjuncturi actuale — au dreptul și datoria să elaboreze și să aplice propria politică demografică, destinată a răspunde nevoilor propriei țări.

Este drept că, în investigațiile din toate țările, se mențin încă destule scheme ale unor epoci revolute, manifestate în interpretări exagerate, eronate, chiar tendențioase pe alocuri. Ni se pare însă indiscutabil că impunătoarele înaintări, din ultimele două decenii, ale demografiei (contemporane, vechi și paleo-), ca și ale demografiei istorice se constituie într-unul din elementele specifice ale unei noi etape în evoluția seculară a istoriografiei și a științelor sociale în ansamblu.

NOTE

[1] P. P. Panaitescu, în M. Costin, *Opere*, E.S.P.L.A., 1958, p. 25; I. Donat, în *Istoria poporului român*, ed. A. Oțetea, Edit. Științifică, București, 1970, p. 10; etc.

[2] „Annales de Démographie Historique. Etudes, documents, chronique, comptes rendus". Directeur: Jacques Dupâquier. Rédacteur en Chef: Alfred Perrenoud, Paris, 1964— (primul volum sub titlul „Etudes et chroniques de démographie historique"); în cele ce urmează: ADH. Trimiterile la lucrări, aflate în bibliografii speciale (L. Roman, *Démographie historique de la Roumanie, 1972—1978. Bibliographie analytique*, în „Revue Roumaine d'Histoire", **19**, 1, 1980, p. 85—127; idem, *... 1978—1984.... ibid.*, **24**, 4, 1985, p. 351—372), se operează prin notarea autorului, anului de apariție și a numărului notiței; listele sînt simbolizate DH I, respectiv DH II.

[3] *Bibliographie Internationale de la Démographie Historique*, ed. Etienne Hélin, Liège, 1978— ; ulterior: BIDH.

[4] Spre deosebire de *demografia contemporană* — bazată pe calcule asupra recensămintelor științific elaborate în directe scopuri demografice, precum și asupra unor statistici riguroase ale mișcării (naturale, teritoriale și sociale) a populației —, *demografia veche* studiază spațiul demografic al zonei date în lumina unor înregistrări ale populației de caracter lacunar, create nu pentru o evidență demografică, ci pentru una fiscală, militară, eclesiastică, domanială, urbanistică etc.

[5] A. Perrenoud, *Où va la démographie historique? Analyse du contenu de la BIDH*, ADH 1986, p. 263, Tableau 5.

[6] *Ibid.*, p. 264.

[7] Pentru fiecare țară în parte, a se vedea BIDH (Indexul geografic, s.v.).

[8] R. Mols, *Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIVe au XVIIIe siècle*, I, Louvain, 1954, p. 154, n. 4; V. Trebici, *Mică enciclopedie de demografie*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p. 469.

www.dacoromanica.ro

[9] *Evolution agraire et croissance démographique*, ed. Antoinette Fauve-Chamoux, Editions Derouaux Ordina, Liège, 1987 (a se vedea precizarea de la p. 13).

[10] Anii 1980—1984/DH I 169, 218; „Revista de Istorie", **38**, 11, 1985, p. 1127—1134; **39**, 11, 1986, p. 1141—1149; **40**, 11, 1987, p. 1127—1136; **41**, 12, 1988, p. 1225—1231.

[11] H. Palli, *La démographie historique en U.R.S.S....*, în ADH 1986, p. 379. Cea mai recentă apariție ce ne-a parvenit: *Problemy istoričeskoj demografii S.S.S.R. (period socializma)*, Chișinău, 1985.

[12] Irena Gieysztorowa, în „Przeszłość Demograficzna Polski", Warszawa, **17**, 1987, p. 265—275; Antoinette Fauve-Chamoux, în ADH 1985, p. 397—405.

[13] *A történeti statisztika forrásai*, ed. J. Kovacsics, Budapest, 1957: „Történeti statisztikai évkönyv" (cunoaștem anii 1960—1968); „Történeti statisztikai tanulmányok" (în 1984 a apărut vol. 5); etc.

[13b] În ultimul moment, ne parvine „DH Bulletin d'information", nº 50, Janvier 1988, din care aflăm (p. 1—56) că, în momentul de față, „Société de Démographie Historique" numără 559 de membri, din care 219 din afara Franței, și anume din 33 de țări, inclusiv câteva din zona noastră geografică: Bulgaria, Cehoslovacia, Grecia, Iugoslavia, România, Ungaria.

[14] J. Dupâquier, *Pour la démographie historique*, P.U.F., Paris, 1984, p. 100—101, 111.

[15] *Ibid.*, p. 111, 144—145.

[16] Sølvi Sogner, *Bilan de la recherche en démographie historique dans les pays scandinaves, 1976—1985*, în ADH 1986, p. 275—310.

[17] G. Bouchard et al., în *Evolution agraire...*; p. 100.

[18] *Estudos do CEDHAL...*, São Paulo, nº 1, 1986; A. Pilatti Balhana, *La démographie historique à l'Université du Paraná, Brésil*, în ADH 1986, p. 393—406; 1981/DH II 212; „Revista de Istorie", **40**, 7, 1987, p. 754—755.

[19] L. Henry, *Manuel de démographie historique*, 2e éd., Genève—Paris, 1970, p. IX.

[20] BIDH 1978—1987: Indexul cronologic; *Avant-propos*, în BIDH 1982, p. XIII; *idem*, în BIDH 1984, p. XI—XII.

[21] Noua situație este constatată și de A. Perrenoud, în ADH 1986, p. 254.

[22] Danièle Rebaudo, *Le mouvement annuel de la population française rurale de 1670 à 1740*, în „Population", **34**, 3, 1979, p. 589—606; J.-N. Biraben, *Le point de l'enquête sur le mouvement de la population en France avant 1670*, *ibid.*, **40**, 1, 1985, p. 47—70.

[23] E. A. Wrigley, R. S. Schofield, *The Population History of England 1541—1871. A reconstruction*, E. Arnold, London, 1981 / Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1981 (contribuții: R. Lee, J. Oeppen).

[24] Gy. Acsády, J. Nemeskéri, *History of Human Life Span and Mortality*, Budapest, 1970; D. Nicolăescu-Plopșor, Wanda Wolska, *Notes on Biological-Cultural Correlations in Studies of Prehistoric Populations*, în „Homo", Göttingen, **27**, 3—4, 1976, p. 169—185: Cl. Masset, B. Parzysz, *Démographie des cimetières? Incertitude statistique des estimations en paléodémographie*, în „L'Homme", Paris, **25**, nº 94, 1985, p. 147—154.

[25] *Antropologi*: Olga Necrasov, D. Botezatu, Maria Cristescu, C. Fedorovici, Georgeta Miu, Ioana Popovici-Bădărău, M. Șt. Udrescu, Maria Vlădescu etc. *Arheologi*: Ligia Barzu, Gh. Bichir, N. Branga, E. Comșa, Șt. Cucoș, P. Diaconu, Suzana Dolinescu-Ferche, E. I. Emandi, R. Florescu, N. Gudea, V. Leahu, M. D. Matei, D. Monah, I. Moțu, Șt. Olteanu, C. C. Petolescu, V. Spinei ș.a.

[26] *CISH. XVe Congrès International des Sciences Historiques, Bucarest, 10—17 août 1980. Rapports*, I, Edit. Academici, 1980, p. 335—393; II, 1980, p. 61—71, 115—132; IV/1, 1982, p. 300—374, 548—549, 583—586; *CISH. XVIe Congrès International des Sciences Historiques, Stuttgart, 25 août — 1 septembre 1985. Rapports*, II, Stuttgart, 1985, p. 659—663; III. *Actes*, 1986, p. 291—293.

[27] *Avant-propos*, în BIDH 1984, p. XI.

[28] J.-P. Poussou, *Introduction à l'étude des migrations anciennes*, în *Démographie Historique*, ed. Maria Luiza Marcílio, H. Charbonneau, P.U.F., Rouen-Montreal, 1979, p. 153—157.

[29] Șt. Meteș 1971; L. Roman 1972; Gr. Chiriță 1973: Georgeta Penelea 1973; Ap. Stan 1973; N. Stoicescu 1983/DH I 110, 187, 224, 235, 247: DH II 177.

[30] Ecaterina Negruți 1977, 1981/DH I 201; DH II 136; eadem. *Migrațiile la lucru în România și marea răscoală a țăranilor din 1907*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»", Iași, **22**, 2, 1985, p. 523—536; eadem, *Travailleurs italiens en Roumanie avant la première guerre mondiale*, în „Revue Roumaine d'Histoire", **25**, 3, 1986, p. 225—239; M. D. Vlad, *Aperçus de la politique démographique de la Valachie et de la Moldavie (au XVIIIe siècle)*, în „Analele Universității București", Istorie, **36**, 1987, p. 59—70; etc.

[31] „Revista de Istorie", **38**, 2, 1985, p. 224—226.

www.dacoromanica.ro

[32] Em. Le Roy Ladurie, *Les voies de la nouvelle histoire*, în „Magazine littéraire", nº 164, septembre 1980, p. 10—13 (apud A. Perrenoud, ADH 1986, p. 260); J. Véron, *Démographie du parlement français de 1958 à 1980*, în „Population", **38**, 3, 1983, p. 553—564; „Revista de Istorie", **39**, 11, 1986, p. 1141—1142.

[33] P. Chaunu, *Civilizația Europei în secolul luminilor (1971)*, I, ed. Irina Mavrodin, Edit. Meridiane, București, 1986, p. 142. Ideile au fost repetate de istoric și în anii următori. Este de mirare că în versiunea românească nu s-au introdus note, care ar fi avut menirea să aducă la zi concluziile, formulate în urmă cu 15 ani, asupra populațiilor europene din sec. XVIII.

[34] A. Burguière, în *Faire de l'histoire*, ed. J. Le Goff, P. Nora, II, Editions Gallimard, 1974, p. 79—80.

[35] J. Dupâquier, *Histoire et démographie*, în „Population", **32**, nº spéc., septembre 1977, p. 310. A se vedea, în acest sens, și părerile asupra autonomiei relative a fenomenelor și proceselor demografice: *Vosproizvodstvo naselenija S.S.S.R.*, ed. A. G. Višnevskij, A. G. Volkov, „Finansy i Statistika", Moskva, 1983, p. 16—18; J. Dupâquier, *Pour la démographie historique*, P.U.F., Paris, 1984, p. 72, 176—177; L. Roman, în „Revista de Istorie", **38**, 2, 1985, p. 225—226.

[36] L. Roman 1980/DH II 167; idem, *Populația — factor important al proceselor istorice (În lumina făuririi unității românești)*, în „Studii și Articole de Istorie", **49—50**, 1984, p. 104—113.

[37] A. Perrenoud, în ADH 1986, p. 266.

[38] G. Brătescu, *Medici români cu preocupări sociologice (Notă bibliografică)*, în „Igiena", **35**, 3, 1986, p. 231—238; I. Burduja, *Mihai Eminescu despre influența condițiilor medico-sociale asupra sănătății populației românești*, în „Revista medico-chirurgicală", Iași, **88**, 1, 1984, p. 159—162; etc.

[39] Sølvi Sogner et al., *Le déclin de la fécondité en Norvège (1890—1930)*, în ADH 1986, p. 361—375.

[40] F. Chacon Jimenez et al., *Contribution à l'histoire de la famille dans les pays de la Méditerranée occidentale, 1750—1850*, în ADH 1986, p. 155—182.

[41] Maria Luiza Marcílio, *La démographie au service de l'histoire du Brésil*, comunicare la *Table ronde sur la spécificité de la démographie historique, 20e Congrès Général de l'UIESP, Florence, 4—12 juin 1985*; A. Bideau, H. Perez Brignoli, *La démographie historique en Amérique Latine...*, în ADH 1986, p. 7.

[42] J. Vallin, A. Lopez, în „Population", **40**, 2, 1985, p. 347—355.

[43] Anii 1974—1980/DH I 237, p. 81—82; DII I 316, p. 732—733; DII II 167, p. 101—106 etc.

[44] R. Braun, *Historische Demographie im Rahmen einer intergrierten Geschichtsentwicklung*, în „Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für historische Sozialwissenschaft", III, 1977 (apud W. J. Mommsen, în *Interdisciplinaritatea și științele umane (1983)*, Introducere: I. Drăgan. Trad.: V. Tonoiu, I. Bădescu, Edit. Politică, București, 1986, p. 366).

[45] L. Henry, D. Blanchet, în „Population", **38**, 4—5, 1983, p. 820—821.

[46] Hervé Le Bras, *ibid.*, **36**, 4—5, 1981, p. 957.

[47] Sølvi Sogner, *Bilan de la recherche...*, în ADH 1986, p. 280.

[48] I. Bogdan, *Cultura română (Curs predat în anul universitar 1898—1899)*, f. 97r (Bibl. Acad., Ms. 5227).

[49] Ester Boserup, *The Conditions of Agricultural Growth*, London, 1965 (= *Evolution agraire et pression démographique*, Paris, 1970); eadem, *Environnement, population et technologie dans les sociétés primitives*, în „Annales: E.S.C.", Paris, **29**, 3, 1974, p. 538—552; eadem, *Population and Technological Change. A Study of Long Term Trends*, University of Chicago Press, 1981.

[50] *Evolution agraire et croissance démographique*, ed. A. Fauve-Chamoux, Liège, 1987; L. Roman, *Recenzie*, în „Viitorul Social", **81**, 4, 1988, p. 365—368.

[51] J. Dupâquier, *De l'animal à l'homme: le mécanisme autorégulateur des populations traditionnelles*, în „Revue de l'Institut de Sociologie", Bruxelles, nº 2, 1972, p. 177—211; idem, *La population rurale du Bassin Parisien à l'époque de Louis XIV*, Editions de l'EHESS, Paris, 1979, p. 28—29, 387—391; DH II 213.

[52] L. Roman 1973—1984 / DII I 236, 240, 241; DH II 168, 171; idem, *Statistiques fiscales et statistiques démographiques, ou les fausses apparences (Les Pays Roumains et autres régions européennes aux XVe — XIXe siècles)*, în ADH 1985, p. 245—280; etc.

[53] R. André, *L'impact démographique de la crise dans une commune du Borinage, Flénu, 1955—1971*, în „Revue de l'Institut de Sociologie", nº 2, 1972, p. 319—354.

[54] *Declin demografic, declin economic*, în „Lumea", nr. 2, 7 ianuarie 1988, p. 17 (articol din „L'Express").

Louis Roman

www.dacoromanica.ro

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DE LA FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOZOFIE (SECȚIA ISTORIE-FILOZOFIE) ÎN ANUL 1988

Planul de cercetare științifică. Temele de cercetare ale cadrelor didactice de la secția de istorie-filozofie sînt cuprinse în planul unitar de cercetare al institutelor cu profil de istorie ale facultății (Institutul de istorie „N. Iorga", Institutul de arheologie, Institutul de studii sud-est europene).

Temele sînt orientate, cu precădere, spre probleme majore ale istoriei naționale și universale, a căror cercetare contribuie la investigarea unor probleme importante ale istoriografiei românești, la o mai bună fundamentare științifică a predării cursurilor și seminariilor generale și speciale, la sporirea rolului educativ al istoriei în procesul de învățămînt, promovîndu-se astfel o nouă calitate și o mai strînsă împletire între învățămînt și cercetare.

Cercetările se desfășoară potrivit prevederilor contractelor încheiate cu Academia de Științe Sociale și Politice. Fazele (documentare, redactare parțială sau integrală), termenele și calitatea contribuțiilor au fost analizate în catedra de istoria României și universală și în consiliile științifice ale institutelor de profil ale facultății, constatîndu-se îndeplinirea integrală, la termenele stabilite și la nivelul științific corespunzător exigențelor, a fazelor de cercetare prevăzute în contracte, de către toate cadrele didactice.

Stadiul de realizare a temelor, în funcție de prevederile contractuale pentru anul 1988 și modalitățile de valorificare a rezultatelor cercetării sînt următoarele (temele sînt prezentate cronologic în domeniul istoriei naționale și universale).

La tema *Cimitirul nr. 4 de la Sărata Monteoru* (lector Ligia Bârzu), autoarea a încheiat redactarea, iar textul, analizat în consiliul științific al Institutului de arheologie, a fost recepționat de Academia de Științe Sociale și Politice.

La tema *Reprezentările figurale antropomorfe și zoomorfe geto-dacice* (asist. Vasile Dupoi autorul a continuat documentarea și a întocmit catalogul reprezentărilor de pe ceramica geto-dacică.

La corpusul *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, prof. Ștefan Ștefănescu asigură coordonarea elaborării colecției.

La temele *Istoria agriculturii din România* și *Istoria diplomației românești*, prof. Ștefan Ștefănescu asigură de asemenea coordonarea elaborării lor, respectîndu-se fazele prevăzute în plan. La tema *Istoria agriculturii din România*, asist. Elisabeta Alecu a continuat documentarea la capitolul *Învățămîntul agricol în perioada interbelică.*

La tema *Iluminism și modernism în politica reformatoare a unor domnitori fanarioți din secolul al XVIII-lea* (conf. Matei Vlad), autorul a continuat documentarea și a redactat capitolele *Un principe luminat pe tronul Țărilor Române: Nicolae Mavrocordat* și *Iluminism și modernism în politica reformatoare a domnitorului Alexandru Ipsilanti.*

La tema *Revoluția română de la 1848—1849* (prof. Constantin Corbu, lect. Maria Totu, lect. Gheorghe Iscru, asist. Ion Bălgrădean), autorii sînt, în continuare, în faza de documentare.

La tema *Învățămîntul în dezbaterile parlamentului român (1864—1899)* (lect. Nicolae Isar), autorul a continuat documentarea și totodată a încheiat redactarea capitolului prevăzut în plan: *Primele încercări de modificare a legii instrucțiunii publice și dezbateri parlamentare legate de ele (1864—1871).*

La tema *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România, 1918—1940* (prof. Titu Georgescu, conf. Ioan Scurtu, lect. Gheorghe Z. Ionescu, asist. Doina Smârcea, colectiv din care face parte și asist. Pompiliu Tudoran), autorii au continuat documentarea.

La tema *Sistemul electoral din România (1948—1988)* (lect. Vasile Budrigă), autorul a continuat documentarea și totodată a încheiat redactarea capitolelor *Rolul sistemului electoral în viața politică a României în anii 1948—1988. Amplificarea democratismului dreptului electoral socialist român în noua etapă deschisă în istoria Patriei de Congresul al IX-lea al PCR* și *Evoluția legislației electorale din România în perioada 1948—1988.*

„Revista de istorie", tom 42, nr. 4, p. 415—420, 1989

www.dacoromanica.ro

În cadrul temei *Studii de demografie și geografie istorică sud-est europeană*, se continuă documentarea la temele individuale *Raporturi între evoluția societății și mediul înconjurător de-a lungul istoriei* (lect. Lucian Boia) și *Aspecte de demografie și geografie istorică în Țara Românească și Moldova în izvoarele narative medievale* (asist. Adina Berciu-Drăghicescu).

La tema colectivă *Probleme fundamentale ale istoriei Sud-Estului european*, a fost încheiată redactarea și predarea capitolelor prevăzute în plan: *Primul stat bulgar (679—1018)* (lect. Stelian Brezeanu), *Declinul instituțional al Imperiului otoman* (lect. Mihai Maxim), *Lumea sud-est europeană la răscruce. Semnificațiile și implicațiile crizei orientale (1875—1881)* (conf. Nicolae Ciachir). Totodată lect. Mihai Maxim a mai colaborat la culegerea de studii *Societatea românească și Imperiul otoman în epoca medievală și modernă*, redactînd și prefațînd studiul *Impactul declinului otoman asupra raporturilor dintre Poarta otomană și principatele autonome ale Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei.*

La tema *Dunărea în contextul istoriei Sud-Estului european în prima jumătate a secolului al XX-lea* (conf. Iulian Cârțână), autorul a continuat documentarea.

Tema *Inițiative și contribuții ale României Socialiste la statornicirea unui climat de bună vecinătate, colaborare și pace în Sud-Estul Europei (1965—1988)* (coordonator și coautor prof. Gheorghe Ioniță) a fost încheiată, analizată în consiliul științific al Institutului de studii sud-est europene și recepționată de Academia de Științe Sociale și Politice.

La tema colectivă *Structuri sociale în antichitate și evul mediu* (lect. Zoe Petre, asist. Vlad Nistor, prof. Radu Manolescu), autorii au continuat documentarea.

De asemenea, s-a continuat documentarea la tema colectivă *Istoria relațiilor internaționale, 1919—1945* (prof. Zorin Zamfir, conf. Gheorghe Căzan, lect. Constantin Bușe).

La tema de istoriografie *Dicționarul marilor istorici. Great Historians. An International Dictionary*, lect. Lucian Boia, în calitate de coautor și de coordonator al lucrării, a redactat studiul introductiv și 20 de articole, asigurînd totodată coordonarea dicționarului, care se realizează printr-o largă colaborare internațională.

Sînt de remarcat integrarea unor membri ai corpului profesoral, în calitate de coordonatori și de autori, în colective formate din cadre didactice și din cercetători ai institutelor facultății, angajate în elaborarea unor lucrări de interes național, precum *Documenta Romaniae Historica, Istoria agriculturii românești, Istoria diplomației românești, Probleme fundamentale ale istoriei Sud-Estului european, Inițiative și contribuții ale României Socialiste la statornicirea unui climat de bună vecinătate, colaborare și pace în Sud-Estul Europei (1965—1988)* etc., cercetarea unor teme de amploare de către colective mai largi de cadre didactice, ca *Revoluția română de la 1848—1849, Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România, 1918—1940, Structuri sociale în antichitate și evul mediu, Istoria relațiilor internaționale, 1919—1945*, precum și participarea unor cadre didactice la lucrări de cooperare științifică internațională, ca *Dicționarul marilor istorici. Great Historians. An International Dictionary.*

Este de subliniat legătura firească dintre cercetarea științifică și activitatea de predare a cadrelor didactice de la secția de istorie-filozofie, prin folosirea largă a rezultatelor cercetării în procesul de învățămînt: la cursurile și seminariile generale și mai ales la cursurile și seminariile speciale, unele dintre cursurile și seminariile speciale tratînd probleme studiate în temele de cercetare.

Unele rezultate ale cercetării au fost valorificate și în cadrul Laboratorului de demografie istorică, al Laboratorului de studii otomane și al Seminarului științific de istorie modernă și contemporană, precum și cu prilejul unor sesiuni științifice organizate de facultate sau de alte instituții și al unor dezbateri teoretice.

Valorificarea rezultatelor cercetării a fost, de asemenea, făcută prin contribuții publicate în lucrări și în periodice de specialitate, ulterior, concomitent sau uneori chiar în avans în raport cu data înscrierii în plan a redactării finale a temelor sau a redactării unor capitole din cadrul acestora. Dintre contribuțiile publicate în acest an menționăm: *Constituirea Marii Adunări Naționale și adoptarea primei Constituții cu caracter socialist a României (martie—aprilie 1948)*, în „Revista de istorie", 1988, nr. 8, p. 797—812 (Vasile Budrigă); *De la „Balcanii — butoiul cu pulbere al Europei" de altădată la Sud-Estul european de astăzi al bunei vecinătăți, al colaborării, dezangajării militare și păcii. Contribuția remarcabilă a României Socialiste la statornicirea unui climat de înțelegere, cooperare, pace și bună vecinătate în Sud-Estul Europei*, în *Cercetări de istorie și civilizație sud-est europeană*, vol. IV, A.S.S.P., București, 1987 (apărut în 1988), p. 7—13 (Gheorghe Ioniță); *Inițiative și contribuții ale României Socialiste la statornicirea unui climat de bună vecinătate, colaborare și pace în Sud-Estul Europei (1965—1988)*, în „Științele sociale și politice din România. Progrese, realizări", 1988, nr. 2, p. 54—68 (Gheorghe Ioniță); *Condițiile istorice ale formării și evoluției relațiilor capitaliste în Europa apuseană (sec. XIV—XVII)*, în „Studii și articole de istorie", 1987 (apărut în 1988), p. 72—85 (Radu Manolescu) etc.

www.dacoromanica.ro

În cazul unui subiect similar al temei de cercetare și al tezei de doctorat (asist. Vlad Nistor, cu preocupări referitoare la structurile sociale rurale și urbane în Britania în secolele IV—VI), rezultatele investigației în cercetarea științifică de plan și la doctorat se împletesc cu consecințe remarcabile.

Planul editorial de cursuri și manuale. A fost publicat cursul *Introducere în istorie și științele auxiliare ale istoriei*, partea I, Tip. Universității, București. 1988, 151 p. de asist. Adina Berciu-Drăghicescu și au fost dezbătute în catedră și înaintate spre multiplicare cursurile *Istoria modernă a României (1821—1878)* de lect. Maria Totu și *Istoria universală contemporană*, vol. II *(1945—1988)* de prof. Zorin Zamfir, conf. Gheorghe Căzan, lect. Constantin Bușe, lect. Ema Nastovici. De asemenea, a apărut *Introducere în cultura și civilizația poporului român*, partea I, Tip. Universității, București, 1988, 440 p. (coautor conf. Ioan Scurtu).

A fost publicată o nouă ediție la *Istoria contemporană a României*, manual pentru clasa a X-a, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1988, 254 p. + o colită de hărți istorice, de prof. Aron Petric| și prof. Gheorghe Ioniță, la care au colaborat prof. Norocica Cojescu și prof. M. Arsene.

Alte publicații. O parte din rezultatele cercetării științifice a cadrelor didactice a fost valorificată, în afară de apariția unor cursuri și manuale universitare și școlare menționate mai sus, și prin publicarea unor lucrări individuale și colective: *Istoria poporului român în concepția președintelui Nicolae Ceaușescu*, Edit. Politică, București, 1988, 356 p. (coautor Ștefan Ștefănescu); *București. Omagiu Marelui Erou*, Edit. Meridiane, București, 1988, 244 p. (coautori Iulian Cârțână, Gheorghe Ioniță); *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. VII *(1571—1575)*, Edit. Academici R.S.R., București, 1988, 440 p. (coautor Ștefan Ștefănescu); *Un jeu dangereux: la falsification de l'histoire*, Editions Scientifiques et Encyclopédiques, Bucarest, 1987 (apărut în 1988), 276 p. (și versiuni în lb. engleză și germană) (coautori Gheorghe Ioniță, Ștefan Ștefănescu); *Miedzy historia a teoria* (Între istorie și teorie), Varșovia—Poznan, 1988, 536 p. (coautor Lucian Boia); *Montagnes, fleuves, fôrets dans l'histoire*, Scripta Mercaturae Verlag, Stuttgart, 1988 (coautor Ștefan Ștefănescu); *IX. Türk Tarih Kongresi. Kongre'ye Sunulan Tebliğler* (Al IX-lea Congres de istorie turcă. Comunicările prezentate la Congres), vol. II, Ankara, 1988, p. 500—1220 (coautor Mihai Maxim); Emil Condurachi, *Daco-Romania antiqua. Etudes d'archéologie et d'histoire ancienne*, Editions Scientifiques et Encyclopédiques, Bucarest, 1988, 304 p. (îngrijirea ediției Zoe Petre); Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, 212 p. (și versiune în lb. franceză) (îngrijirea ediției, prefață, studiu și note, Stelian Brezcanu); G. D. Iscru, *Revoluția română din 1848—1849*, Edit. Albatros, București, 1988, 260 p.; *Istoria municipiului Pitești*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1988, 360 p. (coautor Ștefan Ștefănescu); *1907 în perspectiva istoriei*, Edit. Junimea, Iași, 1988, 420 p. (coautor Constantin Corbu); Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1988 670 p.; Ioan Scurtu, *Alba Iulia. 1 Decembrie 1918*, Edit. Sport-Turism, București, 1988, 187 p.; *Cercetări de istorie și civilizație sud-est europeană*, vol. IV, A.S.S.P., București, 1987 (apărut în 1988), 248 p. (coautor Gheorghe Ioniță); Nicolas Platon, *Civilizația egeeană*, vol. 1—4, Edit. Meridiane, București, 1988 (cuvînt înainte, dicționar de termeni de artă veche și arheologie și traducere în colaborare Zoe Petre); Radu Manolescu (în colaborare cu Sigismund Jakó), *A latin irás története* (Istoria scrierii latinc), Edit. Europa, Budapesta, 1987 (difuzat în 1988), 320 p. + 52 pl.

Cadrele didactice au publicat, de asemenea, 52 studii științifice în periodicele: „Analele de istorie", „Analele Universității București. Istorie", „Buridava", „Cahiers Roumains d'études littéraires", „Era socialistă", „Magazin istoric", „Memoria antiquitatis", „Memoriile Academiei R. S. România, seria Istorie", „Presa noastră", „Revista arhivelor", „Revista de filozofie", „Revista de istorie", „Revue des études sud-est européennes", „Romania. Pages of History" (și în versiuni în lb. franceză, rusă, spaniolă), „Studii clasice", „Studii și articole de istorie", „Științele sociale și politice din România. Progrese, realizări", „Vekove".

În total, cadrele didactice ale secției de istorie-filozofie și-au adus contribuția la publicarea, individual sau în colaborare, a două cursuri universitare, a unei noi ediții de manual școlar, a 17 cărți și a 52 de studii științifice apărute în periodice de profil.

Acestora li se adaugă numeroase articole pe teme de istorie publicate în presa centrală și locală sau în alte periodice de cultură.

Manifestări științifice. Potențialul de cercetare al cadrelor didactice ale secției de istorie-filozofie a fost valorificat și prin alte forme de cooperare și manifestare științifică.

În rîndul acestora, de o binemeritată apreciere se bucură lucrările Laboratorului de demografie istorică (președinte prof. Ștefan Ștefănescu), ale Laboratorului de studii otomane (prese-

www.dacoromanica.ro

dinte prof. Gheorghe Ioniță, vicepreședinte lect. Mihai Maxim), care și-au continuat activitatea din anii precedenți și ale Seminarului științific de istorie modernă și contemporană (președinte prof. Titu Georgescu), care și-a început activitatea din acest an. Prin organizarea unor cursuri de specialitate și a unor ședințe lunare de comunicări și dezbateri și prin elaborarea unor lucrări colective, activități la care își aduc contribuția cadre didactice din învățământul superior și liceal, cercetători, arhiviști, muzeografi, lingviști, demografi, medici, studenți etc., cele două laboratoare și seminarul științific reprezintă nuclee de cercetare interdisciplinară și comparatistă de recunoscută valoare științifică în domeniile respective.

Cinstind marile aniversări din istoria patriei și aducîndu-și totodată contribuția la dezbaterea altor probleme majore ale științei istorice și ale predării istoriei, cadrele didactice ale secției de istorie-filozofie au participat la manifestările științifice dedicate aniversării zilei de naștere și a peste cinci decenii și jumătate de participare la mișcarea revoluționară, la activitatea Partidului Comunist Român, a Secretarului General al Partidului și Președintelui României Socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a 40 de ani de la făurirea partidului muncitoresc unic și a realizării unității politice a clasei muncitoare din România, a 44 de ani de la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944, a 67 de ani de la crearea Partidului Comunist Român, a 70 de ani de la făurirea statului național unitar român, a 140 de ani de la revoluția de la 1848—1849 din Țările Române, a 300 de ani de la urcarea lui Constantin Brâncoveanu pe tronul Țării Românești, precum și la alte manifestări științifice. Consemnăm în acest context: sesiunea științifică anuală a cadrelor didactice și studenților secției de istorie-filozofie, organizată de Facultatea de istorie și filozofie (21—22 iunie 1988), la care au susținut comunicări 10 cadre didactice și 26 studenți, simpozionul științific dedicat aniversării a 70 de ani de la făurirea statului național unitar român, organizat de Facultatea de istorie și filozofie, de secția de istorie și arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice și de Institutul de istorie „N. Iorga" (1 decembrie 1988), la care au prezentat comunicări 6 cadre didactice și 4 cercetători, precum și manifestările științifice și dezbaterile teoretice organizate de catedra de istoria României și istoria universală, de Laboratorul de demografie istorică, de Laboratorul de studii otomane, de Seminarul științific de istorie modernă și contemporană, de Institutul de istorie „N. Iorga", de Institutul de arheologie, de Institutul de studii sud-est europene, de Societatea de studii bizantine, la care cadrele didactice au susținut comunicări și referate. Consemnăm de asemenea participarea cu comunicări și referate a cadrelor didactice la al X-lea Simpozion Național de istorie și retrologie agrară a României de la Baia Mare, la sesiunea științifică „Dunărea și Marea în istoria poporului român" de la Constanța, la simpozionul anual al profesorilor de științe sociale din județul Caraș-Severin, ediția a VIII-a, de la Reșița, la „Zilele școlii dîmbovițene", sesiunea de referate și comunicări metodico-științifice ale profesorilor de științe sociale din județul Dîmbovița, de la Tîrgoviște etc.

Cadrele didactice ale secției de istorie-filozofie au participat, de asemenea, la lucrările colocviului de istorie româno-vest german de la București, ale Congresului de istoriografie de la Paris, ale comisiei de istorie a specialiștilor din țările balcanice în problema manualelor școlare de la Patras etc.

Corpul profesoral și-a adus, de asemenea, frecvent contribuția la cunoașterea problemelor majore ale istoriei naționale și universale prin participare la emisiuni de radio și televiziune în țară și prin expuneri în țară și străinătate.

Cadrele didactice ale secției de istorie-filozofie sînt, de asemenea, membri în colegiile de redacție ale unor periodice din țară și din străinătate, ca: „Anale de istorie", „Analele Universității București. Istorie", „Magazin istoric", „Revista arhivelor", „Revista de istorie", „Revue des études sud-est européennes", „Revue roumaine d'histoire", „Romanian Scientific Abstracts", „Studii clasice", „Studii și articole de istorie", „Storia della Storiografia" (Milano), în organisme științifice interne și internaționale, membri ai unor comisii mixte de istorie etc.

Constatăm însă că nici în acest an potențialul științific al cadrelor didactice ale secției de istorie-filozofie nu a fost solicitat în măsură corespunzătoare, îndeosebi în ce privește participarea la manifestările științifice cu caracter internațional.

Doctorat. Dintre membrii corpului profesoral îndrumă doctoranzi: prof. Titu Georgescu, prof. Gheorge Ioniță, prof. Radu Manolescu, prof. Ștefan Ștefănescu. Dintre doctoranzii din facultate, asist. Ion Bălgrădean se află în faza de finisare a tezei, iar asist. Vlad Nistor în faza de pregătire a ultimului referat.

Distincții. Profesorilor Ștefan Ștefănescu și Gheorghe Ioniță le-a fost acordat, de către Ministerul Educației și Învățămîntului, titlul de „Profesor universitar evidențiat pe 1988".

Activitatea de cercetare a cadrelor didactice din secția de istorie-filozofie și valorificarea ei în procesul de învățămînt, prin publicații și prin manifestări științifice atestă că această secție

www.dacoromanica.ro

constituie un important centru didactic și științific, în care învățământul și cercetarea se împletesc firesc și eficient.

Radu Manolescu

SIMPOZION ȘTIINȚIFIC AL ASOCIAȚIEI DE STUDII ISTORICE ROMÂNIA—INDIA

În ziua de 25 ianuarie a.c. la Casa Centrală a Armatei din București a avut loc un simpozion științific organizat de Asociația de Studii Istorice România—India. Simpozionul a fost consacrat sărbătoririi a două mari evenimente din viața celor două țări și popoare: aniversarea zilei de naștere și a îndelungatei activități revoluționare a președintelui României, tovarășul Nicolae Ceaușescu, și, respectiv, a zilei naționale a Indiei. La lucrările lui au luat parte istorici, profesori universitari, cercetători, publiciști, iar din partea indiană ambasadorul Indiei la București și colaboratori ai acestuia.

Asociația de Studii Istorice România—India a fost înființată în ianuarie 1988 în scopul de a promova legăturile bilaterale în domeniul istoriografic, de a acționa pentru mai buna cunoaștere reciprocă a istoriei străvechi a popoarelor român și indian. În India funcționează încă din martie 1987 o asociație similară, care grupează prestigioase personalități de cultură din India. Așa cum menționa în cuvîntul de deschidere a lucrărilor simpozionului, generalul-locotenent dr. Ilie Ceaușescu, președintele Asociației de Studii Istorice România — India, „scopul ambelor asociații îl constituie promovarea legăturilor între istoricii români și indieni, organizarea de acțiuni științifice în vederea mai bunei cunoașteri reciproce a străvechei și glorioasei istorii a celor două țări și popoare". Activitatea desfășurată pînă în prezent sub egida celor două asociații a fost fructuoasă, numai în anii 1987—1988 fiind publicate în India, cu concursul istoricilor români, 6 lucrări referitoare la momente importante din trecutul îndelungat al poporului român. În cuvîntul de deschidere la lucrările simpozionului se făcea aprecierea îndreptățită că: „activitatea pe care o desfășurăm în cadrul celor două asociații reprezintă un model al unei astfel de colaborări, destinate să contribuie la mai buna cunoaștere reciprocă".

Prima comunicare în cadrul simpozionului s-a instituit: *Președintele Nicolae Ceaușescu — o viață dedicată înălțării României pe cele mai luminoase culmi ale civilizației și progresului, edificării unei noi ordini economice și asigurării păcii în lume* (autor: colonel dr. Gheorghe Arădăvoaice). S-a evidențiat pregnant că „Alcasă și vibrantă sărbătoare de conștiință și suflet a întregului popor român și, deopotrivă, a oștirii sale, aniversarea zilei de naștere și a peste 55 de ani de eroică și neîntreruptă activitate revoluționară ale președintelui Nicolae Ceaușescu — expresie elocventă a nețărmuritei dragoste și recunoștințe pe care i le poartă națiunea noastră, a sentimentelor de adîncă stimă și prețuire cu care îl înconjoară toți fiii patriei — constituie un fericit prilej de a evoca înaltul spirit revoluționar, dinamismul și energia fără seamăn, forța și cutezanța ce definesc ilustra personalitate a conducătorului clarvăzător al partidului și statului nostru, strălucit fondator al strategiei edificării socialismului și comunismului pe pămîntul României, marele Erou al păcii și înțelegerii internaționale".

Ambasadorul Republicii India la București, domnul Nathu Ram Verma, a susținut comunicarea intitulată *Relațiile indo—române în perspectivă istorică*. Afirmînd argumentat că „legăturile dintre India și România durează de secole", citînd numeroase nume de oameni de știință români, care, începînd cu Dimitrie Cantemir, au avut între preocupările lor cultura și civilizația indiană, domnul Nathu Ram Verma s-a referit la multiple aspecte ale relațiilor bilaterale actuale. El a accentuat interesul părții indiene pentru adîncirea și diversificarea acestora în spiritul înțelegerilor convenite între conducătorii celor două țări.

Comunicarea intitulată: *Unirea Moldovei și Munteniei la 24 ianuarie 1859 moment de însemnătate cardinală pe drumul făuririi statului național unitar român* a fost susținută de dr. Florin Constantiniu, cercetător științific principal la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga". În cuprinsul ei a fost evocat faptul că „Actul de la 24 ianuarie 1859 a fost perceput de toți românii ca un pas în direcția dobîndirii independenței de stat depline și a unirii românilor într-un singur stat — statul național unitar român".

Lector universitar dr. Constantin Bușe a susținut, în continuare, comunicarea *Lupta poporului indian pentru independență*. Evocînd etapele principale ale luptei îndelungate a poporului indian pentru independență, referentul a scos în relief și receptarea plină de simpatie a acesteia de către opinia publică românească.

www.dacoromanica.ro

Relațiile de colaborare româno—indiene, contribuții importante la apropierea dintre cele două popoare, la propășirea și securitatea internațională a fost titlul comunicării prezentate de maior dr. Ioan Talpeș, redactor șef la Editura militară. Ea a scos în relief că „raporturile politice, economice și culturale dintre România și India sînt menite, în perspectiva evoluțiilor contemporane, să cimenteze și mai durabil prietenia și solidaritatea activă dintre națiunile noastre, să întărească independența fiecărui stat în parte și prestigiul său extern, să concure la pacea și securitatea Europei și Asiei, a întregii planete".

În cadrul lucrărilor simpozionului au prezentat scurte intervenții Sergiu Iosipescu, cercetător științific la Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară (despre confluențe româno—indiene în evul mediu) și căpitan Vladimir Zodian, șeful redacției de istorie de la Editura militară (despre imaginea României, opera și activitatea președintelui Nicolae Ceaușescu reflectate de opinia publică din India).

În încheierea lucrărilor simpozionului, general-locotenent dr. Ilie Ceaușescu a subliniat utilitatea acestuia, valoarea sa științifică ridicată, menționînd că „s-a reliefat încă o dată forța științei în dezvoltarea și consolidarea legăturilor dintre țări și popoare și, în acest cadru, rolul proeminent al istoriei ca « magister vitae », experiența trecutului fiind necontenit un izvor prețios de învățăminte și concluzii pentru prezent și viitor".

Succesul de care s-a bucurat acest simpozion științific constituie neîndoielnic un temei pentru manifestări similare în viitor.

Mihail E. Ionescu

www.dacoromanica.ro

IOAN TALPEȘ, *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești, 1933—1939*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1988, 355 p.

După ce, prin relativ numeroase contribuții privind istoria interbelică, s-a impus ca unul dintre cei mai înzestrați, originali și profunzi istorici militari din țara noastră, Ioan Talpeș se angajează într-o amplă demonstrație privind rolul de primă importanță a factorului militar, apreciat de el ca o a doua componentă la fel de importantă ca și demersul diplomatic, ale capacității și modului de aplicare în practică a politicii externe a oricărei țări, în cazul lucrării recenzate de noi, a politicii externe a României în anii 1933—1939.

Autorul precizează că deciziile, orientările generale de politică externă românească erau adoptate în ședințe ale Consiliului de miniștri, în cadrul Consiliului superior al Apărării țării (de regele Carol personal, adăugăm noi, mai ales în anii dictaturii regale) „și nu cumva greșit se mai consideră și (se) afirmă că ar fi fost de competența doar a celor aflați în fruntea diplomației" (p. 11, din „Cuvînt înainte"). „Se face — arată autorul (p. 9) — o confuzie regretabilă între *politica externă* a unui stat, cu toate componentele și mijloacele implicate și diplomație, complexă la rîndul său, dar totuși doar instrument al celei dintîi. Registrul de exprimare diplomatică este aproape inepuizabil; de cele mai multe ori adevăratele obiective ale unui stat fiind greu descifrabile prin limbajul (diplomatic) utilizat, acesta avînd chiar rolul de a le masca".

Pornind de la aceste considerente, autorul atrage atenția că documentele diplomatice trebuiesc privite critic și nu trebuiesc emise judecăți de valoare definitive privind politica externă mai înainte de a se ține seama neapărat, în mod obligatoriu, de celelalte componente și de a se vedea dacă unele acțiuni sau demersuri diplomatice n-au fost decît declarații de intenții, dacă cle și-au găsit acoperire și în activitatea concretă a statului în domeniul politicii externe.

În concepția autorului, dacă sub raportul coordonatelor generale de politică externă, a menținerii tendințelor de consolidare a organismelor internaționale, a pactelor regionale, a menținerii statu-quo-ului teritorial se constată o continuitate atît în perioada ministeriatului titulescian cît și în anii următori pînă în preajma prăbușirii militare a Franței, în schimb, pe măsura continuei și acceleratei erodări a situației politice internaționale, mai ales începînd cu primăvara anului 1936, factorul militar, măsurile întreprinse pentru întărirea capacității de apărare a țării sînt tot mai mult de luat în seamă în definirea politicii externe a României, chiar în mai mare măsură decît declarațiile de circumstanță sau unele note diplomatice „în a căror redactare s-a avut în vedere, mai ales după eșuarea politicii de securitate colectivă, condiția României de stat mic — obiect al disputei imperialiste — aflat într-un proces de adîncire a izolării (sale) internaționale, ca urmare a conciliatorismului practicat cu asiduitate de marile puteri occidentale angajate pe drumul concesiilor în favoarea Germaniei naziste și aliatelor ei revizioniste, în Europa centrală și răsăriteană". Cu privire la acest ultim aspect, multe din aprecierile și vederile autorului se întîlnesc cu punctele de vedere — exprimate totuși în favoarea primordialității factorului diplomatic — în recenta lucrare a Elizei Campus despre statele mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei în relațiile internaționale.

Numai că Ioan Talpeș, pe baza unei largi documentări întreprinse în arhivele militare, socoate că în anii răsturnării vechiului raport de forțe interbelic 1936—1939, a agresivității active a statelor totalitare revizioniste (1936—1939) și revanșiste, forța reală de rezistență, de exprimare și afirmare a independenței și suveranității nu mai rezida atît în alianțele și angajamentele externe perfectate în perioada precedentă, ci în modul în care potențialul economic și militar, capacitatea de angajare proprie a statului își putea asigura „acoperirea pe plan militar" (p.12). Evident, acest punct de vedere, poate prea tranșant în relevarea majoră a factorului militar, incită la reconsiderări critice privind ansamblul politicii externe, va suscita, nu ne îndoim, multiple și variate luări de poziții mai cu seamă din partea adepților istoriei diplomației tradiționale, care acordă un credit larg, uneori necritic, documentelor diplomatice mergînd citeodată pînă la fetișizarea acestora. Incitînd la dezbateri largi și profunde, lucrarea lui Ioan Talpeș, tezele și argumentația prezentă în legătura cu fiecare moment sau act de politică externă important, aduce noi lumini în explicarea cauzelor care au dus la izolarea internațio-

„Revista de istorie", tom 42, nr. 4, p. 421—431, 1989

www.dacoromanica.ro

nală a României, la ineficiența, atunci cînd au fost supuse probei de foc a noilor evoluții a situației internaționale din anii 1938—1939 îndeosebi, a alianțelor și angajamentelor internaționale perfectate, cultivate, perfecționate și aparent dezvoltate și consolidate în perioada premergătoare. În ciuda dezvoltării întregii economii românești, îndeosebi după marea criză din 1929—1933, a punerii bazelor unei industrii naționale de armament, potențialul militar al României era încă în mare măsură tributar comenzilor externe, capacitatea economico-financiară de a dezvolta și reîmprospăta cu arme și muniții la nivelul cerințelor potențialului militar al României pentru eventualitatea purtării pentru o perioadă prelungită a unor războaie de apărare a integrității teritoriale a țării erau limitate mai cu seamă în domeniul aviației și marinei militare, motorizatelor, radiolocației etc. Potențialul general economic și militar al României nu puteau deci asigura, acoperi materialicește vorbind, în cazul unei situații externe, de izolare internațională, menținerea statu quo-ului teritorial a independenței și suveranității statale a României mai ales în eventualitatea ducerii unui război de apărare a patriei concomitent pe mai multe fronturi de luptă. Autorul, pe baza unei studieri ample și aprofundate a arhivei militare, îndeosebi a Marelui Stat Major, relevă numeroasele demersuri făcute de factorii militari de răspundere către guvernul și conducerea supremă a statului atît privind angajarea într-un efort propriu (național) de întărire a capacității de apărare a țării cît și pentru impulsionarea unor acte de politică externă pe linia extinderii și consolidării unor alianțe defensive în zonă sau pe plan continental. În lumina faptelor și datelor prezentate pe larg și convingător de autor în lucrare, conducerea armatei, marele ei stat major nu mai apar doar ca un factor pasiv, ca simplu executant docil, ci ca un element de bază, fundamental chemat să contribuie la politica externă a României în direcția salvgardării păcii, barării drumului agresivității statelor revanșiste și revizioniste, apărării integrității teritoriale a țării.

Deși autorul aduce numeroase precizări, completări și interpretări nuanțate proprii privind întreg ansamblul dar și în unele aspecte și momente particulare, episodice ale politicii externe românești, ne vom opri mai ales asupra considerentelor și aprecierilor referitoare îndeosebi la rolul și orientările generale, a măsurilor și soluțiilor studiate și puse în aplicare de factorii de răspundere militară în scopul suprem al apărării ființei și integrității teritoriale a României interbelice.

Un aspect major, fundamental, relevat de autor este continuitatea orientărilor generale ale factorilor militari, fără a ține întotdeauna seama de jocul și interesele politicianiste ale unor grupări sau formațiuni guvernamentale.

În scopul apărării ființei și integrității teritoriale a statului, armata și-a creat aparate proprii de informații și contrainformații, de studii și documentare privind situația internă și internațională, programe proprii de întărire a capacității de apărare a țării, avînd contacte permanente și de subordonare totală doar cu factorii supremi de conducere ai țării, ceea ce-i conferea stabilitate și continuitate în adoptarea măsurilor și soluțiilor (unele în afara și independent de activitatea diplomaților de carieră) de ordin intern și a relațiilor externe.

De pildă, funcționarea unor guverne național țărăniste, a guvernului Iorga-Argetoianu în anii crizei, înlocuirea la guvern a țărăniștilor cu liberalii, ulterior tulburenta și ineficienta scurtă guvernare gogo-cuzistă (neagreată de factorii de răspundere militari), guvernele dictaturii regale nu au produs schimbări substanțiale privind orientarea generală, planurile și măsurile de apărare naționale întreprinse în cadrul forțelor armate.

În timpul dictaturii regale, colaborarea factorilor de decizie militară direct cu șeful statului, independent (dar evident ținînd seamă) de activitatea titularilor de la departamentul Exterior, devine și mai strînsă. De altfel, o caracteristică a istoriei moderne și contemporane românești este, în afara unor cazuri și episoade izolate, nesemnificative — respectul factorilor militari de decizie față de cadrul și componentele regimului constituțional existent, menținerea permanentă a armatei în rolul său fundamental de apărare al fruntariilor și ființei statului. Din acest punct de vedere, dictatura militară antonesciană, instalată sub presiunea evenimentelor și a Axei, s-a constituit într-un moment nefiresc, de criză, străin tradiției politicii și poziției armatei în stat.

Un alt aspect relevat cu prisosință și în lucrarea lui Ioan Talpeș, în cadrul obiectivelor strict defensive ale României interbelice, a fost accentul permanent pus în planurile și măsurile de apărare a teritoriului național îndeosebi pe eventualitățile purtării unor războaie defensive pe frontierele de vest și de sud, mai puțin probabil în est (o indicau, de altfel, în acest sens, și principalele alianțe regionale, Mica Înțelegere și Înțelegerea balcanică), concentrarea dispozitivului de apărare, construirea unei linii de fortificații planul de organizare defensivă permanentă pe frontul de vest (adoptat la începutul anului 1938), convingerea fermă împărtășită de factorii militari, că, înainte dar mai ales după Anschluss, principala primejdie pentru fruntariile românești venea dinspre vest. Atunci cînd România, credincioasă angajamentelor luate față de aliatul său cehoslovac, se va arăta dispusă să-i acorde direct și indirect

www.dacoromanica.ro

sprijin împotriva agresorilor, Marele Stat Major a luat toate măsurile și a căutat să găsească toate soluțiile posibile în acest sens (dacă am aminti, doar, de efortul deosebit depus de unitățile genistice românești pentru consolidarea sau construirea unor tronsoane de cale ferată în zona Ilva—Salva—Vișeu pentru eventualitatea tranzitului de trupe și armament sovietice spre Cehoslovacia).

Mobilizarea parțială din martie 1939 și atmosfera de puternic avînt patriotic în care s-a realizat, construcția fortificațiilor pe frontiera de vest, adeziunea armatei la măsurile de represiune împotriva mișcării legionare, agentură hitleristă în România, din anii 1938—1939, consternarea produsă de cesiunile teritoriale din vara anului 1940 și mai ales participarea largă a militarilor, individual sau sub comandă, la marile demonstrații de protest împotriva dictatului de la Viena dovedesc că armata — brațul înarmat al statului și poporului român — nu a abdicat nici un moment de la misiunea sa de apărare a ființei și fruntariilor României.

În lumina acestui adevăr istoric de necontestat, autorul ia poziție în încheierea lucrării împotriva acelor istorici, oameni politici și diplomați străini care, denaturînd faptele, încearcă să arunce în sarcina unor state mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei răspunderea eșuării tratativelor tripartite de la Moscova. În realitate, constată autorul „În acele luni grele de dinaintea furtunii, analiza întregului complex de măsuri militare întreprinse de statul român indică o singură direcție de efort: întărirea mijloacelor de rezistență în fața unui probabil atac germano-ungar" (p. 325).

Perfectarea pactului de neagresiune sovieto-german și protocoalele adiționale, declanșarea celui de al doilea război mondial, vor contribui decisiv la izolarea internațională a României, vor anula practic posibilitatea unui război de rezistență doar împotriva unei agresiuni hitleristo-horthyste, ba mai mult va sili, România, contrar politicii sale tradiționale duse pînă atunci, să urmeze mai întîi o politică de neutralitate extrem de prudentă și în cele din urmă, după mutilarea ei teritorială, o vor împinge în brațele Axei.

Pe baza unui bogat material de arhivă, parțial inedit, a cunoașterii și reconsiderării critice a unei ample bibliografii românești și străine, Ioan Talpeș face o reușită și pertinentă demonstrație a conexiunii dintre activitatea diplomaților și instrumentele de materializare și acoperire a politicii externe a României prin intermediul mijloacelor apărării naționale în cadrul cărora principalul rol îl joacă factorul militar. Rezultă că afirmarea României ca un factor activ în favoarea menținerii păcii și securității internaționale, va fi tot timpul slăbită de potențialul economic redus, de dependența și bizuirea în prea mare măsură pe colaborarea, asistența în tehnică militară din afară, ceea ce în condițiile izolării internaționale produse îndeosebi din vara anului 1939, se vor dovedi nefaste în asigurarea apărării și menținerii integrității și suveranității statale în anii celui de al doilea război mondial.

Traian Udrea

ANGELA BANCIU, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1988, 222 p.

Aniversarea celor 70 de ani de la Marea Unire din 1918 a prilejuit scrierea și tipărirea unui important număr de studii de o reală valoare. În ele, istorici, politologi, sociologi, istorici literari au înfățișat, din cele mai diverse unghiuri, acest hotărîtor și capital fenomen de istorie națională, cu însemnate implicații în istoria universală. Căci apariția unei Românii Mari, reîntregite, alături de o Polonie, Cehoslovacie, Iugoslavie, Grecie, Bulgarie, așezate în hotarele naționale și recunoscute ca atare pe plan internațional, este un fenomen cu un important statut de istorie universală. Dintr-un stat mic, o „Belgie a Orientului", România devenea un stat național, unitar, de mărime mijlocie, stat care, cuprinzînd întreg neamul românesc, era scutit de orice forme de iredentism și se putea înscrie, cu demnitate, în rîndul statelor doritoare de a respecta tratatele și de a apăra pacea. Sînt convins că toate aceste studii temeinice, întemeiate pe adevărul celor mai de netăgăduit documente istorice, lămuresc problema esențialului act de acum șapte decenii pentru conștiința noilor generații de cetățeni români, ca și pentru lumea exterioară, dornică să afle adevărul despre România.

Dar fenomenul politic revoluționar al Marii Uniri nu se încheie cu 1 decembrie 1918, ci, ca orice proces istoric de lungă viabilitate, abia începe. Urmează, firesc, etapa consolidării acestui act vital, etapă necesară și intrinsecă fenomenului de unire politică, administrativă, culturală, moral-spirituală a întregului popor român, pe care vitregia istoriei l-a silit a trăi despărțit atîtea veacuri. De aceea, socotim de o deosebită importanță pentru înțelegerea com-

www.dacoromanica.ro

plexă a Marii Uniri, în toate consecințele ei, studierea căilor de consolidare și de evoluție concretă spre țelul suprem: înveșnicirea vitalului act, fără de care statul și poporul român nu se mai pot concepe pe scara devenirii.

Aceste observații ne sînt sugerate de lucrarea *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale*, alcătuită de Angela Banciu. Și aș începe cu un cuvînt de elogiu la adresa conducerii Editurii Științifice și Enciclopedice, pentru că a dat importanța cuvenită sărbătoririi evenimentului Unirii și a publicat o serie de lucrări de reală valoare și de utilitate științifică.

Lucrarea Angelei Banciu pornește de la concepția că problema constituțională nu este, „la origine, atît o problemă de ordin juridic, ci *de putere, de exercițiu al conducerii statale*, fiind cuprinsă în modul de interferare, de conjugare a intereselor, acțiunilor și tendințelor forțelor politice ale vremii (constituite în cadrul partidist sau gravitînd în jurul unor partide), de impunere a unei formule de guvernare a țării, cît și în măsura în care aceasta izvorăște și se reflectă apoi în ideologia respectivelor forțe". Concepută ca „un țel sau o călăuză, care poate deveni și un zăgaz în curgerea istoriei", autoarea arată cum Constituția din 1923, care a reprezentat la început „ținta" multor atacuri din partea unor partide politice, în lupta lor pentru putere, devine, treptat, *Constituția Unificării României Mari*, „liantul politico-juridic a cimentării și sudării teritoriale românești", iar din anul 1930, „pilonul dde apărare a regimului parlamentar împotriva forțelor dictatoriale interne și a revanșismului extern". În tratarea rolului jucat de acest act fundamental al României interbelice, firesc era să se pornească, în analiza lui, de la tradițiile constituționale românești, de la primele schițe de Constituții, de la „cărvunari" și regulamentele organice, de la Dorințele partidei naționale exprimate în 1848 în Moldova sau Proclamația de la Islaz, de la proiectul de Constituție din 1859, care s-a vrut a fi „*Constituția Unirii*", întrucît cea dintîi datorie a puterilor statului era de a „conlucra la desăvîrșirea, întărirea și apărarea unirii principatelor într-un singur stat", unificarea fiind proclamată „cea mai sacră datorie a fiecărui român".

Ni se pare interesantă aprecierea Constituției din 1866 și ca o „formă politico-juridică de manifestare a independenței României în planul relațiilor internaționale". Durînd 57 de ani, această constituție a făcut, totodată, ca, treptat, „*constituționalismul* să devină o formă de gîndire și manifestare a unor pături sociale diverse, iar corelarea acestuia cu tendințele de extindere a drepturilor și libertăților democratice, accentuate atît prin activitatea desfășurată de P.S.D.M.R., cît și de Partidul Liberal, au determinat, în mare măsură, formarea și dezvoltarea unei opinii democratice în România", înainte de Unirea cea Mare. Mergînd pe această linie analitică a dezvoltării istorice a României, autoarea dă mare importanță Hotărîrii de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, care reprezintă „un *document programatic* în organizarea constituțională a României întregite, un veritabil anteproiect de constituție".

Necesitatea adoptării unui nou așezămînt constituțional pentru toți românii, alcătuirea unor anteproiecte au prilejuit ample dezbateri, generînd o adevărată efervescență de idei democratice, în discuțiile purtate de cei mai de seamă juriști, sociologi, istorici, oameni politici s-a ținut seama de tradiția constituțională românească, de stadiul constituționalismului în Europa, de condițiile specifice economice, sociale, politice, culturale ale poporului român, care acum, întîia oară, intra, în întregimea lui, în aceeași formă statală: *România Mare*. Reprezentanți din toate curentele politice și-au spus cuvîntul, creindu-se un interesant material juridico-ideologic. Analiza acestor dezbateri reflectă variantele ideologiei politice a burgheziei românești, dornică să găsească forma cea mai bună pentru consolidarea puterii ei, în cadrul României întregite. Rolul hotărîtor în alcătuirea noii Constituții l-a avut Partidul Național-Liberal, care jucase rolul principal în ducerea luptei pentru desăvîrșirea Unirii și care „se angaja, în continuare, pe linia *consolidării unității naționale* românești, deja înfăptuite". Capitolul consacrat acestei probleme se impune prin urmărirea, cu pertinență, a temeiurilor fiecărei doctrine: liberală, conservatoare, țărănistă, socialistă, naționalistă etc. și redă caracterul democratic al discuțiilor.

Dezbaterile parlamentare în vederea adoptării Constituției pe baza proiectului liberal sînt prezentate cu discernămînt, explicîndu-se condițiile, atmosfera și interesele burgheziei de a făuri un pact fundamental de o mare necesitate națională pentru un stat care atunci nu putea fi decît burghezo-liberal, exprimat printr-un parlamentarism constituțional democrat.

Analiza caracterului și conținutului Constituției din 1923 este făcută cu pricepere și subtilitate pentru a demonstra că o legiuire de bază, o constituție, nu poate avea decît înfățișarea și atributele rezultate din interesele clasei, a conducătorilor care au elaborat-o. Cu toate neajunsurile ei, *Constituția Unificării* a avut, un deceniu și jumătate, rolul de a suda teritorial, economic, politic și spiritual România, desăvîrșind organizarea statală și viața socială unitară, prin unificarea administrativă, prin cadrul juridic creat, adică prin închegarea unitară a întregului organism economico-social, care s-a menținut în vigoare un deceniu și jumătate. Ea a oferit baza juridică legală pentru dezvoltarea culturii naționale unitare pe tot cuprinsul țării, evitînd

www.dacoromanica.ro

orice conflicte care ar fi compromis marele act de la 1 decembrie 1918. Analiza funcționalității acestei Constituții arată că ea a creat fundamentul politico-juridic pentru funcționalitatea regimului parlamentar, întemeiat pe pluralismul politic. Dar s-a ajuns curînd ca parlamentul să fie o expresie a guvernului și nu invers, guvernul o expresie a parlamentului. Instituția monarhiei, punctul cel mai slab al acestui pact fundamental, deși formal adoptase principiul conform căruia „regele domnește, dar nu guvernează", totuși, în practica vieții politice, prin derogări și abuzuri greu de stăvilit, s-a ajuns la dictatura regală. Totuși, concluzia autoarea „în evidențierea valențelor pozitive, dar și a unor limite ale Constituției din 1923, trebuie avut în vedere și modul în care, comparativ cu legislația constituțională a altor țări, cea din România a condus la afirmarea și consolidarea unui regim democratic-parlamentar, care a potențat dezvoltarea statului român întregit în direcția progresului social. Raportată la acele momente și împrejurări istorice postbelice, cînd într-o serie de țări europene se trecea la lichidarea democrației și la instaurarea unor regimuri totalitare fasciste, Constituția din 1923 a înscris România între statele cu un sistem politic de îndelungată tradiție democratică, capabil să reziste tendințelor dictatoriale de dreapta fasciste". Ca să demonstreze că punctul vulnerabil al acestui pact fundamental a fost monarhia, autoarea a acordat un capitol special raportului dintre monarhie și Constituția din 1923. Caracterul îngăduitor al regelui Ferdinand, intrat sub influența Partidului Național-Liberal, exercitată prin puternica personalitate a lui I. I. C. Brătianu, criza dinastică provocată de renunțarea la tron a prințului Carol, moartea lui Ferdinand și a lui Brătianu alcătuirea regenței, revenirea prințului Carol, privită de unii liberali ca o „primejdioasă aventură" și chiar drept „cea mai mare crimă contra națiunii române", a evidențiat neajunsurile și a deschis calea către reforma constituției. Dacă această reformă nu s-a produs decît în al optulea an al restaurației regale, aceasta se datorește, după cum arată cu amplitudine Angela Banciu, partidelor politice și maselor populare care au căutat, cu orice preț, să apere regimul constituțional. Dar monarhul, camarila regală, oamenii politici dornici de parvenire, presa coruptă, au ridicat tot mai mult problema crizei parlamentarismului și a „falimentului" partidelor politice, așa după cum unele vîrfuri ale burgheziei au deschis calea mișcării legionare, provocînd incertitudine și chiar dezordine. Socotim că această etapă dintre 1930 și 1938 constituie, în lucrarea pe care o prezentăm, partea cea mai adîncită și cu pertinență analizată. Larga opoziție politică față de planurile prodictatoriale ale regelui Carol este încă o dovadă a valențelor pozitive ale Constituției din 1923 și, mai ales, vădește „rolul său în statuarea și consolidarea unității statului și a regimului parlamentar-constituțional".

Este interesantă, de asemenea, descrierea atitudinii Partidului Național-Țărănesc și a fracțiunilor desprinse din el: cele conduse de C. Stere, Gr. Iunian, N. Lupu, precum și a unor ideologi ca V. Madgearu, M. Ralea, P. Andrei. Și aici intervine observația justă că, în fața ofensivei grupărilor de dreapta și a tendințelor autoritare ale regelui „democrația nu avea alt apărător decît Constituția, iar partidele, aflate într-o sensibilă dezordine și derută, căutau forme noi de salvare a ei". În continuare autoarea arată cauzele care au produs „disoluția regimului parlamentar fundamentat de Constituția din 1923", cum s-a accentuat disfuncționalitatea treptată a instituțiilor democratice ale regimului parlamentar, ce rol au avut abilitatea manevrelor și intrigilor regale pentru a compromite partidele politice și a reduce la tăcere opoziția de stînga, cum monarhul a cochetat cu elementele de dreapta și cum a folosit, în propaganda în favoarea dictaturii, camarila regală, „subvenționată generos din bugetul țării". Momentul culminant al luptei partidelor pentru apărarea regimului constituțional a fost anul 1937, sub guvernul lui Gh. Tătărăscu, cînd regele, fățiș sau din umbră, a manevrat toate ițele și a îndepărtat, pe rînd, principalele piedici în instaurarea dictaturii personale. Cu acest prilej, în carte se discută rolul pactului național-țărănist cu extrema dreaptă în alegerile din 1937, socotit drept mijloc limită pentru a înfrînge în alegeri guvernul. Pactul electoral, departe de a-și fi atins scopul, a creat „o imensă și dăunătoare confuzie în lumea democratică", a grăbit disoluția regimului parlamentar-constituțional și a deschis cale liberă dictaturii regale. Autoarea consideră însă, că în ciuda limitelor și erorilor politice, în acel moment, în fruntea luptei împotriva reviziuirii Constituției și a instaurării dictaturii regale, s-a aflat totuși Partidul Național-Țărănesc. A fost momentul cînd Iuliu Maniu a devenit „simbolul luptelor constituționale". Scurta guvernare Goga—Cuza a reprezentat o lovitură cu grave implicații asupra sistemului democrației parlamentare, întrucît, pentru prima dată în istoria țării, executivul a intrat în mîna unui partid care nu obținuse decît 9% din sufragii, ceea ce a constituit un „pas serios spre un guvern personal al monarhului", urmărindu-se destrămarea unității și coeziunii partidelor politice tradiționale. Surprinzător, în aceste momente de grea cumpănă pentru soarta democrației burgheze românești are loc un proces de apropiere și reconciliere ideologică și strategică între principalele partide politice, care încearcă să realizeze un front comun pentru apărarea și salvgardarea instituțiilor democratice. Toate aceste regrupări veneau, după cum bine subliniază autoarea, din păcate prea tîrziu și nu mai erau eficiente în noile condiții: „vremea partidelor care sprijiniseră constituțio-

www.dacoromanica.ro

nalismul parlamentar se consumase", monarhia devenind principalul beneficiar al noilor orientări de reformare și schimbare a vechii ordini constituționale.

Urmărind atît restabilirea prestigiului monarhici, cît și o guvernare autoritară, în afara partidelor, Carol II a impus o Constituție menită să-i consolideze puterea și autoritatea personală, limitate în trecut de existența sistemului parlamentar-constituțional. Concepută ca un „fortifiant" ideologic și politic al noului regim condus de monarh, Constituția carlistă din februarie 1938 a reprezentat *„marșul funest și funebru* al monarhici de tip carlist în România". După cum remarcă autoarea, „Constituția din 1938 a contribuit, în ciuda țelurilor propuse, foarte puțin, dacă nu chiar deloc, la consolidarea țării, amenințată tot mai grav de fascism, de crize economice, de revizionism, de ciuntiri de hotare, de război", fiind preambulul guvernării practic fără constituție a României, în perioada septembrie 1940— august 1944.

Dovadă a valorii democratice a Constituției din 1923, remarcă autoarea, este și faptul că după 23 august 1944, ea a fost repusă în vigoare pînă în decembrie 1947. Acest fapt avea o semnificație politică aparte, atestînd că „restabilirea democrației avea, în condițiile de atunci drept unic corolar repunerea în funcțiune a instituțiilor democratice fundamentate de Constituția din 1923.

Scurtele concluzii de la sfîrșitul lucrării ar merita citate în întregime pentru adevărul istoric și claritatea cu care sînt puse în evidență valorile și limitele în evoluția constituțională în România, din 1866 pînă în 1947, cu vădirea, în primul rînd, a rolului Constituției din 1923, care a conferit „o bază juridică nouă organizării statului în raport cu evoluția realităților sociale postbelice, Constituția fiind mijlocul principal de consolidare a Marii Uniri".

Prin bogata documentare, prin analiza pertinentă a acestui fenomen instituțional, prin logica argumentării, prin claritatea și cursivitatea expunerii, lucrarea Angelei Banciu se impune pregnant, dovedind, încă o dată, că istoria instituțională luminează fenomenele sociale, politice, economice, culturale, lărgește cunoașterea trecutului și adîncește filosofia istorici.

Dumitru Almaș

* * * *Dejiny Slovenska*, vol. IV, *od konca 19. storocia do roku 1918* (Istoria Slovaciei de la finele sec. al XIX-lea pînă la 1918), Veda. Nakladatelstvo Slovenskei Akademie vied, Bratislava, 1986, 535 p.

După o *Introducere* semnată de P. Hapák, urmează textul acestui masiv volum, alcătuit din două părți. Prima cuprinde: *Istoria* Slovaciei de la apariția imperialismului (adică de la sfîrșitul sec. al XIX-lea pînă la izbucnirea primului război mondial). Materialul din această primă parte e divizată în șapte capitole, după cum urmează: I. Despre apariția imperialismului, în genere. Austro-Ungaria la începutul sec. al XX-lea; II. Evoluția relațiilor economice din Slovacia, de la finele sec. al XIX-lea pînă la izbucnirea primului război mondial; III. Populația din Slovacia și structura ei socială; IV. Situația politică de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul celui următor; V. Mișcarea național-politică și muncitorească în perioada avîntului revoluționar (Curente în anii 1905—1907); VI. Mișcarea național-politică și muncitorească în condițiile înăspririlor sociale și naționale (1908—1914); VII. Cultura.

Celei de-a doua părți i s-au rezervat numai două capitole: I. Slovacia în cei dintîi ani ai războiului imperialist și II. Amplificarea mișcărilor sociale și de eliberare națională; Apariția noului Stat cehoslovac (1917—1918).

Am reprodus cu fidelitate schema capitulară pentru a descoperi elementul esențial al lucrării, a cărei expunere se întinde de-a lungul a două decenii. Elementul motoric al evenimentelor din această perioadă îl constituie mișcările cu caracter social, politic și muncitoresc. Este în adevăr, epoca în care au loc prefaceri substanțiale în diferite sectoare ale vieții publice. Transformările se succed după un ritm neașteptat, lăsînd în urmă o creștere a tendințelor revoluționare, încorporate în postulatele sociale ale clasei muncitoare.

Mișcarea cu caracter național a avut un țel precis, — deoarece, spre deosebire de alte naționalități din această zonă europeană, — în ce ne privește, ca și Transilvania, Slovacia s-a aflat cu totul sub dominația maghiară. Așadar, pe lîngă contradicțiile interne, slovacii au tînjit în permanență după libertatea națională, pe care o pierduseră cu opt secole în urmă.

Ca o consecință a revoluției industriale, pe de o parte, iar pe de alta, creșterea asupririlor naționale din partea claselor conducătoare din Ungaria, au pus în mișcare, către finele sec. al XIX-lea, în tabăra burgheziei slovace, diferite elemente care activau izolat, din punct de

www.dacoromanica.ro

vedere politic. În același timp, pe scena politică își face loc tot mai insistent o nouă forță, — clasa muncitoare.

În unele cercetări anterioare ale acestei perioade, Slovacia a fost inclusă în cadrul istoriei maghiare. Desigur, lucrarea de față nu ocolește contactele cu evenimentele similare din țările vecine, — mai ales cu acelea care au avut același destin istoric. Astfel se analizează politica externă a Austro-Ungariei în lumina situației internaționale. În această privință, expunerea prinde în aceiași textură momentele de contact cu unii dintre fruntașii politici, care luptau pentru aceiași cauză. De pildă, cu românii ardeleni.

Astfel, mișcarea națională slovacă, manifestată prin curente și idei politice, deja diferențiate la această dată, e urmărită cu deosebită atenție.

În același timp, lucrarea ne oferă o imagine clară a culturii slovace, pusă în slujba cauzei naționale prin consolidarea relațiilor slovaco-cehe, ca și cu alte popoare, dar mai ales cu cele slave. N-au fost uitate nici valorile culturale ale maghiarilor și ucrainienilor din Slovacia.

Instructive sînt și datele referitoare la problemele cu caracter economic. De la minerit la transporturi, de la fabricile de sticlărie la creșterea vitelor și lucrarea pămîntului, de la industria olăritului la prelucrarea lemnului și în multe alte activități se resimte vrednicie și spirit de inventivitate.

Spre deosebire de alte zone geografice, unde stăpînirea străină a operat adînc în ființa etnică a supușilor, slovacii și-au păstrat totuși nealterate limba și credința. Au trecut și ei prin aceleași vremuri vitrege ca și românii din Ardeal. Dacă românii s-au grupat în jurul *Astrei*, slovacii au avut și ei *Matice Slovenska*, — organ de cultură, care a canalizat spre izbînda finală energiile creatoare ale poporului slovac.

★

Primul război mondial a grăbit ascuțirea diferitelor tendințe în sînul poporului slovac, care, în urma lărgirii mișcării de eliberare națională, au dus la destrămarea Ungariei și la eforturile de a soluționa și hotărî singuri asupra destinului lor și în afara vechii formații statale. Prin *Declarația* din 30 oct. 1918, redactată în orașul Martin, poporul slovac a optat pentru alipirea la noul stat, — care a luat ființă la 28 octombrie 1918 — Republica Cehoslovacă.

★

Lucrarea cuprinde un mare număr de reproduceri, alb-negru și color, după diferite momente și realizări din viața poporului: instituții de cultură, fabrici, spitale, figuri de cărturari, grupuri de elevi, muncitori, imagini din natură, cupuri din gazete ș.a. Toate din perioada cercetată.

În final, colectivul redacțional a adăugat o bogată bibliografie explicativă (cu 353 titluri), un indice de locuri și altul onomastic.

Volumul se prezintă în condiții tehnice ireproșabile și constituie un succes științific dar și o mare izbîndă editorială.

Traian Ionescu Nișcov

*** *Histoire générale de l'Afrique*, tome IV, *L'Afrique du XIIe au XVIe siècles* (Directeur de volume D.T. Niane), UNESCO/NEA, 1985, 811 p.

Mai puțin cunoscută, în trecut, istoria Africii se „deschide" tot mai mult, atît pentru străini cît și pentru africani, datorită cercetărilor din ultimii ani. O pleiadă de specialiști, în diferite epoci și zone istorice ale continentului, au dat deja în circuitul istoriografic multe studii și lucrări de sinteză prin care sînt clarificate mu.te din problemele controversate și sînt puse în valoare alte fapte și evenimente trecute. Pe de altă parte, trebuie remarcat că istoria acestui continent se impune tot mai mult și ca obiect de studiu în universitățile europene.

Situația specială a Africii în zilele noastre, unde, după al doilea război mondial, numeroase state au devenit independente, a imprimat cercetării trecutului continentului și o mai mare dezvoltare. În acțiunea aceasta sînt angajați tot mai mult și specialiștii africani care semnează multe din lucrările apărute, în ultimii ani, și se afirmă plenar în cadrul manifestărilor istorice internaționale (vezi Al XV-lea Congres internațional de științe istorice, București 1980). După cum bine remarca Directorul UNESCO, Amadou-Mohtar M'Bow, în prefața la volumul al IV-lea, „africanii ei înșiși au simțit profund nevoia de a restabili pe baze solide

www.dacoromanica.ro

istoriocitatea societăților lor" (p. 10). Venind în sprijinul acestei dorințe UNESCO a organizat o acțiune de cercetare și publicare a unei istorii generale a Africii. Sub directa conducere a unui „Comitet științific internațional" format din specialiști africani și străini (vezi vol. IV, p. 747—748), s-a început, în anul 1965, minuțioasa muncă. La sfîrșitul anului 1985 a fost terminat și volumul al IV-lea de care ne ocupăm în cele ce urmează.

Coordonat de Profesorul Djibril Tamsir Niane (Senegal) colectivul redacțional, care cuprinde specialiști din mai multe țări[1], și-a luat sarcina de a prezenta, în volum, situația Africii între secolele XII și XVI. Perioada aceasta este deosebit de bogată în mutații politice, sociale și culturale, care sînt rezultatul firesc al transformărilor economice înregistrate pe întregul continent. Autorii au fost obligați deci să facă o minuțioasă selecție a datelor esențiale și să le păstreze pe acelea care au dat, sau au sugerat, unitatea internă și legăturile cu lumea din afară. Privite toate acestea în contextul evoluției cercetării istorice Africii putem spune că avem de a face cu o nouă interpretare absolut necesară. De altfel, este cazul să menționăm acum că lucrarea se impune prin luarea în considerație a elementelor componente ale situației interne și analizarea lor într-un context foarte larg, într-o privire din interiorul continentului spre exterior și invers.

Pornind de la trăsăturile caracteristice ale perioadei și în funcție de cerințele metodologice, volumul este compartimentat în 27 de capitole. La o primă privire, fie chiar și a sumarului, se poate constata că au fost urmărite două fapte deosebite; în primul rînd orientarea cititorului spre cunoașterea zonelor geografo-istorice ale continentului — Maghrebul, Sudanul, Egiptul, regiunile de margine, Africa ecuatorială, centrală și meridională, Madagascarul și insulele învecinate — și, în al doilea rînd, prezentarea unei tematici de sinteză care a rezultat dintr-o foarte serioasă analiză. Din acest punct de vedere remarcăm orientarea autorilor spre cîteva teme majore ca: evoluția economică, socială, politică și culturală a fiecărei regiuni, relațiile cu lumea din afară, în mod special cu lumea arabă, expansiunea islamului și consecințele sale (arabizarea în unele zone) și relațiile interafricane.

Gama tematică este deci foarte cuprinzătoare ceea ce a impus eforturi deosebite de documentare și de asamblare apoi a informațiilor. Tematica a impus, de asemenea, o anumită metodologie de prezentare și de interpretare a datelor. Pentru cei familiarizați cît de cît cu istoria Africii (ne gîndim la cei care cunosc măcar lucrările apărute în țara noastră) se impune precizarea că esența metodologică constă în analiza în paralel și comparativ a evenimentelor interne cu cele externe. Un alt fapt care trebuie subliniat este prezentarea interferențială a situației existente și a celei create de străini prin venirea lor în Africa. Un prim exemplu este oferit de expansiunea arabă, în primul rînd, și apoi de cea europeană. Autorii au remarcat schimbările datorate acestora și au reușit să le găsească locul, dar au reliefat și acele elemente care au păstrat personalitatea africană. Pentru a avea un exemplu, menționăm capitolele 2, 3, 4 și 5 în care se dovedește că islamul, prezent în Maghreb la începutul acestei perioade, n-a reușit să înlăture elementele de civilizație locală. În mod absolut justificat se subliniază că berberii își păstrează mult timp civilizația lor peste care se va interpune civilizația arabă. În același cadru se subliniază, de asemenea, rolul autohtonilor în rezistența contra străinilor și se evidențiază durata în timp a acestei rezistențe.

Cum spuneam la început, perioada este deosebit de bogată în date și fapte care s-au derulat pe întregul continent. Din acest motiv a fost necesară o prezentare a lor în funcție de zonele geografo-istorice.

Prima parte (capitolele 2, 3, 4 și 5), care urmează după prefața semnată de A. M. M'Bow Directorul general UNESCO, prezentarea proiectului făcut de B. A. Ogot, Președintele Comitetului științific internațional de redactare a istoriei generale a Africii, și introducerea semnată de coordonatorul volumului, este consacrată în întregime regiunii Maghrebului. Pornind de la anul 1050, cînd au sosit aici primii almoravizi, și pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea sînt prezentate principalele evenimente din istoria acestei zone. Cititorul găsește datele esențiale și explicațiile privind modificările care au avut loc în acest interval de timp. Mai inte-

[1] Colectivul redacțional, în ordinea capitolelor, este format din: D. T. Niane (Senegal), O. Sadi (Tunisia), M. Talbi (Tunisia), I. Hrbek (Cehoslovacia), H. R. Idris (Franța), M. Ly (Mali), S. M. Cissoko (Senegal), M. Izard (Franța), D. Lange (R.F.Germania), M. Adamu (Nigeria), Y. Person (Franța), P. Kipre (Coasta de Fildeș), A. F. C. Ryder (Regatul Unit), J. C. Garcin (Franța), L. Kropacek (Cehoslovacia), T. Tamarat (Etiopia), V. Matveiev (U.R.S.S.), C. Ehret (S.U.A.), B. A. Ogot (Kenya), B. M. Fagan (Regatul Unit), J. Vansina (Belgia), L. Ngcongco (Botswana), F. Esoavelomandroso (Madagascar), J. Devisse (Franța) și S. Labib (Egipt).

www.dacoromanica.ro

resante sînt mutațiile politice, cum ar fi crearea unui imperiu almoad, epoca de glorie (1133—1163) sub conducerea lui Abd-Al-Mu'min Ibn'Ali, impunerea acestui imperiu în regiunea Marocului și apoi a Maghrebului central. Sînt prezentate, de asemenea, evenimentele care au urmat secolului al XXII-lea pornindu-se de la o nouă perioadă de glorie, domnia lui el-Mansur (1184—1199). Pe lîngă acestea se găsesc multe date privind civilizația regiunii. Capitolul al III-lea este consacrat în întregime civilizației maghrebiene remarcîndu-se și din acest punct de vedere gloria atinsă și aducîndu-se interesante date și argumente privind impactul cu civilizația occidental europeană.

Următoarele capitole (6, 7 și 8) sînt rezervate situației din regiunea sudaneză. În spațiul celor trei capitole se găsesc datele esențiale pentru înțelegerea modului de formare a celor două imperii Mali și Songhay. Descrierea situației politice, care se pare că este obiectivul principal este însoțită de prezentarea situației economice, de explicarea prosperității atinse ca urmare a controlului drumurilor comerciale și de prezentarea datelor importante privind cultura și civilizația. De asemenea, sînt reliefate importante date privind organizarea politico-administrativă a celor două imperii. Concluzia generală care s-a impus este aceea că zona sudaneză a cunoscut o perioadă de evoluție deosebită, materializată prin faptul că a devenit placa turnantă a comerțului african și un exemplu de organizare pentru alte regiuni. Sub raport cultural ea a avut, de asemenea, o mare importanță. În localitatea Tombouctou a fost întemeiată o celebră universitate în care se predau științele tradiționale, teologia, dreptul, gramatica, retorica, logica, astrologia, astronomia, istoria, geografia, etc. (p. 235). Orașele sudaneze au devenit importante centre comerciale și ale culturii și civilizației, admirate de călătorii arabi.

Posibilitatea de organizare administrativă a africanilor a fost mult timp nerecunoscută. Unii istorici au acceptat-o pînă la urmă dar numai pentru anumite zone sau numai pentru statele mari. În volumul pe care-l prezentăm se face dovadă acestei posibilități și pentru alte zone, de fapt pentru întreg continentul. Pe lîngă statele mari se acordă atenția cuvenită celor mici, popoarelor aflate în vecinătatea acestora. Organizarea administrativă este deci o altă temă a volumului, tratată pe întinderea aproape a tuturor capitolelor. Folosind datele oferite de cronicile africane — mai ales Ta'rikh al-Sudan și Ta'rikh al-Fattash — și de către călătorii arabi autorii au oferit și importante date despre populațiile dintre Niger și Volta (în mod special regatul Mosi), cele din zona Ciadului (care au ajuns la crearea unui mare imperiu cu numele de Kanem-Bornu), a populatiilor Hawsa (evoluția statelor Kano, Katsina, Zazzan, Gobir, Rona, Kebi etc.) (cap. IX—XI) și despre populațiile de margine și din lagune (cap. XII—XIII). Se acordă, de asemenea, spațiul unui capitol (al XIV-lea) și primelor contacte cu europenii, realizate în zona Benin, unde au ajuns, în secolul al XV-lea, primii portughezi. Pe baza datelor, unele mai puțin cunoscute — foarte multe ilustrații întărind informațiile documentare — prin prezentarea situației politice se ajunge la concluzia că „atunci cînd au apărut portughezii, la sfîrșitul secolului al XV-lea, ei ai găsit la Ijebu, Benin și Ijo, state bine stabilite, cu o economie deja adaptată la nevoile comerțului internațional" (p. 404).

Capitolele următoare sînt rezervate altor regiuni ale Africii, altor probleme de interes major. De exemplu, în capitolul al XV-lea, revenindu-se la părțile nordice, este prezentată situația Egiptului ca parte integrantă a acestei zone, atît de deosebită însă din punct de vedere istoric. Intitulat semnificativ „Egiptul în lumea musulmană..." capitolul prezintă situația între secolele XII și XVI — mai exact data de sfîrșit a capitolului fiind anul 1517, anul venirii turcilor. În acest interval de timp se succed o serie de evenimente politice de mare însemnătate, situația fiind deosebit de complexă datorită atît evenimentelor interne, cît și a celor externe. Din toate acestea s-a făcut o selecție, fiind așezate în frunte cele care au dat o notă aparte. Se insistă mai mult asupra domniei lui Salah al-Din și a succesorilor lui pentru reliefarea condițiilor noi în care se afla Egiptul sub raport politic. Este prezentată, de asemenea, situația care a rezultat ca urmare a contactelor cu islamul și apoi cu europenii. Sînt căutate și găsite explicații pentru reușita islamului și nereușita europenilor (portughezii) atunci cînd au încercat să pună stăpînire pe Egipt. Firesc se ajunge la concluzia că Egiptul este centrul cultural al lumii musulmane care depășea vechea Arabie.

Cum spuneam mai sus una din temele volumului este propaganda islamului. Chestiunea poate fi întîlnită în toate capitolele insistîndu-se pe acele date care surprind contactul cu această religie și cu lumea musulmană în general. Rezultatele sînt, și din acest punct de vedere, pe măsura cercetărilor, fiind punctate, de data aceasta, consecințele politice. Cele mai multe referiri se fac la statele vechi africane, cazul Nubiei mai ales, căutîndu-se explicații ale rezistenței acestora față de islam și față de arabizare în general. Un exemplu, din același punct de vedere, este oferit de situația Etiopiei. Capitolul al XVII-lea este rezervat acestui stat care cunoaște un proces de islamizare după ce a cunoscut creștinismul prin filiera bizantină. Autorul capitolului a căutat răspunsul privind realizarea unui sincretism religios prin prezentarea situației

www.dacoromanica.ro

politice. Una din concluziile la care s-a ajuns este aceea că după o perioadă de glorie, sub toate aspectele, Etiopia a intrat într-o epocă de criză cînd negusii au făcut multe eforturi pentru menţinerea unităţii statului. Propagarea islamului a profitat de această criză, reuşindu-se obţinerea unor succese în rîndul celor care nu doreau menţinerea centralizării. Altfel spus, toate evenimentele externe (se are în vedere şi expansiunea portugheză) au accentuat decăderea Etiopiei şi înfeudarea ei.

Prin prezentarea în capitolul al XVIII-lea a datelor semnificative privind evoluţia civilizaţiei swahili, care s-a format pe litoralul oriental al Africii, se întăreşte imaginea a ceea ce a însemnat Africa înainte de venirea străinilor şi după aşezarea lor pe acest continent. Prin prezentarea situaţiei economice şi prin evidenţierea evoluţiei agriculturii şi a comerţului se demonstrează că şi aceste părţi au cunoscut o dezvoltare fără aportul străinilor. Pe bună dreptate se arată că în această parte a continentului s-au desfăşurat intense schimburi comerciale, prin porturile orientale, cu ţări asiatice şi chiar europene. În aceeaşi ordine de idei sînt prezentate apoi modificările structurale şi suprastructurale datorate expansiunii arabe şi progresului islamului ca şi expansiunii portugheze.

Cu acest capitol se încheie prezentarea acestei mari teme a islamizării. Concluzia care s-a impus este aceea că Africa a cunoscut mari schimbări sub toate aspectele. De mare importanţă sînt şi schimbările din cultura şi civilizaţia popoarelor africane, care au permis schimburi de valori ceea ce explică unitatea culturală a continentului. Procesul islamizării nu a putut deci modifica, de la început, această civilizaţie cu care a dăinuit în timp şi pe care apoi a influenţat-o.

Ultimele capitole sînt rezervate prezentării situaţiei economice de ansamblu a continentului şi relaţiilor interafricane. În capitolele XIX, XX, XXI, XXII şi XXIII, sînt prezentate cele mai importante date privind economia regiunilor Africii. Sînt oferite cititorului datele fundamentale pentru reliefarea evoluţiei agriculturii, a meşteşugurilor şi a comerţului. S-a ajuns la concluzia că pe aceste baze au apărut marile oraşe, centre economice şi centre culturale, ca Djenne, Niani, Gao, Tombouctou, Walata, Sidjilmasa, Marakech, Fez, Cairo, Mombasa, Sofala, Zaria, Katsena, Antananarive, ş.a. Se evidenţiază, de asemenea, că Africa a fost brăzdată de numeroase drumuri comerciale şi s-a încadrat în circuitul comercial internaţional avînd relaţii cu Asia şi cu Europa. În capitolul al XXV-lea, intitulat „Africa în relaţiile intercontinente", autorii prezintă problemele fundamentale ale relaţiilor culturale şi diplomatice ale Africii cu celelalte continente. Se reliefează contribuţia continentului african în tot acest timp la dezvoltarea acestora şi la cunoaşterea lui de către străini. Perioada fiind deosebit de bogată în acţiuni diplomatice autorii au insistat asupra acestora pentru a dovedi contribuţia statelor africane la stabilirea unor relaţii ferme cu lumea din afara continentului lor. Cititorul găseşte importante date privind desfăşurarea schimburilor comerciale pe baza unor acorduri şi înţelegeri. Din capitolul respectiv nu lipsesc nici acţiunile care dovedesc eforturile depuse pentru depăşirea unor momente critice mai ales în ceea ce priveşte raporturile cu Europa. Concluzia este că cele două continente au reuşit să se înţeleagă şi să se cunoască prin schimburile care le-au făcut. Autorii au prezentat apoi datele privind expansiunea europenilor, punctînd etapele primelor cuceriri coloniale care i-au avut ca promotori pe portughezi. Se remarcă, de asemenea prezentarea în totalitate a consecinţelor, economice, sociale şi politice, ale expansiunii. Pe baza datelor foarte sigure autorii au ajuns la concluzia că prin expansiune au fost deteriorate relaţiile între cele două continente, iar partea căzută sub ocupaţia străină, în acest timp, a fost prima care a cunoscut o primă alterare a relaţiilor sociale şi politice. (p. 730).

Ultimul capitol, al XXVII-lea, concluzii, îl are ca autor pe coordonatorul volumului. În cadrul lui sînt sublimiate cîteva din ideile fundamentale ale volumului, împărţite în trei categorii; probleme religioase şi politice, probleme economice şi culturale, probleme privind dinamismul istoric african. În primul rînd sînt remarcate problemele fundamentale religioase şi politice, într-o osmoză aproape perfectă, desprinzîndu-se concluziile care se degajă din analiza dezvoltării statelor africane şi din procesul de islamizare şi arabizare. Concluzia generală este că Africa neagră a scăpat de arabizare, că aici a pătruns totuşi islamul şi în felul acesta, în această parte, s-a realizat un interesant sincretism religios. Procesul va deveni mai interesant, sub aspect politic, atunci cînd începe şi penetraţia creştinismului, sub forma catolicismului, din aceste acţiuni rezultînd alte consecinţe. Din acest punct de vedere, autorul îndreaptă atenţia cititorului spre ceea ce a rezultat foarte exact, şi anume confruntarea dintre islam şi creştinism care nu este numai religioasă, ea avînd un pronunţat caracter politic.

Concluziile privind economia şi cultura Africii sînt desprinse din datele care atestă situaţia schimburilor comerciale şi culturale la care continentul a participat intens. În acest cadru sînt punctate contribuţiile continentului african la schimbul de valori materiale şi spirituale. Din aceste concluzii reţinem şi cîteva idei interesante; 1) dacă la baza economiei au stat agri-

www.dacoromanica.ro

cultura și creșterea vitelor, proprietatea privată nu a fost generalizată, 2) Africa nu a fost un teritoriu slab populat și 3) pe continent s-a practicat un comerț cu sclavi dar nu la nivelul celui practicat de europeni. Reținem și faptul că Africa a cunoscut o dezvoltare mai mare în acest interval de timp, caracteristica principală fiind un dinamism propriu reliefat de o înfloritoare civilizație la care au contribuit africanii în totalitatea lor.

Volumul se încheie cu o bogată bibliografie, cuprinzînd lucrări generale și lucrări speciale de istoria Africii, care dovedește, cît se poate de bine, cît de mult a evoluat cercetarea acesteia.

În încheiere putem afirma că, în totalitatea lui, tomul al IV-lea din *Istoria generală a Africii* este deosebit de interesant, atît sub raportul informațiilor, cît și al metodologiei de cercetare și interpretare. Prin datele și faptele prezentate se aduce o contribuție la reliefarea problemelor fundamentale ale lumii africane într-o perioadă de mari mutații economice, sociale și politice. Volumul se constituie deci într-un util instrument de lucru pentru toți cei care doresc să cunoască interesanta istorie a Africii.

Aurel Filimon

www.dacoromanica.ro

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, în domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului. Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de Redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București — 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
- SERIA ARTĂ PLASTICĂ
- SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE

REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- SÉRIE BEAUX-ARTS
- SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

www.dacoromanica.ro

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Valoarea temporală a informației cartografice.

Geneza orașului medieval în viziunea istoriografiei românești.

Învățământul preuniversitar în Evul mediu.

Mișcarea comunală în Europa apuseană (secolele X—XIII).

Rolul factorului demografic în Spania Secolului de Aur.

Nicolae Iorga și Revoluția franceză.

Impactul Revoluției franceze asupra lumii hispano-americane.

Considerații privind cauzele prăbușirii Veneției.

Un principe luminat pe tronul țărilor române: Nicolae Mavrocordat.

Mihai Racoviță—un pământean printre domnii fanarioți.

Problemele învățământului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor școlare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Aspecte privind comerțul exterior al României în ajunul primului război mondial.

Promovarea de către socialiștii români a idealului păcii la congresele internaționale.

Reacții în România față de atacarea Belgiei în 1914.

Legislația electorală în România după Marea Unire.

Poziția statelor europene față de războiul italo-etiopian văzută de diplomația S.U.A.

Agricultura românească în gîndirea social-economică neoliberală.

Contribuția Biroului pentru servicii strategice al S.U.A. la victoria Națiunilor Unite.

RM ISSO 567 — 630

I. P. Informația c. 1125

43 856

Lei 15

www.dacoromanica.ro